

R. Jarockis, L. Kvizikevičius, S. Sprindys

**Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių palaidojimo vietų Kazachstane,
Karagandos srityje, apskaita**

(1-as etapas)

ATASKAITA

T. 1 (tekstas)

Vilnius 2017

Turinys

1. Įvadas	3
2. Ekspedicijos itinerarijus, susitikimai	9
3. Bendra lagerių vietų ir kapinių būklės apžvalga	26
4. Aplankytų įkalinimo ir palaidojimo vietų apžiūra ir būklės įvertinimas	38
4.1. Balchašas	39
4.2. Dolinka	43
4.3. Karabasas	46
4.4. Kingyras	49
4.5. Rudnyk	53
4.6. Saranė	58
4.7. Selo Doskej	62
4.8. Spaskas	64
4.9. Zelionaja Balka	70
5. Apibendrinimas, išvados ir rekomendacijos	73
6. Priedai	77

Ivadas

Lietuvių tremtinių ir politinių kalinių tremties, kalėjimo ir palaidojimų vietos, tai yra Lietuvai reikšmingas nekilnojamas kultūros paveldas, esantis kitose valstybėse, saugomas pagal tarptautines sutartis ir užsienio valstybių įstatymus. Tokia nuostata deklaruota Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo, I-o straipsnio trečiame punkte. Didžioji šio paveldo dalis yra Rusijos Federacijos Šiaurės, Sibiro ir Tolimųjų Rytų regionuose bei buvusiose Vidurinės Azijos respublikose. Nors po Sovietų sąjungos žlugimo praėjo beveik 30 metų, tačiau iki šiol lieka praktiškai neišspręstos šio Lietuvai reikšmingo nekilnojamojo kultūros paveldo objektų, memorialinių ir atminties vietų statusas. Pagrindine kliūtimi (priežastimi) laikytina tarptautinių sutarčių, reglamentuojančių kultūros paveldo apsaugą, stoka. Lietuvos Respublika yra sudariusi tik vieną kultūros paveldo apsaugą reglamentuojančią tarptautinę sutartį su JAV (2002-10-15). Iki šiol yra neišspręstas Lietuvai reikšmingo nekilnojamojo kultūros paveldo statusas esantis dab. Rusijos Federacijoje¹ ir kitose buvusių Sovietų Sąjungos respublikų teritorijose. Dėl šios priežasties, 1940-1956 m. vykusių dabartinės Lietuvos teritorijos gyventojų represijų, tremties, kalėjimo ir palaidojimo vietų įamžinimas ir apsauga, tose užsienio valstybėse į kurias buvo priverstinai išvežti Lietuvos gyventojai, liko neišspręsti, o dabartinė tokių objektų tvarkybos ir priežiūros darbai tarpvalstybiniu mastu- nesureguliuoti.

Pasigendama Lietuvos ir Kazachstano Respublikų Vyriausybių sutarties dėl abiem šalim reikšmingo paveldo apsaugos. Pažymėtina, kad prieš kažkiek metų Lietuva rodė aktyvią iniciatyvą pasirašyti tarpvalstybinę sutartį su Kazachstanu dėl bendradarbiavimo tarp archyvų ir archyvinės medžiagos apsikeitimo. Buvo parengtas ir berods, iš abiejų pusių suderintas tokios sutarties tekstas, vienok, ji iki šiol, dėl mums nežinomų priežasčių, liko nepasirašyta. Dėl to lieka keblu gauti archyvinį dokumentų kopijas ir informaciją apie ten kalėjusius ir mirusius tremtinius ir politinius kalinius.

Maža to, iki šiol neišspręsta ir daugiau su užsienio valstybėse (buvusiose SSSR sudėtyje) esančio Lietuvai reikšmingo nekilnojamojo kultūros paveldo išsaugojimu susijusių klausimų: jų lokalizacija, identifikacija, vertingųjų savybių nustatymas, o svarbiausia – jų teisinis statusas. Lietuvos Respublikos Vyriausybė nėra suformulavusi aiškos užsienyje esančio Lietuvai reikšmingo kultūros paveldo apsaugos koncepcijos, strategijos ir politikos. Iki šiol neparengtas kultūros paveldo užsienyje vertybių inventorinis sąrašas ir Globos registras.

¹ Pažymėsime, kad iki 2013 m. intensyviai buvo rengiama dvišalės sutarties su Rusija projektas, vyko derybos, tačiau dėl neaiškių priežasčių šis procesas sustojo.

Yra priimti ir galiojantys keli norminiai teisės aktai reguliuojantys užsienio valstybėse esančio nekilnojamojo kultūros paveldo atpažinimo principus, taip pat tremtinių ir politinių kalinių kapų ir palaidojimo vietų vietas žyminčių paminklų inventorinio sąrašo formos pildymo taisyklės. Tačiau, iki šiol nėra sureguliuota, numatyta ir reglamentuota kas ir kaip tokį paveldą turėtų prižiūrėti, tvarkyti, pildyti duomenis.

Kazachstane, neskaitant Rusijos Federacijos, buvo didžiausia represijas patyrusių lietuvių kilmės asmenų tremties, įkalinimo ir palaidojimo vieta. Antai, publikuotuose archyvuose dokumentuose nurodoma, kad 1948-1949 m. į spec. gyvenvietes buvo perkelta 49331 lietuvių². 1951 m. duomenimis šioje respublikoje buvo tremtinių (spec. persikėlėlių): iš Pabaltijo – 94300, iš Lietuvos SSR – 45304 gyventojai; 1951 m. iš Lietuvos ištremtų ūkininkų – 16833 asmenys (спецпереселенцев)³. Kitame, dokumente nurodoma, kad 1953 m. Karagandos srityje gyveno 18062 tremtiniai iš Lietuvos⁴. 1953 m. sausio mėn. 1 d. duomenimis Kazachstane buvo 75024 suaugę lietuvių kilmės asmenys – tremtiniai (переселенцы)⁵. 1953 m. liepos mėn. 1 d. duomenimis Karagandos srityje gyveno 81495 lietuviai tremtiniai (iš jų – 19859 vaikai), ištremti 1944-1953 m.⁶. Šie įspūdingi skaičiai parodo, kad lietuvių koncentracija iš ties buvo didžiulė.

Šie asmenys gyveno spec. gyvenvietėse įkurtose įvairiose, ir iki šiol tiksliai neįvardintose ir nesuskaičiuotose Karagandos srities vietose. 1948 m. duomenimis spec. kontingentui skirtos gyvenvietės buvo: Akmolinsko, Alma-Atos, Aktiubinsko, Gurjevsko, Džambulo, Karagandos, Kustanaisko, Kzyl-Ordos, Pavlodaro, Semipalatinsko, Pietinio-Kazachstano, Rytinio-Kazachstano, Šiaurinio-Kazachstano ir Vakarinio-Kazachstano srityse. Tikėtina, kad šiose išvardintose srityse buvo įkurdinti ir tremtiniai iš Lietuvos.

Be tremties vietų, šioje respublikoje įkurtuose ypatinguose lageriuose kalėjo iki šiol tiksliai nenustatytas skaičius lietuvių politinių kalinių, nuteistų pagal RSFSR Baudžiamojo kodekso 58 str. Istoriografijoje nurodoma, kad 1954 m. birželio mėn. 10 d. duomenimis vien tik Steplage kalėjo 2690 lietuviai (jų skaičius buvo didžiausias po ukrainiečių, pastarųjų buvo 9596)⁷.

Visos šios, tiksliai nežinomos tremties ir įkalinimo vietos bei tokių asmenų kapai Kazachstane – yra Lietuvai svarbus ir reikšmingas kultūros paveldas, glaudžiai susietas su mūsų

² Спецпереселенцы в Карагандинской области (1931-1960 гг.). Сборник документов. Караганда. 2002, с. 172.

³ Спецпереселенцы в Карагандинской..., с. 195.

⁴ Спецпереселенцы в Карагандинской..., с. 214.

⁵ Спецпереселенцы в Карагандинской..., с. 210.

⁶ Спецпереселенцы в Карагандинской..., с. 214.

⁷ Алланиязов Т. К. Карлаг: Кенгирское восстание. К истории восстания заключенных 3-го отделения Степного лагеря МВД СССР (16 мая- 26 июня 1954 года). Караганда-Болашах-Баспа. 2010, с. 27.

visuomene, pokario rezistencija. Todėl dėsninga, kad šiuo paveldu pirmiausia ir pradėjo rūpintis tie, kam teko dalia patirti represijas ir būti įkalintiems šioje, tuo metu sovietinėje respublikoje įsteigtuose ypatinguose lageriuose ir spec. gyvenvietėse.

Pirmoji iš Lietuvos ekspedicija į Kazachstaną organizuota griūvant Sovietų Sąjungai - dar 1989 m. Ją, visuomeniniais pagrindais iniciavo, organizavo buvę politiniai kaliniai bei jų artimieji. Tuo metu jie aplankė buvusias įkalinimo vietas, savo artimųjų kapus bei Kazachstane palikusius gyventi politinius kalinius ir jų palikuonis.

Kita, visuomeniniais pagrindais organizuota apsilankymo Kazachstane misija surengta po metų. 1990 m. rugpjūčio mėn. apie 60 žmonių suburta grupė, kurios pagrindą vėlgi sudarė buvę politiniai kaliniai ir jų artimieji, lankėsi buvusiuose lageriuose ir kitose atminties vietose. Šiai ekspedicijai vadovavo F. Vaitiekūnas, jos metu buvo kuriamas dokumentinis filmas „Karlagas – mirties žemė“. Ekspedicijos medžiaga paskelbta tik 2016 m., išleidus knygą „Lietuviai Karlage I, 1990 m. ekspedicija į Kazachstaną“, kurią pats autorius Algis Vyšniūnas (gimęs ir užaugęs Kazachstane) apibūdino kaip fotoalbumą, ekspedicijos dalyvių prisiminimus ir mokslinę studiją⁸.

Po šių ekspedicijų ir apsilankymų Kazachstane, ištisus 10 metų oficialiai nevyko jokios tikslinės kelionės, ekspedicijos susijusios su atminties ir memorialinių vietų apžiūra, tvarkyba ir įamžinimu šioje respublikoje. Vėliau, tremties, įkalinimo ir palaidojimo vietų klausimai atsidūrė Lietuvos Respublikos Vyriausybės akiratyje. Neužilgo buvo parengta speciali tikslinė tokių atminties vietų įamžinimo programa, numaćiusi eilę su šiais klausimais susijusių priemonių.

2000 m. pagal Kultūros ministerijos finansuojamą programą „Politinių kalinių ir tremtinių kapaviečių ir paminklų Rusijos Federacijoje ir kitose NVS šalyse apskaitos ir priežiūros darbai“, į Kazachstaną išvyko dviejų asmenų: architekto A. Vyšniūno bei žurnalisto A. Seikalis komanda. Tuo kartu buvo iškelti konkretūs ekspedicijos tikslai: kapaviečių ir paminklų paieška ir įvertinimas; tikslios kapaviečių ir paminklų vietos nustatymas vietovėje ir žemėlapyje; kapaviečių ir paminklų kultūrinės – visuomeninės išliekamosios vertės įvertinimas; saugotinių kapinių ir paminklų sąrašų sudarymas; esant galimybei – darbas archyvuose ir muziejuose⁹. Pažymėsime, kad šios ekspedicijos metu jos dalyviai atliko svarbų, naudingą ir prasmingą darbą. Jų surinkti duomenys suteikė galimybę tęsti tolimesnes paveldo apsaugos procedūras: padarė pagrindą jų atminimui, išsaugojimui ir pagerbimui. Galiausiai, buvo sudarytas pagrindas pradinių lankymo schemų ir kelionės maršrutų po atmintinas vietas, sudarymui.

⁸ Vyšniūnas A., 2016, p. 8, 13.

⁹ Seikalis A., Vyšniūnas A., 2000.

Konkretūs paminklų ir memorialų pastatymo derinimo klausimai Kazachstane prasidėjo 2003 m. Tais metais gerb. A. Vyšniūnas ir A. Seikalis vykdė misiją, kurios metu buvo derinami projektai su vietine valdžia dėl paminklų statymo Lietuvos visuomenei svarbiose vietose: Kingyre, Balchaše ir Spaske – pagrindinėse lietuvių politinių kalinių įkalinimo ir tremties vietose.

2004 m. architektas A. Vyšniūnas surengė dar vieną tikslinę ekspediciją. Jos metu buvo pastatyti paminklai lietuvių politiniams kaliniams pagerbti Balchašo, Spasko ir Kingyro lagerių kapinių vietose – tai yra įamžintas čia kalėjusių rezistencijos dalyvių atminimas. Apibendrinant buvusių ekspedicijų duomenis ir rezultatus, pažymėsime, kad asmeninėmis Kazachstane, politinių kalinių šeimoje, gimusio A. Vyšniūno ir ten įkalinto politinio kalinio A. Seikaliaus iniciatyva, kai kurių atminties ir memorialinės vietos tapo žinomos Lietuvos ir užsienio visuomenei, tapo lankomomis, atsirado bent kažkokia vietinės valdžios priežiūra. Tačiau, be šito nuveikti milžiniško darbo, liko nesurastos ir nepažymėtos daug kitų lietuvių tremties, įkalinimo, mirusiųjų palaidojimo vietos ir kapavietės.

Po atminimo paminklų pastatymo, 2009 m. ekspediciją į Karlago teritoriją surengė Lietuvos jaunimo organizacijų taryba, pagal projektą: „Misija Sibiras“. Ekspedicija, kuriai vadovavo A. Vyšniūnas, vykdė paminklų bei kapaviečių tvarkybos ir remonto darbus¹⁰. 2015 m. lietuvių kalinimo ir tremties vietose Karagandos srityje lankėsi Seimo nario Paulius Saudargo vadovaujama ekspedicija. Tikslas – pagerbti Kazachstane kalintus ir žuvusius ar mirusius lietuvius¹¹. Be išvardintų, ko gero ne viena ekspedicija į Kazachstaną buvo organizuota privačia iniciatyva. Šių išvykų ir ekspedicijų tikslas – išreikšti pagarbą čia kalėjusiems ir mirusiems lietuviams politiniams kaliniams. Tokios privачios apsilankymo ir pagarbos išreiškimo iniciatyvos akivaizdžiai parodo įamžinimo ir sklaidos prasmę bei svarbą mūsų visuomenei.

2017 m., pagal programos „Pilietinio, tautinio, lituanistinio ugdymo ir atminties įprasminimo projektai“ konkursinę priemonę, kurią dalinai finansavo Lietuvos Kultūros Taryba, buvo organizuota nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialistų ekspedicija. Projektą vykdė šioje srityje nemenką paieškos, apskaitos, tyrimų bei kitų procedūrų patirtį turintys atestuoti nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialistai: dr. Romas Jarockis, dr. Linas Kvizikevičius ir Simonas Sprindys (projekto vadovas).

¹⁰ <http://www.delfi.lt/news/daily/education/misija-sibiras-dalyviai-kazachstane-pataike-i-lietuvio-laidotuves.d?id=23255567> (žiūrėta 2017-07-31, 13:54).

¹¹ <http://apzvalga.eu/auksinis-kazachstano-spindesys-mirtimi-alsuojanciose-stepese.html> (žiūrėta 2017-07-31, 13:59).

Šio projekto tikslas: atlikti Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių palaidojimo vietų Karagandos srityje, Kazachstano Respublikoje, fizinės būklės įvertinimą, pradinę apskaitą bei numatyti priemones jų tolimesniai išsaugojimui.

Įvertinus ankstesnių ekspedicijų rezultatus bei atsižvelgiant į programos tikslą buvo išskirti uždaviniai:

1. Surinkti ir patikrinti žinomus duomenis apie Karagandos srityje esančias lietuvių tremtinių ir politinių kalėjimų vietas ir kapavietes;
2. Aplankyti buvusių kalėjimų ir lagerių vietas ir juose kalėjusio kontingento kapavietes, įvertinti jų fizinę būklę, atlikti apmatavimus, foto fiksaciją.

Pažymėtina, kad ankstesnių ekspedicijų metu buvo atlikta pirminė foto fiksacija, dokumentuojami liudininkų atsiminimai bei statomi paminklai šių vietų įamžinimui. Po paskutinės ekspedicijos praėjo 8 metai, tad tapo tikslinga iš naujo atlikti tokių vietų patikrą. Kita vertus, nei vienos ekspedicijos metu šie objektai nebuvo įvertinti paminklosauginiu požiūriu. Būtent toks ir buvo 2017 m. ekspedicijos pagrindinis tikslas.

Ši ekspedicija nebūtų įvykusi be Kultūros rėmimo fondo paramos. Jo dėka, po 13 metų į Kazachstaną išvyko pirmoji nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialistų grupė, sudaryta iš trijų, nemenką patirtį turinčių, asmenų. Į jos darbą įsijungė šios šalies profesionalūs istorikai ir archeologai, mūsų kolegos ir draugai; paramą teikė ir Lietuvos Respublikos ambasados bei visuomeninio susivienijimo „Lituanica“ darbuotojai. Už šią pagalbą ir paramą reiškiame nuoširdų ačiū: Lietuvos Respublikos ambasadoriui Kazachstane: gerb. Vytautui Naudužui ir tuometiniam antrajam sekretoriui gerb. Eduardui Mažul; Karagandos Lietuvių bendruomenės pirmininkui Vitalijui Tvarijonui ir „Lituanica“ darbuotojai Verai Matais; Karagandoje gyvenantiems kolegoms-Emmai Usmanovai ir Talgat Sadyrbaevui – be jų visokeriopos pagalbos ekspedicija būtų sunkiai įvykdyta. Dėkojame Džezkazgane gyvenančiam istorikui Turganbekui Alanijasovui, - priėmusiam mus ir nuvežusiam į visas mums svarbias vietas. Nuoširdžią padėką reiškiame ir ankstesnių ekspedicijų į Kazachstaną dalyviams: tremtyje gimusiam gerb. Algiui Vyšniūnui ir politiniam kaliniui – gerb. Antanui Seikaliui. Be šių asmenų ankstesnio indėlio ir rūpesčio išsaugoti represijas patyrusių asmenų atminimą, 2017 m. nebūtų tikslinga mūsų ekspedicijai vykti į šią šalį. Reiškiame pagarbą.

Ataskaita sudaryta iš dviejų tomų: pirmajame tome glaustai pateikiamas kelionės ir susitikimų aprašymas; objektų būklės apžvalga ir įvertinimas; pateikiami objektų aprašymai, jų lokalizacija žemėlapyje, informacija apie politinius kalinius ir ištraukos iš jų gyvenimo; išvados, rekomendacijos ir ateities uždaviniai. Prieduose pateikiama papildoma medžiaga apie vietinės

valdžios ketinimus iškeldinti Rudnyko gyvenvietę ir kapines; autentiškų dokumentų kopijos susijusios su leitenantu V. Milaševičiumi (mirties liudijimas ir reabilitacijos išrašas iš teismo sprendimo). Be jų, prieduose yra rezistencijos dalyvio P. Perevičiaus anūko Dariaus Perevičiaus laiškas – atsiminimai apie senelį. Juose pateiktos ir autentiškos foto nuotraukos iš asmeninio jų šeimos archyvo, kuriose įamžintas politinio kalinio P. Perevičiaus tarnystė Lietuvos Respublikos kariuomenėje ir jo laidotuvės Kazachstane. Pateikiamos ir knygų, susijusių su Karlago istorijomis, viršelių kopijos.

Antrąją ataskaitos tomą sudaro ekspedicijos metu užfiksuotos akimirkos, aplankytų objektų foto medžiaga. Jame pateikiamos, iš gausybės užfiksuotų vaizdų, atrinktos 158 nuotraukos, kurios suskirstytos pagal temines grupes.

2. Ekspedicijos itinerarijus, susitikimai

2017 m. ekspedicija į Kazachstaną prasidėjo liepos mėn. 4 d. 10 val. ryto Vilniaus oro uoste. Kadangi tiesioginių oro skrydžių į šią valstybę iš Vilniaus ir Lietuvos nėra, teko pasirinkti skrydžio maršrutą per Ukrainos Respublikos sostinę Kijevą. Atskridę į Kijevo tarptautinį Borispolio oro uostą, lėktuvo į Astaną teko laukti beveik 8 val. Negaišdami laiko, sėdome į pirmą pasitaikiusį autobusą ir nuvykome į miesto centrą. Jame ketinome praleisti tas kelias laisvas valandas, apžiūrėti miesto įžymybes, aplankyti prie parlamento esantį Maidaną (aikštę), kurioje prieš keletą metų įvyko kruvini įvykiai (šiuo metu ten visuomenės iniciatyva atsirado memorialas), vizitu pagerbti žuvusiųosius. Kijeve mūsų jau laukė seni bičiuliai - vietiniai kolegų archeologai dirbantys kultūros paveldo apsaugos srityje. Jie maloniai sutiko pabūti mūsų gidais po šį miestą, pasidalinti naujienomis, aptarti visiems aktualias ir išsisenėjusias problemas. Su kolegomis susitikome geležinkelio stotyje, netoliese papietavę gruziniškus patiekalus siūlančioje kavinėje, pirmiausiai patraukėme Kreščiatiko ir Maidano aikštės link. Pakeliui, bendraudami su kolegomis ir dalindamiesi naujienomis, be kitų, abipusiai įdomių ir opių paveldosaugos temų, bandėme išsiaiškinti Ukrainos Respublikos vyriausybės ir visuomenės požiūrį tremtinių ir politinių kalinių atminties vietų klausimais, ypač esančiomis užsienio valstybėse. Žinoma, mūsų kolegų archeologai buvo pernelyg mažai susipažinę su šiuo klausimu, bet maloniai mums pažadėjo surinkti informaciją ir literatūrą šiais klausimais.

Mūsų Kijevo kolegų papasakojo apie ukrainiečių paveldo specialistų ir archeologų susidomėjimą Lietuvai reikšmingo paveldo, esančio Ukrainoje paieškas, apie taip vadinamą „Vytauto bokštą“ (apie kurį atgarsiai buvo girdėti ir Lietuvos žiniasklaidoje ar interaktyviuose šaltiniuose), apie tvarkybos darbus Chmelnickio srityje, Medžibožo pilyje (kuriai vadovauja mūsų bičiulis archeologas O. Pogorilec). Tą dieną, be apsilankymo Maidano aikštėje, išreiškėme norą pabūti ir Pilies kalne (LDK vietininkų lietuvių kunigaikščių rezidenciją) apžiūrėti jo būklę. Kadangi ši vieta nėra itin toli nuo Maidano aikštės, tai pėstute, pakilome Michailovskos gatve iki paminklo Bogdanui Chmelnickiui, praėjome pro Nacionalinį istorijos muziejų ir iš pietinės pusės apžiūrėjome šį kultūros paminklą. Istoriją apie jį mums mielai papasakojo knygos apie šį objektą autorius, archeologas dr. Sergei Klimovskij. Jis, berods, dar daugiau kaip prieš 10 metų tyrinėjo Pilies kalne, bandė tvarkyti šį objektą, jame kurti muziejų. Deja, geri užmojai liko be valdžios palaiminimo.

Šiuo metu Pilies kalnas yra saugomas kaip kultūros paminklas, tačiau ši apsauga apsiriboja tik fiziniu nesunaikinimu: ant paties kalno nestatomi jokie nauji pastatai, jokie laipteliai ir takai... Tačiau pakalnės (fizinės ir vizualinės apsaugos zonoje) ir natūralios griovos užstatytos XIX

a. stiliaus dviejų-trijų aukštų mūriniais pastatais. Pati kalno fizinė būklė patenkinama, tačiau jis nėra lankytinas objektas nes tam nesukurta jokia šiam reikalui skirta infrastruktūra,- nėra nei takelių, nei priėjimo prie pilies. Pats kalnas užžėlęs žolėmis, krūmokšniais ir medžiais, kurių dalis – virstantys. Kalne yra nykstančios XIX a. įrengtos kapinės. Graudu, kad mums reikšmingas kultūros paveldo objektas nėra deramai sutvarkytas ir prižiūrimas¹².

Lėktuvas į Kazachstano sostinę Astaną iš Kijevo turėjo pakilti apie 22 val., tad mažiausiai prieš dvi valandas iki pakilimo mums teko atsisveikinti su kolegomis, palinkėti jiems gražių ir prasmingų darbų ir iš geležinkelio stoties autobusu vykti tą patį oro uostą. Skrydis truko apie 6 val. Astanoje nusileidome apie 4 val. ryto jų laiku. Ankstyvas rytas mums pasirodė labai šiltas. Tuo metu šiame mieste vyko pasaulinė paroda „Expo 2017“, tad atvykstančių į sostinę keleivių srautai buvo itin nemaži. Kadangi miesto mes visi nepažinojome, pasamdėme taksi ir nuvykome į iš anksto užsakytą viešbutį. Gavę numerius,- beveik po 20 val. trukusios kelionės, pagaliau gavome pailsėti. Tą dieną mūsų darbotvarkėje buvo du svarbūs reikalai: apsilankyti Lietuvos Respublikos ambasadoje ir netoliese esantį Akmolinsko memorialą skirtą represijų aukoms atminti.

Susitikimas su Lietuvos Respublikos ambasados darbuotojais įvyko pirmoje dienos pusėje. Pats ambasadorius, gerb. Vytautas Naudužas jame nedalyvavo nes tuo metu buvo grįžęs į Lietuvoje vykusį ambasadorių susitikimą. Mūsų ekspedicijos dalyvius puikiai priėmė ir visais klausimais padėjo ambasados antrasis sekretorius, gerb. Eduard Mažul. Buvo pristatytas ekspedicijos planas, tikslas ir uždaviniai, kurie susilaukė pritarimo ir palaikymo. Sekretorius mus pasiūlė kitą dieną nuvežti į Karagandą, nes ten turėjo svarbių tarnybinių reikalų. Buvo sutarta, kad 9 val. ryte mus paims iš viešbučio.

Į Karagandą atvykome liepos 6 d. (ketvirtadienį)¹³, apie 11.30 val. Pirmiausiai, gerb. sekretorius E. Mažul mus nuvežė į Lietuvių bendruomenės namus – tiesiog, parodyti kur jie yra ir susipažinti su Karagandos lietuvių bendruomenės pirmininku. Deja, Lietuvos garbės konsulo Kazachstane Vitalijaus Tvarijono ten nesutikome. Prasilenkėme – jis mūsų ekspedicijos metu buvo grįžęs į Lietuvą (su juo susitikome vėliau - jau po ekspedicijos, Vilniuje). Mus priėmė šių namų prižiūrėtojas, pavaišino arbata, pasikalbėjome. Apžiūrėję bendruomenės patalpas (keista bei malonu, tačiau tuo pačiu ir šiek tiek graudu matyti tiek lietuviybės, sudėtos į vieną namelį kažkur

¹² Paguodai galime išreikšti, kad visa laimė, kad jame neprasidėję tokie dideli eroziniai procesai kokie dabar vyksta Vilniaus Gedimino pilies kalne.

¹³ Ši diena buvo valstybinė šventė – švenčiama Kazachstano prezidento Nursultano Nazarbajevo gimimo diena.

plačiose Azijos lygumose), bendruomenei palikome gausybę lietuviškos muzikos kompaktinių plokštelių bei keletą knygų. Tikimės, kad jos pasitarnaus geriems ir prasmingiems darbams.

Po trumpo pasibuvimo bendruomenės namuose, sėdę į automobilį, nuvykome pas mūsų gerą bičiulę, antropologę ir archeologę, dirbančią Karagandos universitete, gerb. Emmą Usmanovą¹⁴. Pasiėmę ją kartu, patraukėme į šalia Karagandos miesto esantį vieną didžiausią buvusį Spasko lagerį (pastarojoje vietoje lageris atsirado dar 4 deš.). Mums reikėjo labai skubėti nes nuo pat ankstyvo ryto prie buvusio lagerio vartų (o dabar karinio dalinio vartų) mūsų laukė valdžios atstovas – Kurmino kaimiškosios apskrities akimas (vykdantis rajono akimo pareigas pastarajam išvykus) gerb. Žumadil Žanat Maratuly (reiškiame jam padėką).

Šis valdžios atstovas turėjo pasirūpinti, kad visi galėtume patekti į karinio dalinio teritoriją ir apžiūrėti buvusio lagerio vietą. Dalis jo pastatų iki šiol naudojama dalinio tikslams. Buvo aktualu pamatyti kaip pritaikyti seni barakai ir kiti ūkinės paskirties pastatai, naujoms – gynybos reikmėms. Deja, to padaryti nepavyko. Karinio dalinio vado, dalinyje nebuvo (nes buvo šventinė diena), o telefono jis nekėlė. Mums teko apsiriboti menkesniais norais - buvo gautas leidimas tik pasivaikščioti šalimais dalinio tvoros (šalia taip vadinamos ašarų sienos), tai yra po teritoriją, kuri lagerio veikimo metu buvo naudojama ūkinėms reikmėms – ten buvo išlikę šiltnamių ir kitų statinių griuvėsiai. Fotografuoti mums buvo uždrausta, bet kadangi pats akimas, jo vairuotojas ir iš karinio dalinio išėjęs karininkas paskui mus nesekė, tai slapta keletą nuotraukų mūsų gidei E. Usmanovai pavyko padaryti. Viena jų - pateikiama šioje ataskaitoje.

Po pasivaikščiojimo po buvusio ypatingojo lagerio prieigas, padėkoję valdžios atstovams už suteiktą galimybę ir sugaištą laiką, patraukėme į Spasko karo belaisvių ir represuotųjų asmenų bendrąsias kapines. Šiuo metu tai, ko gero, labiausiai lankoma memorialinė vieta. Aplankę kapines ir atlikę savo darbus, visi mes nuvažiuovome ant netoliese esančios kalvos – buvusį tankų poligoną. Iš šios vietos atsiveria puikus vaizdas į kapines ir tolumoje buvusio lagerio teritoriją. Apie pietus sugrįžome į Karagandos mieste numatytą nakvynės vietą. Ten atsisveikinome su ambasados darbuotoju, gerb. Eduardu Mažul. Vakare pasivaikščioję po miestą, grįžome į nakvynės vietą ruošti naujai dienai.

Kitą, - liepos mėn. 7 dieną buvo numatyta susipažinimui su Karagandos miesto įžymybėmis, išsiaiškinti kokius darbus nuveikė kolegos, besidominantys Karlago ir apskritai

¹⁴ Su šia iškilia ir neeiline asmenybe susipažinome dar 2014 m. Turkmėnijos sostinėje Ašchabade vykusioje konferencijoje. Ruošiantis 2017 m. ekspedicijai į Kazachstaną mes susisiekiame su šia kolege. Ji mums patarė iš karto rašyti raštą Spasko akimui (merui) ir paprašyti leidimo patekti į ten buvusio lagerio (dabar karinio dalinio) teritoriją. Raštas buvo parengtas ir išsiųstas, tačiau jokio oficialaus pritarimo ir atsakymo negauta. Šį, mums svarbų klausimą, pasinaudodama savo asmeniniais ryšiais, vietoje sprendė mūsų kolegė.

represijų tema, ir kokia dabartinė šių objektų fizinė būklė. Šiuo tikslu, mūsų gidė ir kolegė, gerb. E. Usmanova (beje jos giminės taip pat susijusios su sovietinėmis represijomis) mums surengė ekskursiją po miestą. Ji pasirūpino ir transporto priemone paprašiusio vieno iš savo gausaus mokinių rato, kažkada studijavusio istoriją universitete, ir archeologinių ekspedicijų dalyvio, Talgat Sadyrbaev pavežioti po miestą ir apylinkes. Ekskursija prasidėjo nuo bendrų istorinių žinių apie Karagandos miesto istoriją, pristatymu, vėliau- važinėjant po miestą buvo pasakojama apie architektūros objektus- daugiausia namus ir kvartalus, kuriuos statė karo belaisviai, politiniai kaliniai ir kiti. Iki 1954 m. mieste buvo tik dvi gatvės: Stalino ir Lenino, dalį miesto statė japonų karo belaisviai, kitą- kaliniai. Taip pat buvo parodyti miesto ir žinybiniai archyvai į kuriuos mes ketinome eiti vėliau, ekspedicijos pabaigoje. Atkreipsime dėmesį, kad iki šiol šiame mieste dar vis stovi paminklas Leninui.

Tą pačią dieną buvo suplanuotas susitikimas su pirmąją pradėjusia rašyti Karlago tema, žurnaliste, J. B. Kuznecova. Pastaroji, pasirodo buvo gera mūsų gidės Emmos bičiulė (abi jos - vienos knygelės apie Karlagą bendraautorės), tad nesunkiai buvo organizuotas susitikimas jos name esančioje kavinėje. Mūsų pašnekovė maloniai pasidalino Karlago temos tyrinėjimo patirtimi, patirtus sunkumus ir išgyvenimus, suteikė daug naudingos informacijos ir patarimų kaip ateityje reikėtų šią temą toliau vystyti, rekomendavo kreiptis į visuomeninę organizaciją „Memorial“, kurios būstinė yra Maskvoje. Po maždaug 2 val. bendravimo atsisveikinome su šia iškilia asmenybe palinkėdami jai sveikatos ir naujų darbų.

Liepos 8 d. buvo skirta kelionė po artimesnes Karagandos apylinkes. Mūsų vedliai ir gidai buvo jau paminėti asmenys- Emma ir Talgatas. Tądien buvo numatyta vykti į Dolinką (buv. Luglago, ypatingojo lagerio Nr. 8 valdybos centrą), - dabar įsikūrusį Karlago muziejų ir Karabasą (buv. Karlago kalinių paskirstymo punktą ir darbo-pataisos lagerį) (plačiau apie šias vietas žr. skyriuje „Aplankytų įkalinimo ir palaidojimo vietų fizinės būklės įvertinimas“). Dolinkos muziejuje mūsų jau laukė viena darbuotoja- mūsų gidės bičiulė. Dar kelionės metu, Emma minėjo, kad pats muziejus, skirtas turistams ir buvo sukurtas jų poreikiams tenkinti. Jis įkurta buvusios valdybos pastate, - tai yra ten, kur administracija valdė visą lagerio ūkį ir turtą. Tačiau šiame pastate esanti ekspozicija atspindi lagerio baisumus- joje yra ir kankinimų kameros ir kiti dalykai, kurių šiame pastate niekad nebuvo. Mums buvo leista fotografuoti ekspoziciją, tačiau salės darbuotoja kažkodėl uždraudė fotografuoti kai kuriuos eksponatus. Muziejus, kurio dauguma darbuotojų, buvusių NKVD tarnautojų giminės, paliko patenkinamą įspūdį. Jame aptikome kelis eksponatus, susietus su lietuvių politiniais kaliniais,- pasidarėme jų foto). Peržiūrėję eksponuojamą

kartografinę medžiagą,- lageriams paskirtų žemės plotus ir lagerių planus, pastebėjome, kad dominuoja darbo- pataisos lagerių medžiaga, o ypatingųjų lagerių planų- nėra.

Po to muziejaus, užsukome į netoliese nuo muziejaus esančias taip vadinamas „mamyčių“ kapines. Apžiūrėjome, padarėme keletą fotografijų. Iškaba prie įėjimo į kapines skelbia, kad mirusieji vaikai čia laidoti 1930-1940 m., tad lietuvių kilmės asmenų čia neturėtų būti. Kapinėse apsilankė viena 5 asmenų šeima. Užkalbinę sužinojome, kad vienas iš senyvo amžiaus, lenkų kilmės vyrų, yra susijęs su represijomis. Kapines šias aplankė po ekskursijos į muziejų.

Tolimesnį mūsų kelionės tikslą – Karabasą, pasiekėme maždaug po valandos. Buvusi Karlago kalinių paskirstymo teritorija yra šalia geležinkelio, dabar joje- veikianti darbo-pataisos kolonija. Suprantama, patekti į ją jokių galimybių (pasitenkinome apvažiudami ją), tad teko apsiriboti apsilankymu buvusių kalinių kapinėse. Jos yra maždaug 500 m atstumu nuo kolonijos teritorijos, norint patekti prie jų tenka pavažiuoti lauko keliuku. Apžiūrėję kapines, įvertinome jų būklę,- pastaroji, kaip daugumos jau matytų kapinių,- panaši. Visur žolės, brūzgynai. Jokių nuorodų, jokių takų, jokių stendų nėra. Kapinių ribą įžvelgiama tik nuo įėjimo pusės, kitų- nustatyti be tvarkymo darbų,- neįmanoma nes nusidriekusi į pievą. Priežiūros jokios nėra. Metalinius kapų žymėjimo stulpelius ir lenteles kažkada utilizavo metalus renkantys asmenys. Apėję jos teritoriją bandėme surasti kokių nors lietuvių kapų identifikacijos liekanų. Nesėkmingai. Atlikome bendrą kapinių būklės foto fiksaciją. Apie 18 val. grįžome atgal į Karagandą.

Liepos 9 d. irgi buvo skirta kelionei dvi netoli nuo Karagandos miesto esančias vietas: Selo Doskei ir Zelionaja Balka (plačiau apie šias vietas žr. skyriuje „Aplankytų įkalinimo ir palaidojimo vietų fizinės būklės įvertinimas“). Kelionė prasidėjo 8 val. ryte ir, su nedidele pertrauka, truko iki 18 val. Mus lydėjo Talgatas ir „Lituanicos“ bendruomenės darbuotoja Vera Matais. Pastaroji savais ryšiais susisiekė su ten gyvenančia, politinio kalinio (?) lietuvio Mackevičiaus (miręs, palaidotas vietinėse kapinėse) žmona. Ketinome užrašyti jų šeimos istoriją. Tačiau atvykus į svečius, žmona (ne lietuvių kilmės) nepanoro su mumis bendrauti, tad ketinimų teko atsisakyti. Jos anūko (?) žmona (ne lietuvė) mus palydėjo į kapines ir parodė Mackevičių kapavietę.

Abi lankytos gyvenvietės, kaip ir dauguma kitų,- nykstančios, tai pastebima iš seniai netvarkytų kelių, gatvelių, neremontuotų namų, menkai prižiūrimų kapinių. Abejose vietose kapinės padarė labai ne koki įspūdį. Selo Doskei gyvenvietės kapinės truputį geresnės būklės nei vėliau aplankytos kapinės Zelionos Balkos gyvenvietėje. Abejose veikiančiose kapinėse panašu, kad neveikia jokia kapų priežiūros tarnyba. Mažesnėse Doskei gyvenvietės kapinės užaugusios

kanapėmis, pakraščiuose yra apgriuvusių medžių, jie netvarkomi, dauguma kapų neprižiūrimi. Atlikę paminkluose ir kryžiuose išlikusių įrašų patikrą, lietuvių kilmės mirusiųjų kapų, be minėtų Mackevičių kapavietės,- neaptikta. Dominuoja vokiečių, ukrainiečių, rusų ir kitų tautybių mirusiųjų pavardės.

Zelionaja Balka gyvenvietės kapinėse (pastarosios ženkliai didesnės už Doskei gyvenvietės) sudėtinga praeiti kažkada suformuotais takeliais. Kapinės aptvertos, tačiau vietomis tvoros nebelikę. Kapų ribos savavališkai išplėstos užsitveriant vis didesnę žemės lopinėlių. Likę menki takeliai užžėlę krūmynais. Patikrinus vakarinę kapinių dalį, kurioje daugiausia buvo laidojami vokiečių kilmės mirusieji, pastebėta, kad dauguma kapų visai neprižiūrimi. Viskas apaugę, apžėlę. Panašu, kad nebeliko artimųjų, kurie kažkada rūpinosi jų priežiūra. Tačiau šiose kapinėse dar laidojama, nauji kapai įrenginėjami buvusių takelių, praėjimų tarp kapų vietose,- dažnai užimant dalį svetimos kapavietės. Šias kapines apžiūrėjome išsamiau. Atlikę paminkluose ir kryžiuose išlikusių įrašų patikrą, aptikti šešių lietuvių kilmės mirusiųjų kapai. Visi jie, kažkiek prižiūrėti,- vadinasi kažkur netoliese gyvena jų palikuonys ar giminaičiai. Atlikę šių kapų foto fiksaciją,- apie 19 val. grįžome į Karagandą.

Liepos mėn. 10 d. buvo skirta kelionei į Saranę, po jos- apsilankymams Karagandos apskrities archyve bei lietuvių bendruomenės „Lithuanica“ būstinėje. Darbotvarkė pakankamai apkrauta, mums tenka skubėti nes norime aplankyti visas projekte numatytas vietas. Kazachstane tokiu metu greitai temsta, tad laiko lieka ne itin daug. Kelionę pradėti labai anksti nepavyksta, kadangi pusryčiai Karagandos viešbutyje, kuriame apsistojome, siūlomi nuo 7,30 val. ar net 8 val. ryto.

Į šią gyvenvietę vykome penkiese: mus vežė Talgatas, lydėjo - lietuvių bendruomenės „Lithuanica“ darbuotoja Vera Matais¹⁵. Gyvenvietė primena stalininius namus, nes jame dominuoja dviaukščiai, „stalininės“ statybos ir stilistikos pastatai, tvoros ir infrastruktūra. Saranėje (jos pakraštyje) apie gerą pusvalandį ieškojome tikslios buvusių karo belaisvių ir politinių kalinių kapinių vietos. Nėra jokių informacinių rodyklių, nuorodų ir netgi žinančių kur jos yra. Aplinkui visur apžėlusios stepės. Kapinių vietą nurodė telefonu vietiniai kolegos. Maždaug 400 m nuo kelio, plyname lauke aptikome seniai niekieno nelankomas kapines, apie kurių buvimą liudija tik kur ne kur pastebimi keli metaliniai strypai- kažkada žymėję kapo vietą ir mirusiojo tapatybę. Šiose kapinėse aptikome du lietuvių partizanų kapus- du metalinius kryžius su įrašais lietuvių kalba ir lietuviškomis pavardėmis (plačiau apie šias vietas žr. skyriuje „Aplankytų įkalinimo ir palaidojimo

¹⁵ Pastaroji perėmė iš gerb. E. Usmanovos mūsų palydą, kadangi ponis Emma turėjo ruošti išvykti į archeologinę ekspediciją.

vietų fizinės būklės įvertinimas“). Prie vieno iš kryžių pastebėta duobė,- toks įspūdis, kad kapas ekshumuotas. Sulerimome, pradėjome galvoti, kad čia jau lankėsi kapų plėšikai ir „naktiniai-juodieji archeologai“. Tačiau mūsų nerimas buvo nepagrįstas,- grįžus namo į Vilnių ir susitikimo su gerb. politiniu kaliniu A. Seikaliumi metu, mums pranešta, kad Prano Vitkausko palaikai praeityje lyg ir buvo perlaidoti Lietuvoje. Tačiau šios informacijos patikrinti neturėjome galimybės.

Šiuos, niekieno nelankomus kapus ar kapą, pagerbėme išskleisdami trispalvę ir įsiamžindami su ja. Šia akcija, mes tarytum įsipareigojome, kad vienišas kapas neliks apleistas lauke ir šio partizanų ryšininko atminimas, neišblės. Tiksliausia, kaip mums atrodė tada, būtų šių partizanų ar partizano kapą perkelti į Lietuvą. Tą aktualu padaryti kuo skubiau nes metalų vagys bei kapų plėšikai gali bet kada suniokoti atokiau nuo gyvenviečių esančias kapines, jas suarti ir sunaikinti. Šių dviejų kapų antkapinių kryžių lentelės- kaip ir patys kryžiai yra unikalūs, turintys originalius įrašus (legendas), savitą išpildymo stilišką ir savotišką kryžių ir lentelių pagaminimo būdą. Norint išsaugoti šiuos, mūsų visuomenei reikšmingą paveldą, sukurtą tremtinių ir politinių kalinių rankomis, būtina imtis atitinkamų veiksmų.

Grįžę ir užkandę vietinės naminės gamybos čeburekų rekomenduotoje ir išgirtoje lauko kavinėje, patraukėme į Karagandos apskrities archyvą. Pirmiausiai apsilankėme šios įstaigos direktorės kabinete. Mus maloniai priėmė jos šeimininkė, patikino mus, kad jokių kliūčių dirbti archyve nėra,- archyvas atviras, bet mūsų rūpimomis temomis ne itin daug ką galime jame aptikti, nes bylos, susijusios su politiniais kaliniais saugomos žinybiniuose (VRM ir statistinės informacijos prie prokuratūros) archyvuose. Jie taip pat neturi lagerių planų su kapinių vietomis. Po trumpo pokalbio, užsukome pasižvalgyti į skaityklą. Joje sutikome tik kelis lankytojus, kažko ieškančius archyvinuose dokumentuose. Pradžioje skaityklos darbuotojos atsargiai žvelgė į naujus atvykėlius. Vėliau, po to kai pasisakėme savo tikslus- tapo šiltesnėmis. Peržiūrėję kelis aprašus, išsirinkome patikrai ir užsakėme (ketinome ateiti po kelių dienų) gal 10 bylų, susijusių su kalinių reabilitacija. Deja, po kelių dienų atvykę į šį archyvą, reabilituotų asmenų sąrašuose lietuvių pavardžių neaptikome. Nuliūdome,- tą pastebėjo ir kolegės- archyvarės. Jų teks ieškoti ateityje, tam skiriant daugiau laiko.

Archyvo skaityklos darbuotojos, pamačiusios, kaip mes visi trys mikliai, uoliai peržiūrinėjame bylas, įsitikinusios, kad esame profesionalūs istorikai, kuriems darbas su archyvine medžiaga yra įprastas dalykas ir matyt, siekdamos sumažinti pastebėtą mūsų veiduose atsiradusį liūdesį, mums parodė dviejų „lietuvių dokumentus“ susijusius su lietuviškomis pavardėmis. Iš ties, viena jų buvo apie vokiečių kilmės kalinį, kita,- lietuvių kilmės, vokiškos kilmės vardu ir pavarde, kalinį iš Rytprūsių, Gumbinės valsčiaus (vieną jų nusifotografavome, žr. prieduose). Kadangi

archyvo darbuotojos, po pabendravimo, tapo lojalios savos profesijos atstovams iš Lietuvos ir atviresnėmis. Viena jų, pasibaigus skaityklos darbo laikui, papasakojo, kad kažkada, Karagandoje dirbę japonų specialistai, kurie rūpinosi japonų karo belaisvių kapais ir jų ekshumavimu, jai perdavė (be teisės viešinti ir dalinti kitiems) karo belaisvių kapinių planų kopijas. Žinoma, mums ji tuo metu jų neparodė. Ji minėjo, kad japonai iš kažkokių Kazachstano ar Rusijos archyvų šias planų kopijas įsigijo. Vadinasi, planai nėra sunaikinti kaip kažkas mums sakė iš Dolinkos muziejaus darbuotojų. Jie kažkur saugomi.

Pabaigę patikrą archyve, gerb. V. Matais kvietimu užsukome į lietuvių bendruomenės „Lithuanica“ būstinę. Jos darbuotoja mums parodė pastatą iš vidaus, papasakojo apie vystomas veiklas, supažindino su leidiniais, taip pat šešias nedideles nuotraukas, kurias jiems paliko kažkada užsukusi lietuvių (?) kilmės tremtinė. Paaiškėjo, kad nuotraukose įamžinti vaizdai iš 1954-1955 m. Omsko lagerio lietuvių gyvenimo. Perfotografavome šiuos retus eksponatus (kopijos pateikiamos II-ame šios ataskaitos tome). Tikimės, kad jos bus naudingos tyrinėjant lietuvių tremties istorijas.

Tos dienos vakare buvo suplanuota apie 500 km naktinė kelionė į pietinę Karagandos sritį – Džezkazgano miestą. Mūsų kolegė, gerb. Emma iš anksto, dar prieš mums atvykstant į Kazachstaną, nupirko bilietus traukiniu į šį miestą. Traukinys turėjo išvykti vakare. Į stotį mus lydėjo mūsų nuolatiniai palydovai - gerb., Emma ir Talgatas. Atvykę į geležinkelio stotį sužinojome, kad traukinys vėluoja mažiausiai 6 val. ir nežinia ar iš viso bus.

Sausakimšoje geležinkelio stotyje tarp suglumusių keleivių pasklido žinia, kad traukinys dar nepasiekė savo galinio tikslo (Astanos), užstrigo kažkur stepėje, ruože tarp Džezkazgano ir Karagandos. Vėliau paaiškėjo ir vėlavimo priežastis: dėl karščio stepėje įvyko didelis gaisras, kurio metu apdegė geležinkelio bėgiai. Sumetėme, kad kito traukinio būtų tekę laukti iki ryto. Tapo neaišku ar iki kito traukinio išvykimo bus sutvarkyti bėgiai ir apskritai mes pateksime į kitą traukinį, ar bus papildomas traukinys, nes bilietai į juos būna išparduoti prieš kelias savaites. Susiklosčius tokioms aplinkybėms, mes ir mūsų palydovai, kaip ir dauguma belaukiančių traukinio, puolėme į šalia esančią autobusų stotį. Ten jau susidarė nemažai eilė norinčių išvykti į Džezkazganą. Deja, bilietų į autobusą tebebuvo. Talgatas skubiai ėmė ieškoti pakeleivingos mašinos, gerb., Emma – bandė grąžinti į kasą (nesėkmingai) traukinio bilietus. Talgato dėka¹⁶, mums pavyko gauti tris galines vietas viename iš taksi paslaugas teikiančios įmonės mikroautobuse.

¹⁶ Talgatas kitą dieną su įmonės vadais susitarė, kad apmokėjimą apiforminsime vėliau, nes mums dar teks prašyti jų paslaugų vykstant į Balchašą.

Vėlai vakare, apie 21,30 val. mes išvažiavome buvusių ypatingojo lagerio skyrių Kingyre ir Rudnyke link,- į Džezkazganą. Kelionė, su dviem sustojimais stepėje, šalia ne itin patrauklių maitinimo punktų, truko visą naktį. Kelias „nebuvo rožėmis klotas“, - itin duobėtas ir seniai nematęs remonto. Nepaisant to, vairuotojas spaudė visu įmanomu greičiu,- matyt labai skubėjo uždirbti atlygį iš vienuolikos vežamų keleivių. Po tokio ekstremalaus važiavimo, mūsų galvos svaigo lyg būtume iš vakaro prisiragavę vietinės gamybos konjako. Miestą pasiekėme apie 4 val. ryto. Neužilgo po išlaipinimo, į šalia autobusų stoties esančią aikštelę, mūsų pasiimti atvyko šiame mieste gyvenantis kolega, ir mūsų draugų bičiulis, karakalpakų tautybės Turganbekas Alanijasovas, dėstantis istoriją šio miesto vienoje aukštoje mokykloje, parašęs ne vieną darbą Karlago, kazachų karybos bei kitomis temomis.

Liepos mėn. 11 d. buvo skirta Rudnyko gyvenvietės, čia buvusio 4-ojo ypatingojo lagerio I-ojo skyriaus teritorijos apžiūrai, apsilankymui gyvenvietės kapinėse kadangi karo belaisvių ir politinių kalinių kapinių teritorijos vieta iki šiol neišaiškinta. Taip pat planuota apsilankyti Kingyro gyvenvietėje buvusio ypatingojo lagerio Nr. 4 trečiojo skyriaus I-III punktų ir valdybos teritorijoje, memorialo ir kapinių apžiūrai. Misija prasidėjo apie 8,30 val. ryte, po trumpo poilsio Turganbeko vasarnamyje, esančiame miesto pakraštyje ir kuklių pusryčių. Sėdę į seną „Žiguliuką“ patraukėme tikslo link. Pakeliui, vairuotojas ir geras šio miesto susikūrimo žinovas (šia tema parašęs darbą) mums itin aktualia tema papasakojo daugelį dalykų. Paaiškėjo, kad šiame mieste ir jo pakraščiuose buvusių ypatingųjų lagerių vietos yra arba apleistos, arba sunykusios – jų teritorijose įsikūrusios įvairios organizacijos ir įmonės.

Rudnyko lagerio skyriaus teritorija mums paliko slogų įspūdį. Teritorija, kurioje iki mažiausiai XX a. 9 deš. stovėjo barakai, kuriuose tuomet dar buvo gyventojų, dabar visiškai apleista, neišlikę nei vieno sveikesnio pastato, tako, tvoros ir kitų lageriams būdingų elementų. Kur ne kur apaugusiame žolėmis, krūmokšniais ir duobėtame lauke vis dar pastebimi griuvėsiai menantys lagerio laikus.

Iš kolegos ir mūsų gido išgirsta ir mus nepraradžiuginusi žinia,- Kazachstano Vyriausybės ir vietinės valdžios potvarkiais Džezkazgano mieste ir jo apylinkėse planuojamas įgyvendinti socialinio-ekonominio vystymosi planas. Pagal Vyriausybės patvirtintą planą, be kitų tikslų ir uždavinių, numatyta praplėsti naudingųjų iškasenų gavybos plotus šalia buvusių ir veikiančių šachtų. Pagal šį planą (žr. priedą Nr.1, punktą Nr. 11) numatyta priverstinai nusavinti gyventojų sklypus. Gyventojams buvo pasakyta savo sąskaita išsikelti iš Rudnyko gyvenvietės kapinių giminių palaikus. Prisidėti lėšomis, vietinė valdžia neketina, tačiau neaišku kas pasirūpins kitų čia palaidotų asmenų palaikais, tokių, kurių giminių ir artimųjų čia nebeliko.

Vieną metų vietiniai gyventojai šį klausimą pradėjo kelti į viešumą¹⁷, - vietinės valdžios atstovai užtikrino, kad kapinės nebus liečiamos. Tačiau, apsilankius Rudnyko kapinėse pastebėta, kad kai kurie kapai jau iškasti, matyti po ekshumavimo likusios neužkastos duobės. Nepastebėta ir naujų kapaviečių, - panašu, kad kurį laiką čia jau nebelaidojama. Akivaizdu, kad jos palaipsniui paliekamos likimo valiai. Kapinės yra plyname lauke, ją supa nederbami laukai, už kurių aplinkui matyti veikiančių ir buvusių šachtų vietos, bei apgriuvę jų pastatai. Pačios kapinės visiškai neprižiūrimos, netvarkomos, tvora apgriuvusi, ties pagrindiniu įėjimo- jos nebėra. Vartų taip nei žymės nelikę.

Įėjus pro buvusį centrinį įėjimą, ir praėjus apie 15 m, kairiau pastebimas betoninis kryžius. Prie jo aptikta devynių lietuvių kilmės politinių kalinių bendra kapavietė. Ji aptverta betonine tvorele, centre ties kapavietės riba- betoninis kryžius, abipus jo,- devynios antkapinės betoninės plokštės. Mums, Kazachstane tokios kapavietės neteko matyti (apie jos fizinę būklę ir pačią kapavietę plačiau žiūrėti skyriuje „Aplankytojų įkalinimo ir palaidojimo vietų fizinės būklės įvertinimas“).

Panaši – tai yra apgailėtina padėtis yra ir Rudnyko gyvenvietės. Visur pilna tuščių, apleistų, apgriuvusių ir griauamų, gyvenamosios ir kitokios paskirties pastatų. Pati gyvenvietė ištuštėjusi, kur ne kur galima pamatyti vieną-kitą automobilį ir praeivį. Miesto parkas apleistas, sprendžiant iš jo būklės,- jame jau seniai nevyko jokie renginiai,- jis tiesiog tapo nereikalinga infrastruktūros dalimi. Vieną žodžiu, gyvenvietė paliko gan slogų įspūdį, tarytum „čia neseniai praūžė karas ir visi išėjo į frontą“, - nors imk ir filmus suk. Iš bendros būklės vaizdo aiškėja, kad Rudnyko gyvenvietės aplinka iš tiesų ruošiamą iškėlimui ir karjerų bei šachtų įrengimui. Niekas nežino kada tiksliai ištuštės gyvenvietė. Pagal patvirtintą Vyriausybės planą- „modernizacijos ir plėtros reikalas“ turi užsibaigti 2020 m. Šiame kontekste tampa itin aktuali mūsų visuomenės reakcija ir prisidėjimas, kad nebūtų sunaikinti mūsų pasipriešinimo sovietiniams okupantams ir rezistencijos dalyvių kapai.

Po apsilankymo Rudnyke, ekspedicija nuvyko į netoliese esančią Kingyro gyvenvietę, kurios teritorijoje buvo ypatingojo lagerio Nr. 4 trečiasis skyrius turėjęs tris punktus- du vyrų ir vieną moterų. Pati gyvenvietė šiek tiek geresnės būklės nei Rudnyko- gyventojų galima sutikti daug

¹⁷ Šią informaciją galima rasti internetinėse svetainėse, žr. nuorodas:

http://satpaev.gov.kz/ru/site/index?q=%2Fsite%2Findex&theme=special&Page_page=327
https://m.ok.ru/dk?st.cmd=movieLayer&st.groupId=47338144595985&st.discId=2365917745&st.retLoc=group&st.rtu=%2Fdk%3Fst.cmd%3DaltGroupMovies%26st.groupId%3D47338144595985%26st.frwd%3Don%26st.page%3D1%26prevCmd%3DaltGroupMovies%26tkn%3D3397&st.discType=GROUP_MOVIE&st.mvId=2365917745&prevCmd=movieLayer&tkn=5672&dp=y

daugiau, beveik nepastebėta sugriuvusių ir apleistų namų. Savo architektūra jis mažai kuo skiriasi nuo Rudnyko gyvenvietės statinių,- pastebimas tas pats architektūros stilistika ir statybos braižas, kurį paliko sovietinių represijų epocha ir čia įkalintų žmonių dvasia. Čia yra viena naujai pastatyta medinė cerkvė, pasak mūsų gido,- ją pastatė ukrainiečių bendruomenė (buvusių politinių kalinių vaikai ir vaikaičiai).

Lagerio teritorija yra pusiau apleistoje vietoje su šalia esančiais gamybinės paskirties, iš vienos pusės- naujais, kitos- apgriuvusiais ir seniai neremontuotais pastatais. Pirmiausiai apsilankėme Kingyre dislokuoto ypatingojo lagerio Nr. 4 „Steplago“ valdybos teritorijoje. Ji, lagerio veikimo metu buvo nuo įkalinimo zonų atribota tvora. Uždarą valdybos pastatų kompleksą sudarė trys dviaukščiai mūriniai pastatai, esantys vienas priešais kitą. Vienas pastatas visiškai apleistas, be langų, apgriuvusia paradine laiptine, įlūžusia antro aukšto perdanga. Kitame pastate pastebėta šiokių tokių „gyvybės ženklų“- jame pakeisti langai. Plotą tarp jų užėmė kiemas (šiuo metu apžėlęs, neprižiūrimas, pilnas šiukšlių). Pirmasis įspūdis itin nekeliantis ūpo. Užsukome į vieną iš apleistų valdybos pastatų, apžiūrėjome buvusių kabinetų. Visur pilna šiukšlių,-antrame aukšte ant grindų pilna, paskutiniu metu čia veikusios transporto įmonės buhalterinės apskaitos ir kitokios dokumentacijos apdulkėjusių segtuvų ir visokių popiergalių. Pirmame aukšte, kairės pusės galiniame kambaryje, pastebėtas ant sienos kabantis medinis, išdrožinėtas Lenino paveikslas. Nusikabinote, apžiūrėjome šį rankų darbo „meno kūrinį“. Veikiausiai jis čia kabėjo dar nuo lagerio laikų. Padovanojome jį mūsų kolegai Turganbekui,- žadėjo pasikabinti jį kabinete ir eksponuoti.

Vėliau, po lagerio valdybos pastatų apžiūros, perėjome į kitą „Steplago“ valdybos pastatų komplekso vietą, kurioje dabar likę tik pastatų griuvėsiai. Teritorija apleista, pilna buitinių šiukšlių, kur ne kur matosi automobilių sudėvėtų padangų kalnai. Mūsų gidas ir šio lagerio žinovas papasakojo, kad kadaise, čia buvo lagerio klubas kuriame buvo rodomi filmai, valgykla, virtuvė, maisto sandėliai, berods ir pirtis. Mums buvo parodyti su Kingyre buvusio sukilimo istorinių vartų kolonų liekanos. Pro tuos vartus malšinti sukilimo įvažiavo tankai... Dabar kolonos išverstos guli šalia sandėlio iš pamatų blokų pastatytomis sienomis. Pagalvojome, kad šios vartų kolonos, būtų geras eksponatas arba atminties reliktas apie kadaise vykusį sukilimą. Būtų pravartu šias liekanas išsaugoti ir eksponuoti. Bet vietiniai valdžiai šitokie dalykai, vargu ar rūpi.

Atlikę griuvėsių foto fiksaciją, dar truputį pašniukštinėję, patraukėme į kitą lagerio vietą - moterų ir vyrų punktus, kažkada buvusių šalimais. Teritorijoje yra naudojamų pastatų, kažkokių sandėlių ir mums neaiškia gamybine veikla. Tad teko tenkintis tik dalies teritorijos apžvalga, buvusiu tarp vyrų ir moterų punktų. Mūsų gidas palydėjo iki legendinės tvoros, skyrusios šiuos punktus, vietas. Tvora, kadaise buvo daugiau kaip trijų metrų aukščio, dabar kur ne kur išlikę

2,5 m, o kai kur –siekia iki 1 m. aukščio. Vietomis tvoros jau nelikę nei žymės, bet yra kelios geriau išlikusios, trumpos atkarpos. Tvora mūryta iš nedegtų plytų (ar tik išdžiovintų) rausvos spalvos plytų, vietomis- iš perdegtų, plonų, tamsia glazūra pasidengusių- brokuotų (perdegusių, apsilydžiusių ir deformuotų plytų)¹⁸, jų trupinių, nuolaužų, skalūno nuolaužomis. Visos medžiagos tvirtintos- rištos tuo pačiu moliu. Tvora buvusi apie 1 m pločio. Lietūs ir sniegas ją smarkiai ardo ir neužilgo iš jos beliks tik griuvenų kalnai. Vieną plytą, iš šios tvoros, mes pasiskolinome LGGTC muziejaus ekspozicijai. Atlikę foto fiksaciją, išvykome prie Kingyro memorialo.

Memorialas yra miesto pakraštyje, ant iš dalies dirbtinai suformuotos kalvelės. Inicijatyvą jo steigimui davė lietuviai, kažkada pastatydami kryžių. Dabar jį sudaro monumentas. Mūsų gidas, sakė, kad iki šiol niekas nežino kur yra šio lagerio kapinių ir sukilimo aukų kapavietės vietos. Kažkada visuomenės parodytas iniciatyvas jas surasti, vietinė valdžia,- „nuskandino“. Matyt, paprasčiau yra turėti vieną lankytiną ir sutvarkytą vietą nei kelias. Atlikę apžiūrą ir foto fiksaciją, patraukėme į miestą. Mūsų gidas mus pakvietė apžiūrėti miesto muziejų ir jo darbo vietą universitete. Muziejaus ekspozicija priminė sovietiniais laikais muziejuose egzistavusią eksponavimo sampratą: rodom viską ką turime, - „*nuo paleolito iki glavlito*“. Eksponatų, susijusių su lageriais ir politiniais kaliniais,- čia nėra.

Mūsų palydovo Turganbeko kabinete, kuris yra penktame, vietinio, techninės pakraipos universiteto aukšte, susipažinome su jo darbais, peržiūrėjome asmeninę biblioteką, pasidarėme kelių knygų apie Karlagą, viršelių nuotraukas (žr. priedus). Po to, nuvažiavome prie Kingyro vandens telkinio pasigrožėti gamta. Vakare, apie 18 val. išvažiavome atgal į Karagandą. Varginanti kelionė autobusu truko beveik visą naktį. Į miestą atvykome apie liepos mėn. 12 d. apie 5 val. ryto. Apsistoję viešbutyje keletą valandų skyrėme poilsiui. Po to pradėjome apsilankymus žinybiniuose archyvuose.

Bandymas patekti į VRM archyvą, esantį prie šios žinybos vietinės valdybos, buvo nesėkmingas. Į pastatus mūsų neįleido, budintis kelis kartus skambino kažkam telefonu, kol galiausiai pasakė, kad mes turime pateikti prašymą apie konkretų asmenį. Darbuotojai patys pateiks atsakymą į užklausą. Kadangi mes neturėjome jokių sąrašų apie mus dominančius asmenis, teko apleisti šią įstaigą. Esant tokiai padėčiai, kažkada teks ieškoti galimybių tokių sąrašų sudarymui (juos turėtų rengti LGGTC darbuotojai). Paminėtina, kad laukiant prie įėjimo, užkalbino mus vienas, maždaug 29 metų amžiaus vyrukas. Pasirodo, kad jis lietuvių kilmės (nekalbantis

¹⁸ Yra žinoma, kad Kingyro lagerio kaliniai dirbo plytų gamykloje, tad manome, kad gamybinis brokas iš šios gamyklos ir buvo panaudotas tvoros- sienos, skyrusios vyrus ir moteris, statybai

lietuviškai),- berods jo senelis buvo iš tremtinių. Prieš kažkiek metų, jam teko lankytis Lietuvoje, dalyvauti kažkokiuose, vyriausybės organizuojamuose renginiuose.

Mūsų bandymai išsiaiškinti kas saugoma archyvuose, nesėkmingai tęsėsi juridinės statistikos ir informacijos centre prie Karagandos prokuratūros. Šiam archyvui priklauso visi Karagandos srityje buvusių lagerių archyvai. Išsiaiškinti ką nors konkretaus mums taip pat tapo „neperžengiama siena“, niekas ir čia nenorėjo įsileisti (nors deklaruojama, kad jie atviri). Darbuotojas mus siuntinėjo atgal į VRM archyvą, motyvuodama, kad viskas saugoma pas juos. Iš šių dviejų nesėkmingų apsilankymų, tapo aišku, kad norint gauti kažkokią archyvinę informaciją apie lietuvių politinius kalinius ir tremtinius, pirmiausiai tikslinga, kad būtų kreiptasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės vardu.

Liepos mėn. 13 d. buvo suplanuota kelionė į Balchašą. Išvykome apie 9 val., ryte, kelionė į vieną pusę truko apie 4 val. Šiame mieste mus turėjo pasitikti kolegų pažįstami. Atvykę į miestą, paskambinome jiems, ir globoti mus atvyko čečėnų kilmės, apie 40 metų amžiaus vyrukas. Kadaise, 1946 m. jo tėvai buvo ištremti iš Kaukazo ir taip liko gyventi Balchašo mieste. Pirmiausiai nuvykome į už miesto esančią buvusio lagerio ir paminklo aukoms, vietą. Ją, atrasti buvo nelengva. Pasirodo, kad šalimais yra veikianti darbo-pataisos kolonija ir privažiavimas iki jos yra uždarytas atitvaru. Viename iš šalimais kolonijos tvoros esančiame pastate, į kurį užsukome pasiklausti kelio, susipažinome su vienu kolonijos apsaugos komandos darbuotoju. Jis mielai sutiko parodyti mums kelią. Mums papasakojo, kad dauguma atvykėlių aplankyti šios vietos, neranda kelio, tad jiems dažnai tenka rodyti kelią ir lydėti didesnes grupes. Pasirodo, kad Michailo (mūsų vedlio) senelis kažkokiu būdu (berods tremtinys) čia persikėlė gyventi iš dab. Baltarusijos teritorijos, berods, Smargainių apylinkės. Pabandėme išsiaiškinti apie politinių kalinių kapavietę, tačiau nieko konkretaus jis ir jo keli atvykę kolegos, pasakyti negalėjo. Pakeliui iki paminklo vietos, padarėme keletą buvusio lagerio barakų griuvėsių nuotraukų.

Paminklo kentėjusiems lietuviams vieta yra plyname lauke. Pastebėta, kad paminklo lietuvių politiniams kaliniams ir tremtiniam pamatas truputį apiręs ir reikalaujantis nedidelio remonto. Sugrįžę atgal prie kelio užtvaro ir kolonijos pagalbinių pastatų, atsisveikinome su savo nauju pažįstamu ir išvykome toliau. Tą dieną ketinome dar aplankyti Rytinio Kounrado gyvenvietę. Tačiau jos pasiekti nepavyko. Mūsų gidas pasakė, kad ten itin blogas kelias- vietomis jo nelikę. Vykti nesiryžome, grįžome atgal į Balchašą apžiūrėti mieste esantį dar vieną paminklą aukoms. Atlikome jo foto fiksaciją. Atsisveikinome su mūsų gidu, pažadėdami dar sugrįžti ir susitikti. Nutarėme nelikti nakvoti šiame mieste, o grįžti į Karagandą, prieš tai dar žvilgtelti į Balchašo ežerą, - apie kurį teko mokintis geografijos pamokose iš sovietinių laikų vadovėlių. Ežero vanduo mums

pasirodė gražios žalios spalvos, smėlėta pakrantė mums priminė jūrą. Atsiraityję kelnes, pabraidėme kelias minutes,- maudytis nesiryžome, nors besimėgaujančių maudynėmis,- buvo ne vienas. Mes tiesiog norėjome greičiau grįžti atgal į Karagandą nes jautėmės gerokai išvargę po antrą savaitę trunkančios ekspedicijos. Norėjosi išsimiegoti prieš kelionę atgal į Lietuvą, taip pat dar kartą apžiūrėti Karagandą, pasivaikščioti po parduotuves, paieškoti leidinių apie Karlagą, nusipirkti suvenyrų ir atsisveikinti su savo pagalbininkais.

Liepos mėn. 15 d. buvo skirta kelionei atgal į Astaną, o iš jos- grįžimui namo. Iš vakaro autobusų stotyje įsigijome bilietus, sėdome į sausakimšą keleivinę autobusą ir pajudėjome link tikslo. Kelionė turėjo trukti apie 3 val., tačiau truko maždaug septynias valandas. Pakeliui, autobusas sugedo ir sustojo pakelėje apie 10 km atstumu iki kažkokio miestelio. Autobuso vairuotojas stengėsi tvarkyti gedimą, bet nesėkmingai. Kito autobuso niekas neatsiuntė. Prastovėję apie 2,5 val., kaip ir kiti keleiviai, ryžomės stabdyti pakeleivingus automobilius. Po, apie valandą trukusio „tranzavimo“, pasisekė įlipti į vieną lengvą automobilį, kuris mus nuvežė į artimiausią miestelį su autobuso ir geležinkelio stotimi.

Autobusų stotyje jau šurmuliavo čia, įvairiais būdais atvykę mūsų autobuso keleiviai. Jie iš vietinės autobusų stoties kasininkės reikalo grąžinti pinigus už nesuteiktas paslaugas, suteikti galimybę skubiai pasiekti numatytą tikslą. Deja, šios jų pastangos buvo bevaisės, - mes net neketinome taip pat reikšti savas pretenzijas. Dalis keleivių su mažais vaikais buvo įsodinti į kažkokį vietinį, sausakimšą autobusą judantį atgal į Karagandą. Traukinio į Astaną tą dieną jau nebuvo, tad mums teko ieškoti taksi, kurių čia taip pat surasti nebuvo lengva. Šį kartą pavyko įkalbėti vieną, nežinia iš kur stotyje atsiradusį, uždarbiautoją. Pasiprašėme jo pagalbos,- jis mielai sutiko mums padėti. Tokiu būdu, trys ekspedicijos dalyviai ir dar viena su mumis autobuse važiavusi moteris, pasiekėme Astanos pakraštį. Apie 19 val. maršrutiniu autobusu pasiekėme tikslą- iš anksto užsakytą viešbutį esantį senojoje Astanos dalyje. Truputį atsipūtę po kelionės, išėjome pasižvalgyti į miestą ir paieškoti kokios nors maitinimo įstaigos. Pavakaryje mes dar turėjome susitikimą su Lietuvos Respublikos ambasadoriumi.

Susitikimas gerb. ambasadoriumi Vytautu Naudužu ir antruoju sekretoriumi, gerb. Eduardu Mažul įvyko mūsų viešbutyje, vėlai vakare. Mes glaustai pristatėme savo kelionės įspūdžius ir preliminarious ekspedicijos darbo rezultatus, pademonstravome vaizdinę medžiagą. Pažymėjome, kad egzistuoja kapinių tvarkybos ir priežiūros problema, tikslinga imtis skubių priemonių kapų ir kapaviečių išsaugojimui. Pokalbio metu pateikėme kelis alternatyvius būdus, užsiminta, kad aktualu intensyvinti darbą palaidojimo vietų, archyvinės medžiagos paieškos, analizės srityse. Išklausę ekspedicijos rezultatus, problemas ir galimą projekto tęstinumą, pasiūlyta

ataskaitoje pateikti visas galimybes siekiant geriau apsaugoti nuo sunaikinimo ir sunykimo lietuvių tremtinių ir politinių kalinių amžinojo poilsio vietas.

Ambasadorius išreiškė norą gauti mūsų ekspedicijos ataskaitos kopiją. Pažadėta, kad šiuo reikalu bus rūpinamasi tiek kiek leis Lietuvos ambasados įgaliojimai, šiuo klausimu bus suteiktas palaikymas ir pagalba, jei bus vykdomi kiti šio projekto etapai. Atsisveikinant palinkėjome vieni kitiems sveikatos ir gerų darbų.

Liepos mėn. 16 d. anksti ryte išskridome į Kijevą, kuriame turėjome praleisit beveik parą laiko, nes iš anksto nepavyko įsigyti bilietų tos pačios dienos sugrįžimui į Vilnių. Kijeve apsistoję viešbutyje, truputį pailsėję, nutarėme pasivaikščioti po miestą, aplankyti kelis kultūrinius objektus. Mūsų gidais po miestą vėl buvo vietiniai kolegos. Liepos mėn. 17 d. grįžome į Vilnių. Prabėgus kelioms dienoms, dar neišblėsus kelionių įspūdžiams, Vilniuje susitikome su Lietuvos garbės konsulu Kazachstane, Karagandoje gyvenančiu ir to miesto lietuvių bendruomenės pirmininku, gerb. Vitalijumi Tvarijonu. Tuo metu Vilniuje vyko renginys skirtas užsienyje gyvenantiems lietuviams. Iš mūsų pusės į susitikimą atvyko visi ekspedicijos dalyviai, gerb. pirmininkas,- su kolega iš Kazachijos. Mes pasidalinome sukaupta informacija apie kapinių būklę jo gimtojoje šalyje, akcentavome problemines vietas ir kaip reiktų bandyti išsaugoti Lietuvai brangių žmonių atminimą, pristatėme ateities planus ir šio projekto tolimesnės veiklos gaires.

Gerb. pirmininkas mums papasakojo apie savo pirmuosius apsilankymus Lietuvoje, taip pat apie padėtį kapinių priežiūros srityje. Pasidalinta patirtimi kai jam teko dalyvauti viename viešame kapinių priežiūros ir tvarkybos konkurse, kurį rengė viena užsienio valstybės organizacija. Nors jų pasiūlyta kaina buvo ir mažesnė už kainą kurią pasiūlė tą veiklą jau seniai vykdanti įmonė, tačiau konkurso rezultatai nebuvo jiems palankūs. Taigi, aiškėja, kodėl karo belaisvių kapinių tvarkymo problema Kazachstane tokia ryški. Gerb. Vitalijus Tvarijonas mums pažadėjo, paramą,- suteikti apsaugą, jeigu būtų organizuota ekspedicija į Kirgiziją, kurioje jau senokai nesilankė atstovai iš Lietuvos ir ypatingai trūksta žinių apie ten esantį Lietuvai reikšmingą kultūros paveldą. Atsisveikindami palinkėjome, kad kitas susitikimas įvyktų lietuvių bendruomenės namuose Karagandoje.

Be pastarojo susitikimo, Lietuvoje mums teko garbė matytis ir bendrauti dar viena asmenybe. Šios ekspedicijos vadovui 2017-09-21 d. teko garbė bendrauti su ekspedicijų į Kazachstaną dalyviu, buvusiu Kingyro ir kitų lagerių tiek Kazachstane, tiek Rusijos Federacijoje kaliniu, knygų apie politinius kalinius autoriumi, žurnalistu ir Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrijos nariu, gerb. Antanu Seikaliumi. Su šiuo asmeniu buvome susitikę dar prieš ekspediciją:

buvo įdomu išgirsti jo nuomonę, patirtį ir patarimus bei rekomendacijas. Grįžus Lietuvon, tai yra po ekspedicijos mes pristatėme savo rezultatus, pasidalinome įžvalgomis ir diskutavome apie tolimesnius darbus šioje apleistoje paveldo srityje. Vienas iš svarbesnių dalykų, apie kurį sužinota pokalbio metu, tai, - keli Vytauto Milaševičiaus, palaidoto Rudnyke, gyvenimo istorijos faktai. Tik vienos užuominos apie tai, kad V. Milaševičius II-ojo Pasaulinio karo metais tarnavo Vokietijos kariuomenėje, dėka, mums pavyko išsiaiškinti ir keletą kitų šalia jo palaidotų lietuvių istorijas. Tuo kartu buvo aptarti tolimesni projekto vykdymo uždaviniai, tikslai etapai, išklaudyta nuomonė apie galimybes prižiūrėti ir politinių kalinių požiūrį pervežti lietuvių politinių kalinių palaikus į Lietuvą. Buvo išreikštas palaikymas tokioms idėjoms. Sužinota, kad jau parengta knyga apie Kingyro sukilimą, kuri neužilgo turėtų būti išspausdinta.

Dar kartą su šia iškilia asmenybe susitikta gruodžio 12 d., kelias dienas prieš gerb. A. Seikaliaus knygos pristatymą, kuris turėjo įvykti Genocido aukų muziejaus Tuskulėnų rimties parko patalpose. Susitikimas įvyko Fabijoniškėse, prekybos centre „Mandarinas“ esančioje picerijoje. Be minėto asmens, jame iš mūsų pusės dalyvavo S. Sprindys ir L. Kvizikevičius. Ši kartą rūpėjo keli klausimai, kurie mums iškilo ruošiant ekspedicijos ataskaitą ir bandant modeliuoti ką reikėtų daryti ateityje su naikinamais kapais, kapinėmis ir apskritai visu Lietuvai reikšmingu kultūriniu palikimu šioje valstybėje.

Tarp rūpimų klausimų buvo aktualu išsiaiškinti to meto mirusiųjų kalinių laidojimo tvarka ir procedūra. Paaiškėjo, kad juos laidojo speciali iš kalinių sudaryta nuolatinė komanda. Kaip ir buvo tikėtasi, kapinės buvo įrengiamos netoliese nuo lagerių. Mirusiuosius guldydavo be karstų, dažnai nuogus. Ant kai kurių mirusiųjų kojų pirštų buvo prikabinamos taip vadinamos „birkos“, - nedidelės lentelės - plokštelės su pažymėtu kalinio numerio. Rodos, kad tokiomis pasirūpindavo patys mirusieji prieš mirtį. Kapo duobės, jeigu buvo žiemos periodas, kastos negilios, - nusilpę laidojimo komandos kaliniai neįstengdavo iškasti gilesnės duobės, kartais, - tiesiog buvo užverčiama sniegu. Negilius palaidojimus, pavasarį kartais sutvarkydavo vietiniai gyventojai iškasdami gilią duobę. Ant mirusiojo kapo buvo pastatomas metalinis strypas su mirusiojo kalinio numeriu. Gerb. buvusiam kaliniui nebuvo žinoma, ar buvo sudaromi kapinių planai. Respondentui nebuvo žinoma kapinių vieta.

Taip pat siekta išsiaiškinti lagerio poskyrių išsidėstymas vienas kito atžvilgiu. Paaiškėjo, kad Kingyro lagerio trys poskyriai buvo aptverti bendra spygliuota tvora su keliais vartais, o poskyriai vienas nuo kito papildomai buvo atitverti sienomis – trijų metrų aukščio tvoromis. Pabendraavę su šiuo buvusiu politiniu kaliniu, išsiskyrėme iki kito susitikimo. Jis turėjo įvykti už trijų dienų Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos muziejuje, kuriame buvo

numatytas gerb. A. Seikaliaus knygos apie Kingyro sukilimą pristatymas. Tuo kartu čia pat minėto prekybos centro knygyne įsigijome jau pasirodžiusią šią knygą. Ją su didžiu troškimu ir užsidegimu perskaitėme per kelis vakarus ir sužinojome nemažai tai, ko nežinojome iki ekspedicijos pradžios. Po knygos sutiktuvų, muziejuje turėjo būti pristatyta ir mūsų 2017 m. ekspedicijos į Kazachstaną rezultatai. Tokią tikslinę renginio darbotvarkę numatėme bendrai su LGGRTC muziejaus administracija. Pastaroji pasirūpino ir renginio reklama bei jos viešinimu¹⁹.

Visa šio projekto kulminacija įvyko gruodžio mėn. 15 d. 17 val. LGGRTC muziejaus filiale, Tuskulėnų rimties parko memorialinio komplekso patalpose esančioje salėje. Į gerb. A. Seikaliaus knygos lyrišku pavadinimu „Vidurnakčio apasionata“ pristatymą ir 2017 m. ekspedicijos rezultatų viešinimą ir aptarimą, susirinko gausus klausytojų būrys: buvę politiniai kaliniai (tremtiniai ir politinių kalinių sąjungos nariai), jų draugai, kolegos, bei tie kurie prisidėjo prie knygos leidybos, ir tie, kurie neabejingi šiam tragiškam lietuvių tautos istorijos periodui. Kaip ir buvo numatyta, pirmojoje renginio dalyje vaizdžiai papasakota leidinio gimimo istorija, pasidalinta įspūdžiais, prisiminimais apie 1954 m. įvykusį, ko gero vieną didžiausių pasaulyje, Kingyro politinių kalinių sukilimą. Po to, pademonstruotas dokumentinis filmas apie šį įvykį, kuriame įkomponuota ir lietuvių ekspedicijų, vykusių Kazachstane veikla: apsilankymai, paminklų pastatymas ir kiti su įamžinimu susiję darbai.

Po to, visi 2017 m. ekspedicijos dalyviai pasidalino savo įspūdžiais iš kelionės, jos tikslais ir siekiais, pristatė foto fiksacinę medžiagą, kurios dalis jau buvo pavišinta muziejaus darbuotojų parengtuose stenduose. Klausytojams buvo išryškinta dabartinė kapinių būklė ir kitos atminties vietos, iškelti probleminiai klausimai susiję su tolimesniu mūsų visuomenei svarbiu paveldo išsaugojimu. Pristatytos kelios išsaugojimo ir puoselėjimo alternatyvos ir priemonės: nykstančių ir naikinamų kapinių ir lagerių vietų skubi inventorizacija, perkėlimas palaikų ir paminklų iš naikinamų kapinių į kitas kapines bei su šiais darbais susijusios procedūros. Diskusijų ir pasisakymų metu ekspedicijos dalyviams ir organizatoriams buvo išreikšta padėka, palaikymas ir pageidavimas neapleisti pradėto darbo, jį tęsti. Išgirsta ir nuomonių apie tai, kad būtina inicijuoti kreipimąsi į Vyriausybę, ieškoti būdų kaip efektyviau užtikrinti Kazachstane esančio Lietuvai reikšmingo paveldo ir atminties vietų apsaugą. Juk pasirūpinti juo, be Lietuvos visuomenės, nėra kam. Mes, savo ruožtu, pasižadėjome tęsti dar 1990 m. pradėtą darbą ir jį aktyvinti.

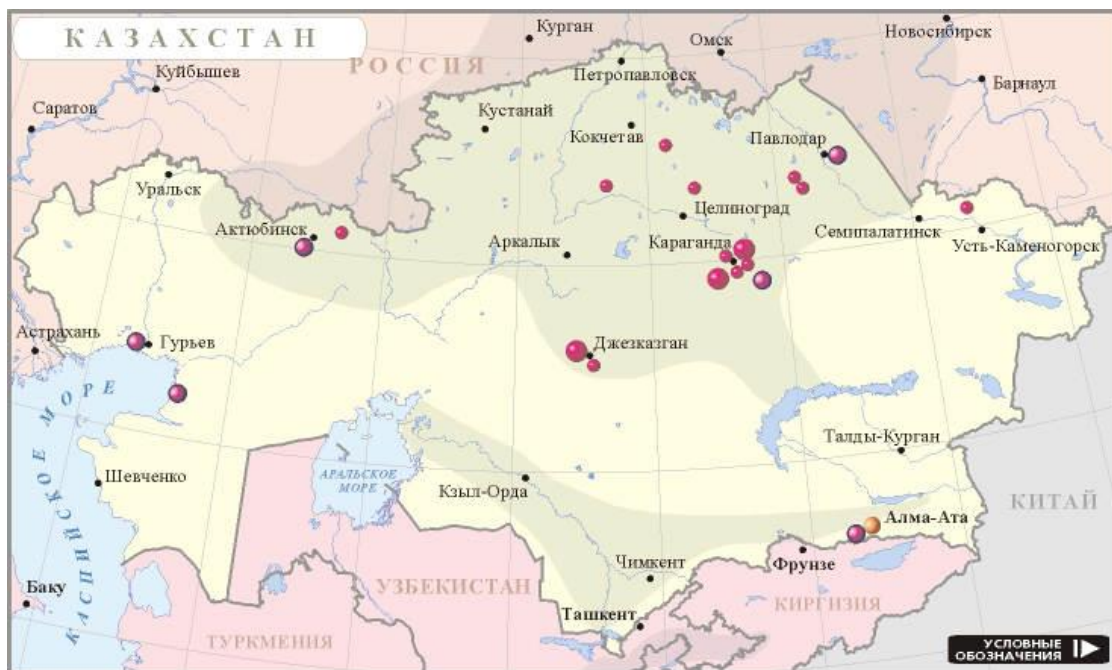
¹⁹ Reiškiame nuoširdžią padėką šio centro ir muziejaus darbuotojams.

3. Bendra lagerių vietų ir kapinių būklės apžvalga

Visuotinai žinoma, kad 1930 m. Sovietų Sąjungoje įkūrus lagerių valdybą “Gulag” į Kazachstaną buvo tremiami ir siunčiami atlikti bausmę sovietiniai gyventojai, nes šioje respublikoje buvo įkurta daugybė darbo-pataisos lagerių ir jų skyrių. Vėliau, pasikeitus politinei situacijai, senų lagerių vietose ir šalia jų, buvo įkuriami nauji lageriai, skirti naujam kontingentui. Pvz. Džezkazgano mieste 1940-1943 m. veikė darbo-pataisos lageris, 1944-1948 m. jo vietoje įkurtas karo belaisvių lageris Nr. 39²⁰. Vėliau, 1948 m. balandžio mėn. 8 d. SSRS Ministrų Tarybos nutarimu Gulago lagerių valdybos sistemoje įkurama “Steplag” valdyba (veikė iki 1956 m. balandžio mėn. 24 d.) kurios pavaldume, minėto karo belaisvių lagerio vietoje, suformuojama “Osoblag” Nr. 4, skirtas politiniams kaliniams (iš esmės - nuteistiesiems antisovietinio režimo dalyviams). Šio lagerio valdyba buvo įsikūrusi Kingyro mieste, o jos pirmuoju viršininku paskirtas buvęs LTSR Vidaus reikalų ministro pavaduotojas, pulkininkas Aleksand Čečev.

Tokia lagerių pavaldumo, struktūrizavimo ir kontingento kaita, buvo būdingas šio „prievartos aparato“ valdymo reiškiny. Pažymėtina, kad visi keturi Kazachstane buvę ypatingieji lageriai (politiniams kaliniams) buvo įkurti 1948-1949 m (vienas - 1952 m.), iš esmės laikotarpiu kada buvo naikinami karo belaisvių lageriai, o išlikęs jų kontingentas - išsiųstas į tėvynę. Dalis ypatingųjų lagerių skyrių buvo suformuoti ir buvusių GULAG sistemos darbo-pataisos lagerių vietose. Todėl, tiek darbo-pataisos, o dar labiau - karo belaisvių lagerių dislokacijų vietos ypač aktualios dabar, ieškant ypatingų lagerių skyrių ir punktų vietų ir tuo pačiu šalia jų buvusių kapinių, kuriose, be kitų, galimai palaidoti lietuvių kilmės asmenys.

²⁰ Алланиязов Т., Наймушина О. «...Неповиновение надо пресечь». — Аламааты: Фонд XXI век, 2004. — С. 16.

Gulago sistemos lagerių išsidėstymo vietos Kazachstane. Vėliau tose pat vietose buvo įkuriami karo belaisvių ir politinių kalinių lageriai.

<http://old.memo.ru/history/NKVD/GULAG/maps/kazakh.htm>

II-ojo Pasaulinio karo pab. Kazachstane, kaip nurodoma interaktyviuose šaltiniuose (vokiečių istoriko surinktais duomenimis), veikė septynios karo belaisvių lagerių valdybos, įsikūrusios: Nr. 29 – Pachta Arale; Nr. 40 – Alma Atoje; Nr. 45 – Ust Kamenogorske; Nr. 99 – Spaske; Nr. 222 – Aktiubinske; Nr. 330 – Akmolinske; Nr. 347 – Leninogorske. Šioms valdyboms priklausė 50 atskirų lagerių (reikia suprasti lagerių skyrių)²¹. Tikslios visų skyrių dislokacijos vietos nežinomos (jas tikslinga identifikuoti vien tam, kad žinoti, kur vėliau buvo politinių kapinių įkalinimo vietos)²². Toks didelis lagerių skaičius kelia tam tikrų abejonių. Kadangi šio klausimo specialiai nelietėme, tad nesame kompetentingi spręsti kiek šie duomenys yra patikimi. Antai, Lietuvos Ypatingojo archyvo saugykloje esančiame SSSR karo belaisvių lagerių žinyne (sąvade, kuris kaip manome sudarytas jau po 1945 m.) nurodoma, kad Kazachstane viso labo buvo trys karo belaisvių lageriai: Nr. 37 – Balchaše, Nr. 39 – Džezkazgane, Nr. 99 – Spasozavodske arba Spaske (netoli Karagandos)²³, o kiek jie turėjo skyrių – dokumente nenurodoma²⁴. Netikėti NKVD

²¹ Šaltinis: <https://ru.wikipedia.org/wiki>. Interaktyvaus puslapio sudarytojai pasinaudojo duomenimis iš: Maschke E. (Hrsg.) Zur Geschichte der deutschen Kriegsgefangenen des Zweiten Weltkrieges. Verlag Ernst und Werner Gieseking, Bielefeld 1962—1977 (die Bände II, III, IV, V/1-3, VI, VII, VIII und das 1. Beiheft beschäftigen sich mit den Kriegsgefangenen in der Sowjetunion).

²² Interaktyviuose šaltiniuose nurodoma, kad 1942 m. du karo belaisvių lageriai (kaip manome, skyriai) buvo permesti į Žezdy gyvenvietę (apie 40 km. atstumu nuo Džezkazgano) marganio rūdos gavybai. Šaltinis: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Жезды>

²³ LYA, F. 29, K.8, 2-1, l. 601-629 Lagerių registracijos žinynas. (mikrofilmai iš RGVA. F. 1a, ap. 13a, b. 2).

²⁴ Tokių skyrių, sprendžiant iš Lietuvos teritorijoje buvusių II-ojo Pasaulinio karo vokiečių karo belaisvių lagerių, galėjo būti iki 6.

sudarytu ir tarnybos tikslais naudoto, SSSR karo belaisvių lagerių sąrašo patikimumu, nėra jokio pagrindo, tačiau šis neatitikimas vertas išsamesnio paaiškinimo.

Karo belaisvių lagerių, nurodytų Kazachstane skaičius, kurį paskelbė vokiečių tyrėjas, ko gero apėmė ir iki 1945 m. buvusių ir jau išnykusių (pasikeitus valdybai ir paskirčiai) lagerius, bei darbo-pataisos lagerius, kuriuose iki II-ojo Pasaulinio karo kalėjo Sovietų Sąjungos represijų aukos bei kriminaliniai nusikaltėliai²⁵. Karo belaisvių lageriai Kazachstane atsirado prasidėjus II-am Pasauliniam karui, karo metu. Jie buvo kuriami tiek naujose vietose, tiek ir buvusių darbo – pataisos lagerių bazėse. Yra žinoma, kad jau 1939 m. rugsėjo mėn. ešelonai atgabeno lenkų karo belaisvius. Tačiau jų kontingento didėjimas Kazachstano (Karlago) lageriuose buvo susijęs su Vokietijos-SSSR karu. Jau 1941 m. rugpjūčio mėn. 15 d. SSSR NKVD įsakyme nurodoma „*visus į karo belaisvių priėmimo punktus patekusius eilinius siųsti į Karagandos lagerį... Dar 1941 m. liepos mėn. Karagandos lagerio Spasko skyriuje, dislokuoto 45 km nuo Karagandos, Spasko vario liejimo gamyklos teritorijoje įkurtas Spaskozavodsko lageris. Pagal archyvinius duomenis 1941 m. gruodžio 15 d. šio lagerio kontingentą sudarė 3156 asmenys, iš kurių: 1835 vokiečiai, 987 rumunai, 169 suomiai, 9 lenkai, 51 austras, 21 švedas, 11 rusų, 2 žydai, 39 vengrai, 11 slovakų, 10 ukrainiečių, 1 lietuvis, 10 italų.... Antroje 1943 m. pusėje išsiplėtė karo belaisvių lagerių dislokacija. Tuo metu respublikoje veikė neseniai atidaryti lageriai Gurjevske, Irtyš-Gestrojuje, Pachta-Aralske, Džambule. Tyrinėjusieji karo belaisvių lagerių klausimą, nurodo, kad lagerių augimo periodas buvo 1943-1946 m. Pažymima, kad 1946 m. sausio 1 d. duomenimis čia veikė 11 karo belaisvių lagerių, kuriuose tuo metu kalėjo 2 179 749 žmonės*²⁶. Tarp šių karo belaisvių galėjo būti ir lietuvių kilmės asmenų, bet šio klausimo specialiai niekas netyrinėjo.

Pažymėtina, kad Kazachstane buvusių darbo-pataisos, ypatingųjų lagerių skaičių, jų dislokacijos ir juose laikyto kontingento sudėties painiavą didina lagerių valdybų, atskirų lagerių pavadinimai; jų buvusi priklausomybė vienai ar kitai valdybai. Ši neaiškumą dar labiau stiprina ta aplinkybė, kad šalia (ar netoliese) vieno lagerio skyriaus, neretai buvo keli skyriai arba to paties skyriaus punktai, iš kurių vienas kažkuriam laikui pereidavo kito lagerio valdybos žinion, vėliau vėl sugrįždavo ir įgaudavo seną pavadinimą arba buvo pakeičiamas jo kontingento režiminis statusas. Dėl šios priežasties, daugumai, plačiau ir giliau nesidomėjusiems SSSR buvusių įvairios paskirties lagerių sistema, yra painūs ir neaiškūs kai kurių lagerių pavadinimai ir priklausomybė.

²⁵ Antra vertus, vargu ar vokiečių tyrinėtojas, turėdamas ribotą priėjimą prie SSSR ir postsovietinių valstybių archyvų, ypač jų slaptųjų fondų, galėjo parengti išsamią karo belaisvių lagerių raidos studiją, atskirti karo belaisvių lagerius nuo kitų, Gulago sistemos lagerių, išsiaiškinti kokie karo belaisvių lageriai buvo įkurti buvusių lagerių vietose, kokie – įkurti naujose vietose, kuriuose iš jų buvo laikomi karo belaisviai, o kuriuose- represijų aukos.

²⁶ Жангуттин Б.О. ГУПВИ: военнопленные и интернированные на территории Казахстана (1941-1951 гг.)// Отечественная история (РАН). М., 2008, Но 2, с. 107-113.

Pvz. Kazachstano sostinėje Astanoje prie memorialo, skirto stalinizmo aukoms atminti²⁷, ant monumento sienos yra įrašai su buvusių lagerių pavadinimais: **Alžir** (Akmolinskij lager žen izmenikov rodiny – Akmolino tėvynės išdavikų žmonių lageris); **Karlag** (Karagandinskij lager); **Dalnij** (Dalnij lager MVD, Osobyj lager Nr. 11. Įkurtas Pesčanyj lagerio skyriaus Nr. 6 bazėje, Ekibastuisk miesto tipo gyvenvietėje, Pavlodaro srityje, veikė nuo 1952 m. iki 1954 m. gegužės mėn. Vėliau, jis vėl performuotas į šeštą Pesčanyj lagerio skyrių. Buvo GULAG-o, vėliau MVD pavaldume); **Stepnoi** (Stepių); **Pesčanyj** (Smėlyno); **Kamyšova**; **Aktiubinskij**; **Žezgazganlag**; **Petropavlovskij**; **Spec. lager Kengyr**; **Ust-Kamenogorskij**. Tokių pavyzdžių galima rasti ne vieną. Šioje lagerių pavadinimų ir priklausomybės painiavoje svarbiausia išsiaiškinti buvusio lagerio režimą, ir jo veikimo laiką. Vieni jų buvo tiesiog pavadinami pagal dislokacijos vietą, kiti- pagal priklausymą valdybai. Kazachstane buvo trijų tipų lageriai: iki II-ojo pasaulinio karo, jo metu ir vėliau veikė darbo-pataisos lageriai (pastaruosiuose daugiausia kalėjo kriminaliniai ir kiti nusikaltėliai); karo pradžioje atsiradę karo belaisvių lageriai ir 1948-1949 m. uždaryti arba performuoti į darbo-pataisos arba ypatinguosius lagerius; ypatingieji lageriai - atsiradę 1948 m. panaikinus karo belaisvių lagerius, jų skyrius arba darbo – pataisos lagerio skyrių ar skyrius performuojant į sunkesnio režimo lagerį ir atiduodant ypatingojo lagerio valdybon.

Visuotinai žinoma, kad Lietuvos rezistencijos dalyviai, daugeliu atveju, buvo politiniai kaliniai, apkaltinti pagal RSFSR baudžiamojo kodekso 58 str. punktus. Nuteistieji pagal šį straipsnį bausmę turėjo atlikti ypatinguose lageriuose. Interaktyviuose šaltiniuose (leidinio rusų kalba „Pataisos-darbo lagerių sistema SSSR“), nurodoma, kad iš visų Sovietų Sąjungoje buvusių dvylikos ypatingųjų lagerių²⁸, keturi jų veikė Kazachstane:

Osoblag Nr. 4 „Steplag“ (įkurtas 1948-02-28 uždarytas 1956-04-24). Veikė buvusio karo belaisvių lagerio Nr. 39 - bazėje). Osoblag Nr. 4 skyriai buvo dislokuoti įvairiose vietose kurie, rodos, turėjo savybę „miguoti“. Minimios vietos: Karagandoje; Rudnyko gyvenvietėje-Karagandos gel. stoties Novo Rudnia rajone; Džezkazgano-Rudnik; Džezkazgan-Kingir; Džezkazgane. Lageris turėjo 6 skyrius: Nr. 1, Nr. 5- dislokuoti Kingyro gyvenvietėje, Nr. 2-Baikonuro gyvenvietėje, Nr. 3 – Džezdy; Nr. 4 - Džezkazgane. Lagerio 6-asis skyrius, dislokuotas

²⁷ Pastarasis monumentas yra šalimais Lietuvos Respublikos Kazachstane ambasados.

²⁸ Tokie lageriai buvo įkurti 1948-02-28 d. SSSR MVD įsakymu Nr. 00219 „Apie MVD ypatingųjų lagerių organizaciją“. Jie buvo dislokuoti: Nr. 1 Mineralnyj (Inta, Komi ASSR); Nr. 2 – Gorlag-Gornyj (Norilske); Nr. 3 Dubravnyj (Javas, Mordovijos ASSR); Nr. 5 Berlag - Beregovoi (Magadane); Nr. 6 Rečlag - Rečnoj (Vorkutoje); Nr. 7 Ozerlag - Ozernoj (Taišete, Irkutsko srityje). Paskutinis ypatingasis lageris Nr. 12 – Vodorazdelnyj buvo įkurtas 1952 m. pabaigoje. Šaltiniai: <http://alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1009123>; Система исправительно- трудовых лагерей в СССР. Москва 1998.

Balchašo mieste ir jo apylinkėse²⁹. Vienur nurodoma, kad 3-ajame ir 6-ajame skyriuose buvo atskiri vyrų ir moterų punktai, o kitame šaltinyje nurodoma kad, trečiasis skyrius bazavosi pietrytiniame Kingyro gyvenvietės dalyje (o ne Džezdy gyvenvietėje), jo teritorijoje buvo trys lagerio punktai: 1-as – moterų, 2-as ir 3-as- vyrų. Pirmąjį punktą nuo antrojo ir trečiojo skyrė ūkinis kiemas. Pažymėtina, kad tarp Kingyro lagerio sukilimo aktyvistų minimas ir vienas 2-ojo skyriaus kalinys, lietuvis Alfonsas Urbanas, Stanislovo (kalinio Nr. C33-703))³⁰.

Osoblag Nr. 8 „Pesčanlag“ (įkurtas 1949-09-05 uždarytas 1955-08-24). Įkurtas karo belaisvių lagerio Nr. 99 vietoje, Karagandos mieste. Lagerio skyrių skaičius neaiškus, žinomos kelios vietos: Dubovkoje (3 skyriai)³¹, Karagandoje, Saranėje (apie 20 km nuo Karagandos) ir Ekibastuisko gyvenvietėje (lagerio 6-asis skyrius).

Osoblag Nr. 9 „Luglag“ (įkurtas 1949-10-10 uždarytas 1951-09-01). Lagerio valdyba buvo Karagandos srityje, Dolinkos gyvenvietėje. Lagerio skyrių skaičius neaiškus, žinomos trys vietos (be Dolinkos): Džumabek, Spask, Taldy- Kuduk.

Osoblag Nr. 11 „Dalnijlag“ (įkurtas 1952-04-24 uždarytas 1954-04-08, – reorganizuotas į „Pesčanlag“ lagerio skyrių). Dislokuotas Pavlodaro srityje, Ekibastuisko gyvenvietėje.

Naujausioje lietuviškoje istoriografijoje, skirtoje Kazachstano lageriams ir juose kalėjusiems lietuviams atminti nurodoma, kad Balchaše veikė speclageris Nr. 6, skirtas politiniams kalinams. Jo du skyriai buvo dislokuoti Balchašo miesto ribose, vienas Rytiniame Kounrade³². Iš tiesų, Balchaše ir jo apylinkėse dislokuoti lageriai priklausė Steplagui, tai yra Osoblagui Nr. 4 ir buvo jo šeštasis skyrius su trimis punktais, vienas iš kurių buvo skirtas moterims. Šių keturių išvardintų lagerių valdybų ir atskirų skyrių bei punktų archyvinės medžiagos istoriniai tyrimai turėtų būti prioritetine Lietuvos gyventojų genocidą ir rezistenciją tyrinėjančių specialistų ypatingo dėmesio sritimi, nes būtent šiuose keturiuose lageriuose buvo kalinami iš Lietuvos atvežti politiniai kaliniai ir katorgininkai. Pačių lagerių ir jo skyrių tikslų dislokacijos, taip pat ir bausmę atlikusių, bet neišvykusių, o apsistojusių Kazachstane, gyvenamųjų vietų paieška – turėtų būti vienu iš svarbesnių kultūros paveldo specialistų organizuojamų ekspedicijų tikslų.

²⁹ 2000 m. ekspedicijos į Kazachstaną ataskaitoje minima, kad „*tuometu* (tai yra 1952 m.) veikė 3 Balchašo koncentracijos stovyklos punktai. Du iš jų – centrinis vyrų (apie 3000 žmonių) ir moterų (apie 1200 žmonių) buvo 3 km. nuo Balchašo miesto, stepėje. 3-iasis (apie 1400 žmonių) buvo Vostočno Kounradskyje (apie 25 km. į šiaurės rytus nuo Balchašo) prie molibdeno kasyklų...“. Vyšniūnas A. Ekspedicijos į Kazachstaną ataskaita. Vilnius 2000.

³⁰ Алланиязов Т. К. Карлаг: Кенгирское восстание, с. 28,

³¹ Vyšniūnas A. Lietuviai Karlage I. 1990 m. ekspedicija į Kazachstaną. Vilnius, 2016, p. 119.

³² Vyšniūnas A. Lietuviai Karlage I. 1990 m. ekspedicija į Kazachstaną. Vilnius, 2016, p. 47.

Pažymėtina, kad buvusių lagerių, jų skyrių ir punktų teritorijos yra sparčiai nykstantys. Dalis jų buvo apleistos tik likvidavus lagerį, ar jo skyrių, dalyje,- pvz. ten kur buvo jų valdybos ir objektai. Gal kažkiek geriau išsilaikė stambesni ar centriniai skyriai - pastatus perdavus kitoms organizacijoms, jie eksploatuojami iki šiol. Paties blogiausio likimo susilaukė atokiau nuo gyvenamųjų zonų buvę lagerių skyriai, taip pat tokie, kurie buvo šalia gamybinių zonų arba jų teritorijose. Daugumos tokių- net žymės nebėlikę, tad gali atsitikti taip, kad dar po kelių metų politinių kalinių vaikaičiams bei kitiems, nebėliks galimybių jokiais būdais parodyti kokias katorgas teko praeiti ir kokiomis sąlygomis išgyventi tiems, kurie kovojo už mūsų visų laisvę³³. Suprantama, kad mes neturime jokių svertų ir galimybių įtakoti tokių „skausmo ir kančių“ vietų išsaugojimui, juolab, kad jos yra svetimų valstybių teritorijose. Turime galimybę visa tai išsaugoti tik vaizdo fiksavimo priemonėmis. Todėl itin aktualu tokius darbus atlikti kol dar yra ką parodyti ateities kartoms.

2017 m. ekspedicijos vienas iš tikslų buvo patikrinti jau žinomų objektų, tai yra memorialinių paminklų, kapinių, palaidojimo vietų būklę ir inventorizuoti juos (jeigu atsirastų tokių). Žinia, kad tokio pobūdžio tikslinių specializuotų ekspedicijų, skirtų įvertinimui, iki šiol nebuvo. Dėl šios priežasties, naujai atvykusiems į šią šalį su panašaus pobūdžio misijomis, tampa painu ne tik, kad susigaudyti painioje Karlago lagerių valdymo sistemoje su ne visai aiškiais, suprantamais ir mistinių pavadinimų lagerių grupėmis lagerių ir jų skyrių, kurie, keitė savo pavaldumą, o tuo pačiu ir kontingentą, bet ir su šioje sistemoje egzistavusia mirusiųjų kalinių ir laisvėn paleistų asmenų, laidojimo vietomis. Prie buvusių lagerių neabejotinai veikė ir belaisvių kapinės. Kaip jau buvo paminėta anksčiau, dalis Kazachstane veikusių lagerių buvo performuojami iš vieno režimo į kitą bei keisti kontingento sudėtį. Todėl, prie tokių lagerių bei jų skyrių esančiose kapinėse buvo laidojami kriminaliniai nusikaltėliai ir 1934-1940 m. represuoti asmenys, po to karo belaisviai, po 1948 m. – tiek Sovietų Sąjungos tiek ir užgrobtų ir inkorporuotų respublikų gyventojai (politiniai kaliniai nuteisti pagal RSFSR baudžiamojo kodekso 58 straipsnį). Kiek mums pavyko išsiaiškinti niekas atskirų kapinių skirtingam lagerių kontingentui nestėigė,- visi jie buvo laidojami tose pačiose kapinėse.

Šios apžvalgos tikslas - nėra išsami Kazachstane buvusių lagerių ir kapinių raidos įvertinimas ar atskirų, su šiais objektais susijusių teisinių bei kitų klausimų analizė. Svarbiausiais tikslas – išsiaiškinti patiems, kur buvo kalinami ir laidojami mūsų valstybei svarbūs asmenys bei

³³ Pažymėtina, kad lietuvių ir kitų tautų tremties vietos be pėdsakų išnyko Rusijos Federacijoje: šiaurinėje jos dalyje, Sibire, Tolimuosiuose Rytuose. Tokiu pat greičiu ten nyksta ir tremtinių amžinojo poilsio vietos. Nors kiekvienais metais ir siunčiamos ekspedicijos tvarkyti kapinių, tačiau jų nykimo procesas nemenkėja. Todėl išlieka aktuali tokių vietų vaizdų fiksavimas ir jų viešinimas.

įvertinti represuotų asmenų palaidojimo vietų Kazachstane, tolimesnės paieškos, lokalizavimo ir identifikacijos perspektyvas. 2017 m. ekspedicijos į Kazachstaną kontekste, buvo aktualu pirmiausiai susidaryti bendriausią vaizdą apie šias vietas, antra - apibrėžti pirminį tarpukario Lietuvos kariuomenės karių, rezistentų, represuotųjų, karo belaisvių ir kitų asmenų, tremties ir įkalinimo vietų arealą bei išsiaiškinti galimas jų kapinių, palaidojimo vietų paieškos zonas.

Kazachstane, kiek mums pavyko išsiaiškinti įvairių pokalbių su specialistais metu, mirusiųjų represuotų asmenų palaidojimo vietų klausimu profesionaliau ir nuosekliai nesidomėta dėl įvairių objektyvių ir subjektyvių priežasčių³⁴. Taip pat nežinoma kokias programas vykdo kitų valstybių atstovai šiuo klausimu. Lietuvos kultūros paveldo išsaugojimo kontekste pirmąją lietuvių politinių kalinių palaidojimų vietų apžvalgą atliko ekspediciją į Kazachstaną iniciatorius, gerb. A. Vyšniūnas. Jo indėlis ieškant palaidojimo vietų ir jų įamžinimą, - neabejotinas ir labai svarus žingsnis atkreipęs visuomenės dėmesį ir šį klausimą iškėlęs viešumon. Jis pirmasis pradėjo vykdyti palaidojimo vietų paiešką, apžiūrą, lankymą ir būklės monitoringą. Tačiau, kapinių ir palaidojimų vietų, kuriuose ilsisi mūsų tautos didvyriai, galutinis skaičius iki šiol neaiškus,- suprantama, tai ne vieno žmogaus pajėgumų reikalaujantis darbas. Iki šiol nėra sudarytas joks oficialus tokių vietų registras, tad pradėtą darbą - tikslinga ir būtina tęsti. Siekdami aiškesnių paieškos orientyrų ateityje (viliamės, kad šis prasmingas darbas bus skatinamas ir toliau), lankytose lagerių vietose bandėme išsiaiškinti kur teoriškai galėjo būti palaidoti mirusieji lietuvių kilmės asmenys, ieškoti kapinių esamų, nykstančių ir išnykusiose gyvenvietėse bei jų pakraščiuose. Prieš buvo būtina išsiaiškinti bent jau preliminarai kur reikėtų ieškoti ir ką buvo galima tikėtis aptikti.

Kazachstane nuo sovietinių laikų (ir net anksčiau) mirusieji laidoti pagal konfesinę priklausomybę – atskirose kapinėse musulmonai, bendrose – krikščionys (katalikai, protestantai, stačiatikiai), pastarieji- kartais ir atskirose tik vienai konfesijai priklausančiose kapinėse. 1930 m. Sovietų Sąjungoje įkūrus Gulagą – atsirado represuotų ir kitokių asmenų kapinės prie darbo-pataisos lagerių ir įkalinimo įstaigų, kuriose laidoti visi mirę “valstybės išdavikai, liaudies priešai”

³⁴ Represuotų asmenų kapų priežiūros klausimas pirmiausiai kažkiek rūpi ir rūpėjo represuotų asmenų artimiesiems ir giminės, kurie, daugeliu atveju gyvena kitose valstybėse. Iki 1991 m. Kazachstane mirusiųjų kapais rūpinosi kartu bausmės atlikę, laisvėn išėję draugai, giminės, vaikai ir vaikaičiai. Laikui bėgant dauguma įkalinimo draugų taip pat atgulė amžinojo poilsio, o likę giminės – atsiradus galimybei išvykti, persikėlė gyventi į kitas vietas. Vietinei valdžiai nerūpėjo ir iki šiol nelabai rūpi kapinių priežiūros ir apskaitos problema. Pažymėsime, kad šį klausimą po 1990 m. pradėjus kelti užsienio valstybių diplomatinėms tarnyboms ir visuomenei, Kazachstane, tiek vietinės, tiek ir užsienio valstybių pastangomis buvo įrengti keli memorialai, pastatyti paminklai, monumentai, sutvarkytos tik kelios kapinės. Iki šiol nėra jokio tokių kapinių registro, niekas konkrečiai nežino kiek ir kur buvo tokios kapinės, o žinomų lagerių kapinių vietos neturi jokios teisinės apsaugos, atskirtos ir natūroje pažymėtos teritorijos ribų. Tai yra, dauguma kapinių palikta likimo valiai.

ir visi kiti, nepriklausomai nuo jų konfesinės priklausomybės. Jų kapinės, kaip taisyklė, buvo įrengiamos netoli (kelių km atstumu) nuo lagerių ir laisvės atėmimo vietų- kalėjimų.

Padėtis pasikeitė po 1944 m., karo su Vokietija pabaigoje, kai visoje Sovietų Sąjungoje, atsiradus II-ojo Pasaulinio karo belaisvių stovykloms, netoli jų- ir tokių asmenų kapinės (vokiečių, japonų, italų ir kitų Vokietijos pusėje kariavusių tautų). Kadangi, dalis karo belaisvių lagerių buvo įkuriami vietoj ir šalia Gulago darbo-pataisos ir ypatingų lagerių skyrių, tai ir kapinės mirusiems karo belaisviams buvo įrengiamos jau esamų “valstybės išdavikų ir liaudies priešų” kapinių vietose ir šalia jų. Ten, kur buvo steigiami lageriai naujose vietose, šalimais atsirasdavo ir naujos kapinės. Visuotinai žinoma, kad dauguma karo belaisvių ir kitokie lageriai bei jų skyriai turėjo savas (atskiras) kapines, o jeigu šalimais buvo keli skyriai,- mirusieji laidoti vienose, tose pačiose kapinėse. Lageriuose vykusių sukilimų metu (Balchaše, Kingyre) nužudytieji kaliniai, kaip teigė vietiniai gyventojai ir lagerių istorijos tyrinėtojai, buvo laidojami slapta, masinėse kapavietėse; taip pat- 1937 m. Žanatase (prie Alma Atos) kalinių masinio sušaudymo metu paslėpti kūnai. Tokioje pat masinėje kapavietėje turėjo būti palaidoti ir politiniai kaliniai, sugaudyti Spasko lageryje ir prievarta išvežti į Semipalatinsko poligoną, kuriame nuo 1949 m. buvo atliekami atominio ginklo bandymai. Atominės bombos bandymo metu žuvusiųjų skaičius nežinomas ir apskritai ši informacija oficialiai neviešinama³⁵.

Paleisti iš lagerių asmenys (politiniai kaliniai ir tremtiniai) ir kurie ten liko gyventi (nes buvo uždrausta sugrįžti tėvynėn) buvo laidojami civilinėse arba dar vadinamose laisvųjų kapinėse. Pastarosios, kaip taisyklė, buvo kuriamos šalia esamų ir dabar jau nykstančių gyvenviečių. Apibendrinant išdėstytus pastebėjimus ir samprotavimus, pažymėsime, kad Kazachstane buvo ir yra penkios įvairaus kontingento represijų aukų ir karo belaisvių palaidojimo vietos: 1. atliekančių bausmę darbo – pataisos lagerių kapinėse; 2. II-ojo Pasaulinio karo belaisvių lagerių kapinėse; 3. politinių kalinių ypatingųjų lagerių kapinėse; 4. ypatingųjų lagerių masinių sukilimo dalyvių kapavietėse; 5. pasilikusių gyventi Kazachstane asmenų kapai civilinėse kapinėse (taip vadinamos laisvųjų kapinės).

Pirmosios trys kapinės (kapinių tipai) galėjo būti tiek atskiros, tiek ir bendros, tai yra įrengtos viena šalia kitos, arba skirtingo kontingento mirusieji laidoti toje pat teritorijoje, arba net

³⁵ Šia informacija su mumis pasidalino Kazachstane, Karagandos mieste gyvenanti mūsų ekspedicijos pagalbinkė, archeologė, gerb. Emma Usmanova.

galėjo būti laidojami tame pat kapų masyve. Masinių sukilimo dalyvių (Kingyro, Balchašo ir kitų lagerių) tikslios kapaviečių vietos iki šiol yra nežinomos ir vargu ar kas specialiai jų ieškojo³⁶.

Pasilikusių po bausmės atlikimo Kazachstane gyventi ir ten mirusiųjų represijas patyrusių ir reabilituotų asmenų kapai, yra išsibarstę civilinėse (laisvųjų) kapinėse, kurios, kaip taisyklė, išsidėsčiusios netoli nuo buvusių įkalinimo (lagerių) ir laisvųjų asmenų gyvenviečių. Pastarosios kūrėsi netoliese nuo: geležinkelio ruožų, iškasenų sodrinimo, perdirbimo ir kitų gamyklų, sovietmečiu veikusių šachtų, šalia buvusių lagerių teritorijų. Tokių gyvenamųjų vietų lokalizacija ir skaičius yra nežinomas nes šiuo klausimu iki šiol specialiai nesidomėta. Lietuvoje ir Kazachstane nėra jokio specialaus registro, kuriame būtų pažymėtos represijas patyrusių lietuvių kilmės asmenų, pasilikusių po bausmės atlikimo, gyvenvietės. Toks darbas turi didelę prasmę siekiant aptikti ir identifikuoti atminties ir paveldo vietas bei labai palengvintų jų paiešką³⁷. Paminėtina, kad grįžus iš ekspedicijos, spalio mėn. mums pavyko surasti Vytauto Milaševičiaus, Oto sūnaus, gimines: dėdę Liudviką Milaševičių, gyvenantį Kaune bei du jo anūkus, gyvenančius Vilniuje ir Kaune. Gerb. Liudvikas Milaševičius su mums geranoriškai pasidalino turima informacija apie savo giminaitį, perdavė jo nuotrauką ir mirties liudijimo kopiją (žr. priedus). Mirties liudijime nurodoma, kad V. Milaševičius buvo registruotas Džezkazgano apskr., Satpaevo mieste³⁸. Tad dar viena vieta gali būti pažymėta lietuvių tremties kelių žemėlapyje. Didelė tikimybė, kad šioje gyvenvietėje tuo metu buvo ir daugiau lietuvių. Tačiau dėl laiko stokos mums nebuvo galimybių aplankyti visas aplinkui Džezkazganą esamas ir buvusias gyvenvietes, įsikūrusias netoli nuo buvusių ir veikiančių šachtų.

Daugumos šių kapinių likimas įvairus: didžioji dalis jų sunyko (lagerių) arba baigia sunykti (lagerių ir civilių). Tai akivaizdžiai pastebėta, užfiksuota bet deramai neakcentuota ir ankstesnių ekspedicijų į Kazachstaną metu. 2017 m. ekspedicijos metu bendraujant su vietiniais gyventojais, paaiškėjo, kad civilinių kapinių priežiūra ypatingai pradėjo menkėti po 1991 m. Atsiradus galimybei išvykti iš Kazachstano į Vokietiją masiškai emigravo vokiečių kilmės gyventojai, palikdami savo artimųjų kapus likimo valiai. Pablogėjus ekonominei situacijai šalyje, iš jos į Rusijos Federaciją bei kitas valstybes išvyko dalis rusakalbių gyventojų, taip pat dalis ukrainiečių bei kitų tautų atstovų – buvusių represuotųjų asmenų palikuonys. Dėl šių priežasčių, civilinės kapinės, kuriose didžiąja dalimi buvo laidojami represuotieji asmenys bei jų palikuonys, -

³⁶ Tarp vietinių kraštotyrininkų ir besidominančių buvusių lagerių klausimais sklendo kalbos, kad sukilimo metu nužudytų kalinių kūnai buvo suversti į bendrą duobę, kažkur netoli nuo lagerių. Tokios vietos jokiuose nei ano meto, nei dabartinių tyrimų dokumentuose, neužfiksuotos.

³⁷ Manome, kad tokį registrą turėtų sudarinėti Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras.

³⁸ Šiuo metu tai nykstanti gyvenvietė esanti į šiaurę nuo Kingyro, pusiaukelėje tarp jo ir Malyšbai gyvenviečių. Į vakarus nuo Satpaevo yra Žezdy gyvenvietė, kurioje buvo vienas iš Steplago (ypatingojo lagerio Nr. 4) skyrių.

tapo neprižiūrimomis, užžėlė žolėmis (netgi kanapėmis), pradėjo griūti paminklai, kryžiai ir tvorelės. Likusieji asmenys, prižiūrintis tokiose kapinėse esančias giminių kapavietes, pradėjo savavaliauti - plėsti giminių kapaviečių plotus takelių ir kitų, gretimais esančių kapaviečių sąskaita. Tai yra atsiradusi tendencija „užgrobti“ laisvus plotelius, mažinti kitų kapaviečių plotus, o užimtose vietose laidoti savo artimuosius. Šis reiškinys pastebėtas ne vienose lankytose senesnių ir nykstančių gyvenviečių, tai yra buvusių „laisvųjų gyventojų“ (katalikų ir stačiatikių bendrose) kapinėse³⁹. To priežastimi laikytina blogėjanti „nykstančių“ gyvenviečių demografinė padėtis ir vietinės valdžios nesirūpinimas naujų kapinių įrengimu ar senų kapinių teritorijų praplėtimu.

Dar blogesnė padėtis pastebėta buvusių lagerių kapinėse. Jau minėta, kad prie gausybės skirtingų kontingentų lagerių ir jų skyrių, jeigu tokie buvo atokiau vienas nuo kito, kaip taisyklė kiekvienas jų turėjo savas belaisvių kapines. Ko gero, niekas iki šiol tiksliai nežino nei kiek tokių lagerių ir skyrių būta Kazachstane⁴⁰. Po 1991 metų karo belaisvių kapinėmis pradėjo domėtis užsienio valstybių visuomenė, pirmiausiai tų,- kurių valstybių kariai dalyvavo II-ajame Pasauliniame kare Vokietijos pusėje. Kaip pavyko sužinoti iš vietinių kolegų, istorikų, muziejaus darbuotojų ir tyrinėjusių ar kažkiek besidomėjusių karo belaisvių ir represuotų asmenų problematika, maždaug prieš 10-20 metų, aktyviausiai iniciatyvas ėmė rodyti Vokietijos ir Japonijos vyriausybės. Japonai (kuomet dar buvo laisvai prieinami vietiniai archyvai) gavo buvusių lagerių kapinių planus, susirado karo belaisvių kapines, gavę vietinės valdžios pritarimus pradėjo ekshumuoti savo belaisvių palaikus ir juos gabenti į tėvynę.

Tačiau šis procesas po kurio laiko sustojo nes paaiškėjo, kad dalis taip vadinamosiose karo belaisvių kapinėse (kurios buvo priskirtos japonų karo belaisviams) palaidotų asmenų, nėra japonų karių palaikai. Japonų ekspedicija ekshumavimo metu bandė vykdyti rasinę identifikaciją, tačiau, ko gero ji buvo nesėkminga, kadangi identifikuoti japonų kilmės asmens palaikus ir juos atskirti pvz. nuo kitų azijiečių,- buvo sudėtinga. Kaip mums papasakojo vietiniai istorikai, šiek tiek žinantys apie vykdytą japonų misiją: „*japonų ekspedicija buvo užbaigta įsikišus vietinei valdžiai, nes tokios ekshumacijos metu atliekami veiksmai nesiderino su jokia etika ir mirusiųjų pagarba ...*“.

Kitokių priemonių ėmėsi Vokietijos vyriausybė ir jos įgaliota organizacija „Volksbund“ visame pasaulyje besirūpinanti vokiečių karių kapinių tvarkyba, priežiūra ir

³⁹ Ekspedicijos dalyviams besilankantiems tokiuose kapinėse ir jose ieškant lietuvių kapaviečių, teko laiptoti per kapaviečių tvoreles, laužyti brūzgynus ir skintis kelią per žoles.

⁴⁰ Pažymėsime, kad besilankant Kazachstane vietiniai kolegos su kuriais teko bendrauti, mums rodė ne vieną knygą išleistą Kazachstane ir Rusijos Federacijoje 1990-2000 metais Karlago ir kitų buvusių Kazachstane lagerių klausimais. Vienok, iki šiol nėra išleistų išsamių šių lagerių žinynų, nėra aiškios ir jų vietos. Apskritai, net ir siauresnius klausimus nagrinėjančių knygų šia tema Kazachstane praktiškai neįmanoma įsigyti nes prekyboje jų nebeliko.

ekshumavimu. Mums nepavyko sužinoti apie visus šios organizacijos nuveiktus darbus Kazachstano lageriuose kalėjusių vokiečių karo belaisvių kapinių priežiūros srityje. Paminėsime, kad šioje šalyje veikia jos įgalioti atstovai berūpinantis kapinių priežiūra, o ekshumavimo darbai bent jau šiuo metu nėra vykdomi. Vokietijos vyriausybė finansavo ir sutvarkė pačias didžiausias, netoli nuo Karagandos miesto, Spaske buvusio karo belaisvių, vėliau - represuotų asmenų lagerio bendrąsias kapines. Tradiciškai, kaip ir visame pasaulyje, Vokietijos pusė pasirūpino, kad kapinės taptų deramai prižiūrimomis ir joms būtų suteikta teisinė apsauga. Visoje kapinių teritorijoje, pagal vokiečių projektą, buvo pastatyti akmeninių trijų kryžių kompozicijos, sudarė sutartis su kapinių priežiūros įmone. Šiuo metu šios kapinės, kuriose galimai palaidota ir lietuvių, yra vienos iš labiausiai lankomų šioje valstybėje.

Ženkliai blogesnio likimo susilaukė kitos II-ojo Pasaulinio karo belaisvių kapinės buvusios kituose vietovėse ir miestuose. Dalis jų yra stepėse, apleistuose laukuose, apaugusios žolėmis, krūmokšniais, neturinčios aiškių ribų. Jomis, dėl mums nežinomų priežasčių, nesirūpina nei Vokietijos, nei kitų valstybių organizacijos. Nesirūpiname tokiomis ir mes nes nedisponuojama informacija apie jose palaidotus lietuvius, nes niekas šiuo klausimu specialiai nesidomėjo.

Tokiomis kapinėmis nesirūpina Kazachstano valdžia. Iki šiol net neaišku, ar tokios kapinės turi bent kokį teisinį statusą, ar jų teritorijoms suformuoti sklypai. Kapų vietas galima atskirti tik iš kur ne kur matomų kelių metalinių strypų, kažkada žymėjusių kapo ar mirusiojo numerį. Nėra jokių rodyklių leidžiančių surasti šias kapines didžiuliuose stepių plotuose. Pažymėtina, kad tokiomis kapinėmis nebuvo rūpinamasis net ir jų veikimo metu, tai yra 1944-1956 m. Bloga kapinių būklė pažymėta ir lietuvių, kalėjusių Kazachstano lageriuose, atsiminimuose. Antai, vieno politinio kalinio atsiminimuose minima, kad: *„Stepėje, prie buvusio pirmo skyriaus, buvo didžiulės kalinių kapinės: maži žemės kauburėliai, apaugę karčiaisiais pelynais, dygliuota kupranugarių žole ir begale kuolelių su asmens bylos numerių užrašais. Nyksta šių žmonių atminimas...“*.

Paminėtina, kad nepatenkinama karo belaisvių ir represuotų asmenų ir politinių kalinių, kapinių būklė užfiksuota dar pirmose ekspedicijose į Kazachstaną dalyvių ataskaitose ir atsiminimuose. Laikui bėgant ji tik dar labiau blogėja: vis mažiau lieka vietinių gyventojų, kažkada represijas patyrusių asmenų ir likusių gyventi šalimais įkalinimo vietų, galinčių tvarkyti, prižiūrėti ir kitiems, atvykusiems parodyti kapinių ir buvusių lagerių vietas. Tokia žinomų, nesurastų kapinių bei iki šiol neišaiškintų palaidojimų vietų išsaugojimo perspektyva nuolat menkėja, kadangi nyksta ir buvusių lagerių teritorijų vietos. Jos arba nyksta savaime, arba jose kuriasi naujos arba plečiasi

buvusios gamybinės-komercinės paskirties infrastruktūros. Tokios plėtros pasekmėje gali būti sunaikintos ir nežinomos kapavietės.

Lietuvai reikšmingo užsienyje esančio kultūros paveldo dalis - partizaninio judėjimo dalyvių (rezistentų), politinių kalinių, tremtinių ir karių, kovojusių Vokietijos pusėje palaidojimo vietos ir kapai yra buvusių įvairios paskirties (taip pat ir pakitusios paskirties bei kontingento) lagerių kapinėse. Jų tenka ieškoti karo belaisvių, masinės sukilimo dalyvių kapavietėse ir civilinėse - laisvųjų kapinėse. Antai, dar ankstesnių ekspedicijų į Kazachstaną metu, jos dalyviams pavyko surasti keletą lietuvių kapų karo belaisvių, tiek ir laisvųjų kapinėse. Pvz. Rytų Kounrade (apie 25 km atstumu nuo Balchašo) laisvųjų, tai yra civilinėse kapinėse amžinam poilsiui atgulęs A. Tumkevičius⁴¹; Saranėje⁴² (Karagandos sritis), stepėje, buvusių karo belaisvių kapinių pakraštyje, ekspedicijos dalyviai aptiko dviejų lietuvių: Prano Perevičiaus (1908-1956.12) ir Prano Vitkausko (1928-1954 VI.2) kapus⁴³. Pastarųjų Lietuvos rezistentų mirties datos rodo, kad palaidoti prabėgus metams po „Tautų vado“ mirties, tai yra prasidėjus, taip vadinamam „atšilimui“. Šie, dviejų lietuvių gretimai esantys kapai, teikia galimybę konstatuoti, kad juos palaidojo saviškiai, tai yra įkalinimo draugai, bendražygiai lietuviai. Jie, ko gero ir pasirūpino pavardžių iškalimu ant kryžių, tam, kad atskirti nuo kitų mirusiųjų, - skaičiais bei rašmenimis metalinėse lentelėse pažymėtų kapaviečių⁴⁴. Tokių grupinių lietuvių kilmės rezistencijos aukų palaidojimo vietų Kazachstane turėtų būti nemažai, jų kažkam dar teks ieškoti šalia tremtinių gyvenviečių ir buvusių lagerių. Siekiant spartesnio tokios paieškos proceso, pirmiausiai yra aktualu išsiaiškinti visas buvusių ypatingųjų lagerių skyrių dislokacijos vietas, aptikus jas- ieškoti lagerių kapinių, taip pat išsamiai patikrinti ir netoliese esančių gyvenviečių civilines kapines.

⁴¹ Pastarojo kilmė iki šiol neišaiškinta, nes specialiai šiuo klausimu niekas nesidomėjo.

⁴² Interaktyviuose šaltiniuose nurodoma, kad 2010 m. duomenimis šiame miestelyje gyveno 212 lietuvių kilmės asmenų. Miestelis nyksta nes jame atsirado elektros energijos, šilumos tiekimo ir vandens trūkumas. Šaltinis: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Сарань>

⁴³ Šie kapai aplankyti 2017 m ekspedicijos metu. Lietuvoje surasti vieno mirusiojo giminės, nustatytos šių asmenų įkalinimo Kazachstane priežastys.

⁴⁴ Šiame kontekste iškyla keletas klausimų, susijusių su paminėtais ir kitais Saranės gyvenvietėje tuo metu gyvenusiais lietuviais arba jų įkalinimo vietomis. Mums nepavyko aptikti jokios archyvinės informacijos apie šiuos asmenis, - nežinoma ar savo mirties valandą jie buvo laisvieji gyventojai apsistoję šioje gyvenvietėje ar kaliniai, kuriuos atvežė palaidoti iš lagerio skyriaus (pastarojo vieta nelokaluota) į karo belaisvių ir, matyt, vėliau- kalinių bendrąsias kapines.

4. Aplankytų kalinimo ir palaidojimo vietų apžiūra ir būklės įvertinimas

Tokių vietų įvertinimui taikytas: Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2005 m. balandžio 15 d. įsakymu Nr. ĮV-150 (Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2016 m. spalio 4 d. įsakymo Nr. ĮV-752 redakcija) „Nekilnojamųjų kultūros vertybių vertinimo, atrankos ir reikšmingumo lygmens nustatymo kriterijų apraše“ pateiktomis nuostatomis; vadovaujantis Nekilnojamojo kultūros paveldo objektų stebėsenos taisyklėmis, patvirtintomis Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2005 m. balandžio mėn. 30 d. įsakymu Nr. ĮV- 318 ir 2014 m. lapkričio mėn. 5 d. įsakymu Nr. ĮV-786 patvirtintu pakeitimu.

Vertinimas atliktas kiekvieno konkretaus objekto paieškos, apsilankymo metu, vykdam vizualinę apžiūrą, foto fiksaciją, ir erdvinę koordinaciją GPS būdu. Kadangi tokio pobūdžio vertinimas iki šiol nebuvo atliekamas, ataskaitoje pateikiami ir ankstesnių ekspedicijų metu sukaupti duomenys, kurie teikia galimybę palyginti esamą ir buvusią objektų būklę.

Apžiūrai ir įvertinimui pasirinkti žinomos ir naujos Lietuvos Respublikos visuomenei svarbios istorinės atminties (įkalinimo); represuotųjų asmenų palaidojimo (kapai, kapinės, kapavietės) ir memorialinės vietos. Buvo aplankyta dvylika vietų: Astanoje, Balchaše, Dolinkoje, Karabase, Džezkazgane (Rudnyke ir Kingyre), Saranėje, Selo Doskei, Spaske, Zelionaja Balka. Pasirinkti ir išsamiau aprašyti 15 kultūros vertybės požymius turintys objektai: memorialai, kapinės, kapai, buvusių lagerių vietos Karagandos mieste ir apylinkėse, Džezkazgano apylinkėse bei Balchaše. Objektai apžiūrai ir įvertinimui buvo atrinkti pagal Valstybinės kultūros paveldo komisijos 2005 m. spalio mėn. 7 d. sprendimo Nr. S-7-(115) „Lietuvos Nekilnojamojo kultūros paveldo užsienyje atpažinimo principus ir kriterijus“ istorinės kilmės principą turinčius istorinius-valstybinius požymius. Buvo lankomos jau anksčiau žinomos ir kelios naujos vietos. Šios vietos ataskaitoje pateikiamos abėcėlės tvarka. Tokia pat tvarka pateikiama ir foto fiksacinė medžiaga antrame šios ataskaitos tome.

4.1. Balchašas

(fotografijos, T. 2, p. 16-20)

Bendri duomenys. Miestas yra 377 km atstumu į pietus nuo buvusio Karlago centro – Karagandos miesto. Pirmoji įkalinimo įstaiga darbo-pataisos lageris čia įkurtas 1939 m., vėliau vietoj jo būta japonų karo belaisviams skirta koncentracijos stovykla. Ją likvidavus, stovyklos vietoje įkurtas Ypatingojo lagerio Nr. 4 „Steplag“ šeštasis skyrius, kuris veikė nuo 1948 m. iki 1957 m. Šio lagerio skyriaus Nr. 6 dislokacija buvo dvejose vietose: 1-2 punktai (vyrų ir moterų) miesto prieigose, 3 km į ŠV nuo miesto, šiaurinėje Balchašo ežero pakrantėje; 3-asis Rytų Kounrado gyvenvietėje - 25 km į šiaurės rytus nuo miesto.

1948 – 1951 m. į šio lagerio punktus buvo vežami politiniai kaliniai, tame tarpe ir lietuvių kilmės, iš Komijos ir Krasnojarsko lagerių⁴⁵. Daugiausia kalinių buvo 1952 m. Tais metais trijuose šeštojo skyriaus punktuose kalėjo apie 5 000 žmonių, iš kurių apie 1 000 buvo lietuviai (700 vyrų ir 300 moterų). Kaliniai dirbo vario rūdos sodrinimo gamyklos statybose, Balchašo miesto statybose, vario, molibdeno ir volframo kasyklose bei kitur. Yra žinoma, kad 1954 m. lietuviai vadovavo ir atliko miesto šachtininkų kultūros namų apdailos darbus⁴⁶.

Ankstesnių apsilankymų ir ekspedicijų rezultatai. 1989 m. Balchaše pirmą kartą lankėsi buvusių politinių kalinių grupė. Lagerio kapinėse, kurias tuo metu jau sėmė iš nebeveikiančių šachtų kylantis vanduo, buvo pastatytas 2 m aukščio medinis kryžius.

1990 m. ekspedicijos metu lankytasi lagerio punktų Nr. 1 ir Nr. 2 vietose, kuri tuo metu jau priklausė sustiprinto režimo darbo-pataisos kolonijai. Ten tuo metu stovėjo apleisti sandėliai, dalyje pastatų įrengtos kiaulidės, teritorijoje suverstas metalo laužas. Neblogai buvo išlikęs požeminis karceris vyrų punkte. Buvę pastatai (barakai ir kt.) labai sunykę, daug žalos jiems buvo padaryta 1991 m., kuomet teritorijoje vyko latvių režisieriaus G. Zemelio filmo „Žmogėdra“ filmavimas. Tuo kartu buvo apžiūrėtos lagerio kapinės, kurias po truputį buvo pradėjęs semti vanduo. Anot čia kalėjusių liudininkų R. Valaitienės ir M. Vyšniūnienės, kapinėse palaidota apie 1 000 žmonių, iš kurių 250 buvo lietuviai. Tada dar matėsi kapų kauburėliai – 14 eilių po 15 kapų kiekvienoje eilėje. Buvusios kalinės parodė konkrečių kapų vietas, kur buvo palaidoti lietuviai. Kai kur dar buvo išlikusios metalinės lentelės su pažymėtais kalinių numeriais⁴⁷. 1990 m. prie 1989 m.

⁴⁵ Juodvalkytė-Suščenkienė, A., 1995, p. 64.

⁴⁶ Vyšniūnas A., 2016, p. 47.

⁴⁷ Ten pat, p. 47.

pastatyto medinio kryžiaus buvo prikalta metalinė lentelė su užrašu „Čia ilsisi politiniai kaliniai – stalinizmo aukos 1941-1957“.

1993 m. greta lietuvių pastatyto kryžiaus Japonijos visuomenė pastatė akmeninį paminklą savo žuvusių tautiečių atminimui pagerbti. Čia palaidotas 51 japonų karo belaisvis. Pasak vietos muziejininkų, japonai už tam tikrą mokesį gaudavo visus reikiamus duomenis apie kapinėse palaidotus tautiečius - pavardes, kalinių numerius, kapinių schemas, kuriuose nurodytos jų palaidojimo vietos⁴⁸. 2000 m. užfiksuotas fotografijose 1989 m. pastatytas medinis kryžius. Ataskaitoje nurodoma, kad tuo metu Balchašo miesto kraštotyros muziejuje buvo saugomas 361 lietuvių kilmės asmenų, kalėjusių šio lagerio skyriaus punktuose, sąrašas. Šį sąrašą muziejaus darbuotojams perdavė Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos pirmininkas, buvęs šio lagerio kalinys B. Gajauskas. 2004 m. vietoje 1989 m. pastatyto medinio kryžiaus, pagal architekto A. Vyšniūno ir skulptoriaus J. Jagėlos projektą, buvo pastatytas akmeninis paminklas⁴⁹.

Miesto centrinėje dalyje, Ualihanovo gatvėje, prie akimato (merijos) pastato yra dar vienas paminklas kentėjusiems nuo represijų atminti. Jis yra (koordinatės: 46.840983, 74.977426). Jis statytas vietinės valdžios pastangomis.

2017 m. apžiūros ir patikros rezultatai. Ekspedicijos metu aplankytas ypatingojo lagerio Nr. 4, šeštojo skyriaus komplekso dalis: lagerio teritorijos dalis, memorialas ir kapinių vieta; taip pat ir mieste esantis paminklas represijų aukoms atminti. Informacijos apie šį Steplagui (tai yra ypatingojo lagerio Nr. 4 skyriui) priklausiusią įkalinimo vietą,- informacijos itin nedaug. Visas lankytas kompleksas yra rytinėje miesto dalyje.

Lagerio vieta. Remiantis ankstesnių ekspedicijų metu surinktais duomenimis nurodant lagerio vietą ir koordinates, įsivėlė techninė klaida. Nes memorialo ir kapinių vieta yra maždaug buvo 2 km į PR nuo knygoje nurodytos vietos⁵⁰. Lagerio teritorija ir pastatų liekanos puikiai matyti palydovinėse nuotraukose, pagal kurias naudojantis Google Earth programos instrumentais buvo nustatytos apytikslės lagerio teritorijos ribų koordinatės: P: 46.840776, 74.922509; R: 46.844117, 74.945279; Š: 46.848197, 74.932983; V: 46.844508, 74.917070.

Situacijos įvertinimas. Buvusio ypatingojo lagerio Nr. 4, šeštojo skyriaus I-ojo ir II-ojo punktų teritorija yra šiuo metu esančios darbo-pataisos kolonijos aplinkoje (dalis –teritorijoje), todėl laisvai patekti į ją neįmanoma. Į šalimai veikiančios kolonijos patekimą egzistuoja kelios kliūtys:

⁴⁸ Ten pat, p. 47, 127, 129, 151.

⁴⁹ Seikalis A., Vyšniūnas A., 2000.

⁵⁰ Vyšniūnas A., 2016, p.48.

nėra nei vienos rodyklės bei informacinio stendo, nurodančio kur yra memorialo vieta. Vieta nepažymėta ir turistiniuose žemėlapiuose kaip lankytinas objektas. Antra,- privažiuoti prie memorialo tenka itin prastu keliu, dalis kurio - nusidriekęs per lauką kuriame kur ne kur dar matosi buvusio lagerio barakų likučiai. Trečia,- ties kolonijos pagalbinėmis patalpomis (pastarosios yra už tvoros, tai yra laisvoje teritorijoje) kelias užtvertas užtvaru, tad nežinantiems ir nebuvusiems šioje vietoje, gali tekti sukti atgal nepasiekus tikslo. Mums tai padaryti padėjo pataisos darbų kolonijos apsaugoje dirbantis vienas iš prižiūrėtojų, savo metu čia kalėjusių politinių kalinių iš Baltarusijos anūkas Michailas. Anot jo, *„kasmet lagerio ir memorialo aplankyti atvyksta bent 4-5 lietuvių automobiliai“*. Tad galime konstatuoti, kad Lietuvos gyventojams ši vieta yra žinoma ir lankoma labai menkai. Viena to priežasčių: nėra jokių informacinių nuorodų pakelėse bei jokios informacijos turistiniuose žemėlapiuose ir interaktyvioje erdvėje.

Fizinė būklė. Teritorijoje pastatų išlikę itin nedaug. Dėl ribojimo judėti šioje vietoje,- nuo kelio matomi tik pastatų griuvėsiai. Lyginant 1990 m. ekspedicijos nuotraukas su 2017 m. vaizdu, vietovės neįmanoma atpažinti. Akivaizdu, jog ypatingojo lagerio Nr. 4, šeštojo skyriaus I-II punktų kompleksas nėra saugomas kaip kultūros vertybė ar atminties vieta. Šioje vietoje įrengtas kliūčių ruožas ir šaudykla, skirta darbo-pataisos kolonijos sargybinių treniruotėms. Fizinė būklė vertintina nepatenkinamai.

Rekomendacijos, siūlymai. Tikslinga atlikti išsamią lagerio vietos, pastatų liekanų foto fiksaciją, atlikti teritorijos fotografavimą iš viršaus (drono pagalba), gautus duomenis publikuoti interaktyvioje erdvėje. Tikslinga atlikti kompleksinę archyvinių dokumentų paiešką, parengti čia kalėjusių lietuvių kilmės asmenų, sąrašą. Jį publikuoti LGGRTC muziejaus ekspozicijoje. Siekti, kad lagerio teritorija būtų laisvai prieinama, lankoma.

Memorialas. Skirtas ypatingojo lagerio Nr. 4, šeštajame skyriuje, kalėjusių žmonių atminimui, yra apie 250 m atstumu į ŠV nuo buvusio lagerio teritorijos ŠV sienos. Apytikslės koordinatės: 46.847825, 74.917864. Šiuo metu jį sudaro trys akmeniniai paminklai: 1. japonų karo belaisviams (statytas 1993 m.); 2. lietuvių politiniams kaliniams (statytas 2004 m.) atminti; 3. bendras paminklas politiniams kaliniams, kalintiems Balchašo lageryje, atminti, statytas, Kazachstano visuomenės iniciatyva 2004 m. Lietuviškas kryžius, statytas 1989 m. ir 2009 m. vis dar stovėjęs, nebeišlikęs.

Fizinė būklė. Memorialas, kaip ir visas lagerio kompleksas, sutvarkytas, bet jokia nauja infrastruktūra nekuriama. Kelias iki jo apaugęs krūmokšniais ir aukšta žole, privažiuoti sunku,

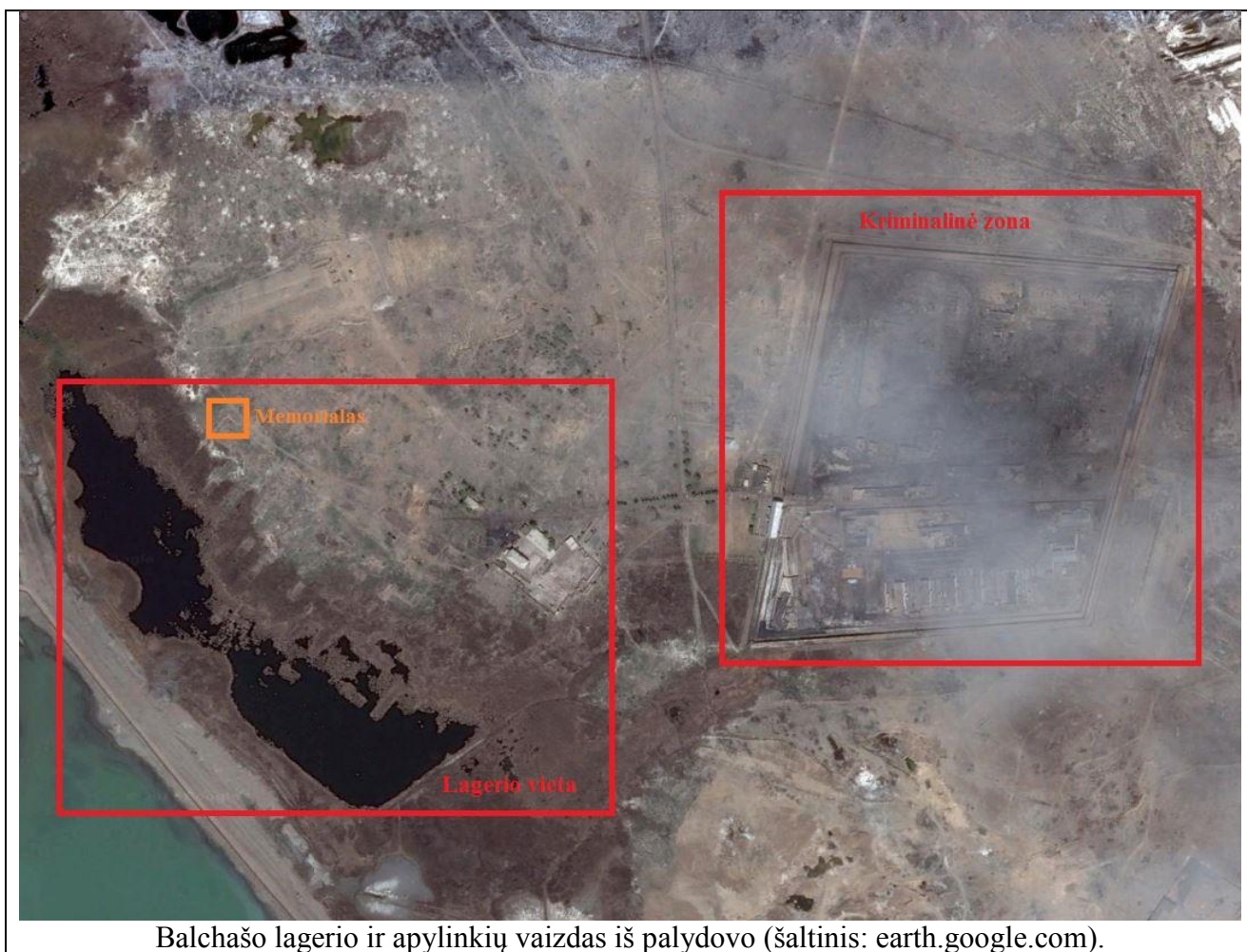
paminklų aplinka taip pat apaugusi augmenija. Paminklo lietuviams pamatas apgriuvęs, jam reikalingas nedidelis remontas.

Rekomendacijos, siūlymai. Tikslinga atlikti paminklo remonto darbus, taip pat surinkti archyvinę medžiagą apie čia palaidotus lietuvių kilmės politinius asmenis. Siekti, kad prie memorialo būtų galima laisvai patekti, skatinti vietinę valdžią įrengti informacines nuorodas. Skatinti Lietuvos visuomenės intensyvesnį apsilankymą, memorialą įtraukti į lankytinų vietų sąrašą.

Kapinės. Tiksliai kapinių vieta dabar nėra žinoma, vieta nesaugoma. Remiantis ankstesnių ekspedicijų duomenimis, į vakarus nuo lagerio ir į pietus nuo memorialo yra kapinės, kuriose, pasak liudininkų, palaidota apie 250 lietuvių. 2017 m. ekspedicijos metu kapinės liudijančių požymių nepavyko aptikti, todėl laidojimo vieta nurodoma tik apytiksliai. Fizinė būklė neaiški.

Fizinė būklė. Nevertinama.

Rekomendacijos, siūlymai. Tam, kad būtų nustatyta tiksli buvusių kapinių teritorija ir kapų išsidėstymas, tikslinga atlikti neintervencinius geofizikinius tyrimus: georadaru ar magnetometru, teritoriją nufotografuoti iš viršaus (dronu).

Balchašo lagerio ir apylinkių vaizdas iš palydovo (šaltinis: earth.google.com).

4.2. Dolinka

(fotografijos, T. 2, p. 21-24)

Bendri duomenys. Dolinkos darbo-pataisos lagerio kompleksas yra šio miestelio centre, apie 40 km į pietvakarius nuo Karagandos miesto. 1930 m. čia buvo įkurta Karlago valdyba, vaikų darželis skirtas atimtų politinių kalinių vaikams, darbo – pataisos lageris, žemės ūkio paskirties sklypai skirti Karlago reikmėms. Miestelyje iki šiol išlikęs kalinių statytas lagerio valdybos dviaukštis pastatas, kuriame nuo 1976 m. buvo įsikūręs vaikų tuberkuliozės ligos dispanseris (sanatorija), nuo 1990 m. šachtininkų sanatorija, o nuo 2009 m. veikia Karlago muziejus. Dolinkoje įsikūrusio darbo-pataisos lagerio kaliniai⁵¹ daugiausiai dirbo akmens anglių šachtose, žemės ūkyje, statybose. Lietuviškoje istoriografijoje nurodoma, kad 1941 m. pab. buvo

⁵¹ Pažymėtina, kad 1948-05-21 d. Karagandos darbo-pataisos lagerio, Dolinkos skyriaus žemės ūkio paskirties sklypas „Džumambek“ perduotas Steplagui, o buvęs kontingentas pervestas į ypatingąjį režimą.

atvežta kalinių iš Lietuvos, kurių didelė dalis nuo bado mirė jau pirmąją žiemą⁵². Jų kapų ir kapaviečių vieta iki šiol nežinoma.

Ankstesnių apsilankymų ir ekspedicijų rezultatai. 1990 m. ekspedicija lankėsi Dolinkoje, užfiksavo spec. tardymo skyriaus pastato liekanas, aplankė Mamočkino kapines, kuriose buvo laidojami kalinių vaikai. Tuo metu tai buvo plynas laukas. Ekspedicijos dalyviai ten supylė simbolinį kapą, pastatė kryžių ir atminimo lentą. Taip pat buvo išsiaiškinta, jog pagrindinės kalinių kapinės, esančios į šiaurę nuo Dolinkos, užlietos vandeniu⁵³. Tačiau, realiai niekas, šios, kaip manome, verbalinės informacijos nepatikrino. 2009 m. ekspedicijos metu užfiksuota, kad vaikų kapinės aptvertos tvora, kai kurios laidojimo vietos pažymėtos, pastatyti keli paminklai su mirusiųjų vardais, pavardėmis ir gimimo/mirties datomis⁵⁴.

2017 m. apžiūros ir patikros rezultatai. Apsilankymo metu aplankytas muziejus ir taip vad. „Mamyčių“ – „Mamočkino“ kapinės ir muziejus. Atlikta objektų foto fiksacija, muziejuje užmegzti ryšiai su vietiniais darbuotojais, išsiaiškintos bendradarbiavimo galimybės.

Lageris/muziejus. Dolinkos lageris buvo išsidėstęs po visą dabartinį miestelį. Darbo-pataisos lagerio skyriai buvo rytinėje ir šiaurinėje miestelio dalyse, kur šiuo metu įsikūręs Dolinkos kalėjimas. Dėl šios priežasties 2017 m. ekspedicijos metu apžiūrėti buvusios įkalinimo vietos nebuvo įmanoma. Lagerių skyrių centrų koordinatės: 49.684103, 72.674697; 49.675328, 72.660449; 49.671912, 72.663539.

Centrinėje Dolinkos dalyje (49.677619, 72.681928) buvo įsikūrusi lagerio valdyba, vadovavusi visam Karlagui. Muziejaus ekspozicijose demonstruojama kalinių kalinimo bei tardymo aplinka, pareigūnų darbo vietos, pateikiamos kalinių fotografijos bei bylos, darbo-pataisos lagerių planai, statistika. Tiesa, kyla abejonių, ar visa tai, kas eksponuojama muziejuje atitinka realybę ar sukurta tik tam, jog padarytų lankytojus mažiau slegiantį įspūdį.

Taip pat fragmentiškai atspindėta ir lietuvių politinių kalinių istorija. Viename iš standų, tarp daugybės kalinių nuotraukų yra kalinės **Aldonos Liesytės** (gim. 1925 m.) bylos nuotrauka. Aldona Liesytė buvo nuteista už veiklą pagrindinėje organizacijoje „Berželytė“. Suimta 1946-07-01, 1946-10-18 nuteista dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties. Lageryje (iš pradžių Jaja, Anžero Sudžensko r., Kemerovo sr. Rusijoje, vėliau Karagandos ir Spasko,

⁵² Juodvalkytė-Suščenkienė, A. 1995, p. 102-103.

⁵³ Juodvalkytė-Suščenkienė, A. 1995, p. 102-103.

⁵⁴ Vyšniūnas 2016, p. 97

Kazachstane) kalėjo nuo 1947-05-21 iki 1955-03-26. Nuo tada iki 1956 m. gyveno tremtyje, vėliau grįžo į Lietuvą⁵⁵.

Ekspozicijoje yra ir viena lietuvių politinio kalinio bylos kopija. Tai **Antano Drėvinsko** (byloje – Drėvinio) byla. Joje rašoma, jog A. Drėvinis nuteistas 8-rius metus kalėti Karagandos lageryje. A. Drėvinskas gimė 1888 m., gyveno Jurbarko r., buvo teisininkas. Suimtas 1940-07-18, Kaune 1941-03-01 nuteistas aštuoneriems metams lagerio. Bausmę atlikinėjo Karlage, mirė vos po metų 1942-04-14⁵⁶. Šio asmens palaidojimo vieta nežinoma.

Rekomendacijos, siūlymai. LGGRTC muziejus galėtų inicijuoti glaudesnę bendradarbiavimą su šiuo muziejumi, dalintis turima informacija, skatinti, kad šiame muziejuje atsirastų stendai ir ekspozicijos apie lietuvių kilmės politinius kalinius.

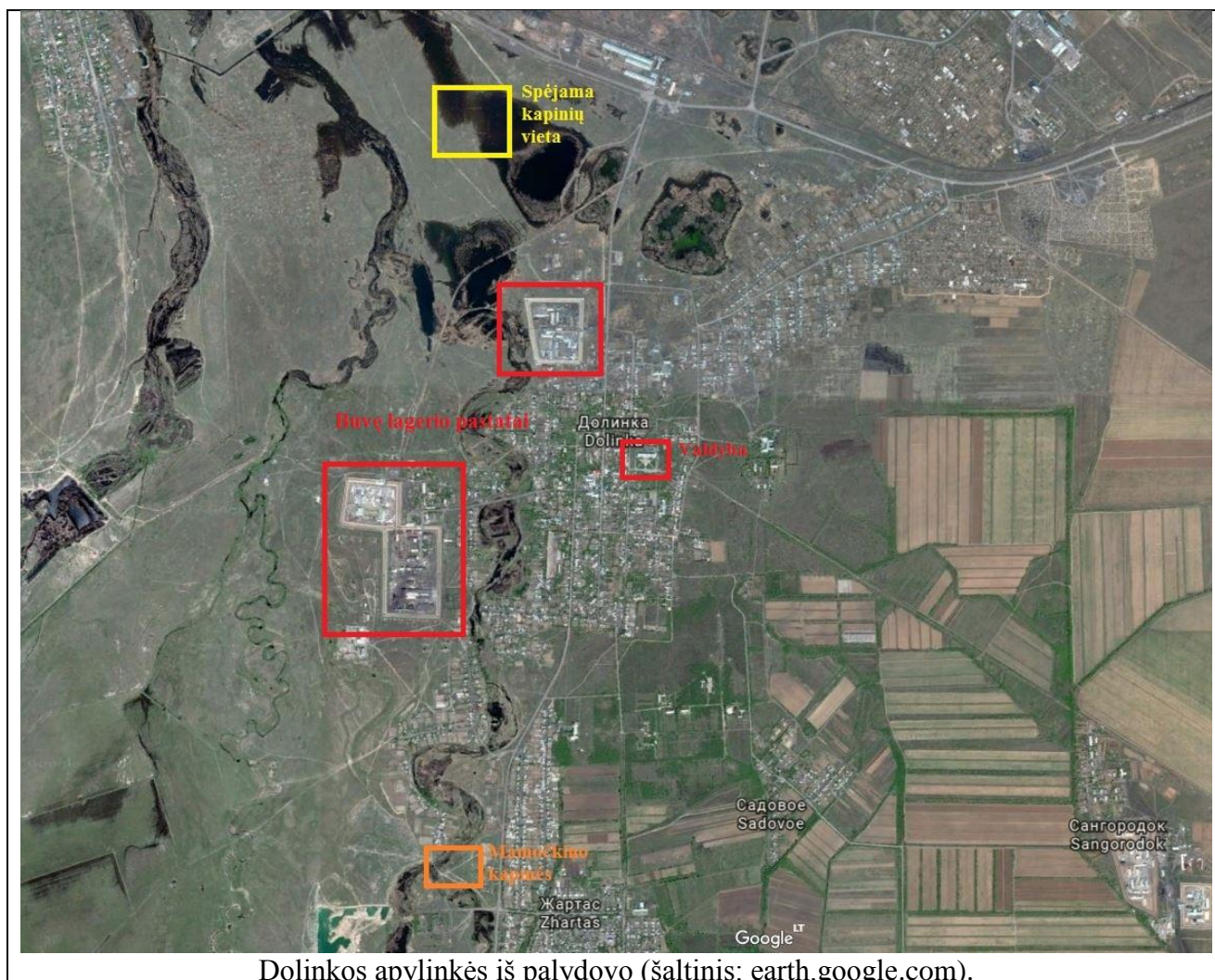
Kapinės. Yra žinomos dvi su represijomis susijusios ir Dolinkos gyvenvietės aplinkoje veikusios kapinės. Pirmosios, Mamočkinos kapinės, kartais vadinamos „mamyčių“ kapinėmis arba tiesiog vaikų kapinėmis, yra Žartas gyvenvietėje, apie 1,5-2 km atstumu į pietus nuo lagerio (koordinatės: 49.656948, 72.666861). Ten daugiausiai palaidoti politinių kalinių vaikai, mirę 1930 – 1940 m. vaikų darželyje. Tokia data nurodyta ant lentelės prie kapinių vartų, tačiau tikėtina, jog ir vėlesniais metais kapinėse galėjo būti laidojama. Remiantis ankstesnių ekspedicijų medžiaga 1990 m. kapinių vieta buvo dar nepažymėta, o jau 2000 m. kapinaitės rastos aptvertos su kryžiais ir keliais paminklais. 2017 m. situacija atrodo nepakitusi: kapinės gana tvarkingos ir prižiūrimos, stovi 10 akmeninių paminklų ir daug geležinių kryžių bei jų liekanų. Sprendžiant pagal antkapiniuose paminkluose ir kryžiuose matomas pavardes, kapinėse daugiausiai palaidoti kazachai ir ukrainiečiai, tačiau negalima atmesti galimybės, jog ten palaidoti ir kitų tautybių kaliniai ar jų vaikai.

Antrosios darbo-pataisos lagerio kapinės, kuriose palaidota daugiausia kalinių yra į šiaurę nuo Dolinkos, šiuo metu užlietos pievose. Dėl šitos priežasties 2017 m. ekspedicijos metu detalios kapinių vietos apžiūrėti nebuvo įmanoma. Apie juose palaidotus asmenis - duomenų nėra. Tikėtina, kad čia gali būti palaidota ir lietuvių kilmės politinių kalinių.

Rekomendacijos, siūlymai. Tikslinga atlikti archyvinių dokumentų apie Dolinkoje dislokuotų lagerio skyriuose kalėjusius ir mirusius asmenis, paiešką; tokią informaciją publikuoti LGGRTC muziejuje ar leidiniuose; atlikti lagerio kapinių fotografavimą iš viršaus (drono pagalba).

⁵⁵ Lietuvos gyventojų genocidas, T. 2, 1998, p. 336.

⁵⁶ Lietuvos gyventojų genocidas, T. 1, 1999, p. 245.

Dolinkos apylinkės iš palydovo (šaltinis: earth.google.com).

4.3. Karabasas

(fotografijos, T. 2, p. 25-28)

Bendri duomenys. Karabaso lagerio kompleksas yra Karagandos srityje, 35 km į pietvakarius nuo Karagandos miesto, Karabaso gyvenvietėje, prie geležinkelio linijos, jungiančios Džezkazganą ir Karagandą. Karabaso darbo-pataisos lageris ir kalinių paskirstymo punktas-kalėjimas, veikė 1940-1955 m. Čia nuolatos vyko atvežtų kalinių priėmimas, patikra ir išsiuntimas į kitus lagerius. Ši procedūra galėjo trukti nuo keleto dienų iki kelių savaičių ar mėnesių. Paskirstymo punkte – kalėjime vienu metu kalėjo 6 000-8 000 kalinių. 1949 m. į jį iš Čeliabinsko srities buvo atvežta apie 600 kalinių, kurių dalį sudarė lietuviai. Kaliniai dirbo akmens anglies šachtose ir akmens skaldyklose⁵⁷.

⁵⁷ Juodvalkytė-Suščenkienė A. 1995, p. 141.

1950 m. už dviejų kilometrų nuo paskirstymo punkto veikė griežto režimo moterų lageris, kuris priklausė ypatingajam lageriui Nr. 8 „Pesčianlag“. Esama žinių, kad šiame lageryje kalėjo lietuvių moterys. Kitas, neaiškus režimo lagerio punktas buvo už 7 km nuo Karabaso, ten kalėjo 300 kalinių, kurių 50 buvo lietuviai⁵⁸. 1954 m. pab. Karabase įkurtas naujas griežto režimo lagerio skyrius, į kurį buvo siunčiami maištingiausi Steplago ir Karlago kaliniai, tame tarpe ir lietuviai. 1955 m. balandžio mėn. šis lageris, kaip ir daugelis kitų, buvo išformuotas⁵⁹. Šiuo metu buvusio kalinių paskirstymo punkto – kalėjimo vietoje yra griežto režimo kalėjimas (kolonija).

Ankstesnių apsilankymų ir ekspedicijų rezultatai. 1990 m. konstatuota, kad buvusio kalinių paskirstymo punkto vietoje yra griežto režimo kalėjimas. Į šią teritoriją patekti galimybių nebuvo. Po to, šioje vietoje kurį laiką lietuvių ekspedicijų nebūta. 2016 m. A. Vyšniūno išleistoje knygoje minima, jog Karabase buvo „pašventintas paminklėlis“⁶⁰.

2017 m. apžiūros ir patikros rezultatai. Apsilankymo metu vizualiai įvertinta miestelio ir lagerio aplinkos fizinė būklė, nustatyta, kad nėra jokių atminimo ir informacinių ženklų menančių šios vietos praeitį, aplankytos lagerio kapinės, jose bandyta išsiaiškinti pirminę kapinių struktūrą, ribas. Atlikta esamos būklės foto fiksacija.

Lagerio vieta. Buvo dislokuotas gyvenvietėje ir jos aplinkoje. Šiandien išlikę tik kalinių paskirstymo punkto – kalėjimo barakai, kuriuose įsikūręs griežto režimo kalėjimas. Šio lagerio skyriaus koordinatės: 49.572858, 72.896218. Deja, visa lagerio teritorija yra aptverta ir saugoma, todėl 2017 m. ekspedicijos metu patekti į ją ir įvertinti lagerio barakų liekanų nebuvo galimybių.

Fizinė būklė. Nevertinta.

Rekomendacijos, siūlymai. Itin aktualu inicijuoti šio buvusio kalinių paskirstymo punkto archyvinių dokumentų paiešką Kazachstano ir Rusijos archyvuose, rinkti duomenis apie čia buvusius lietuvių kilmės politinius kalinius, jų išsiuntimo į tolimesnes kalinimo vietas. Tikslinga kaupti ikonografinę medžiagą. Inicijuoti vietinės valdžios sutikimus apsilankyti buvusio lagerio vietose, atlikti pastatų foto fiksaciją.

Kapinės. Karabaso karo belaisvių ir politinių kalinių kapinės yra miestelio pietvakariniame pakraštyje, maždaug 1 km atstumu nuo kalinių paskirstymo punkto – kalėjimo (koordinatės: 49.562842, 72.893883). Kapinės yra neprižiūrimos, dirvonuoja. Jose išlikęs

⁵⁸ Vyšniūnas 2016 p.105, 106

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ Ten pat., p. 125.

monumentas ten palaidotiems japonų karo belaisviams ir bendras paminklas represijų aukoms, pastatytas vietos valdžios iniciatyva (?). Kapinėse išlikę gana daug metalinių antkapinių ženklų. Tačiau neaišku kurioje dalyje laidoti karo belaisviais, o kurioje,- kriminaliniai ir politiniai kaliniai. Buvusi kapinių struktūra ir ribos nenustatytos.

Nustatyta, kad kapinėse, išformavus lagerį, ir toliau buvo laidojama, nes ant vieno iš paminklų yra 1996 m. data. Jose yra daug metalinių lentelių su raidžių ir skaičių kodais, kuriais, matomai, buvo pažymėti kapinių kvartalai ir čia palaidotų kalinių numeriai. Visa tai liudija, kad egzistuoja kapinių planai, kuriuose nurodytos konkrečios mirusių kalinių pavardės, mirimo metai ir kapų vietos.

2017 m. ekspedicijos metu nei kapinėse, nei lagerio aplinkoje nepavyko aptikti 1990 m. pašventinto paminklo. Taip pat nėra žinoma, kur yra palaidoti Karabaso lageryje mirę ar žuvę lietuviai. Tačiau, ši vieta neabejotinai yra viena iš Lietuvai reikšmingo kultūros paveldo, esančio užsienyje, vietų, todėl būtų tikslinga ją įamžinti.

Fizinė būklė. Nepatenkinama, kritinė. Nėra jokių takelių, teritorijos ribų, ji neaptverta, neaiški kapų išdėstymo struktūra, neatskirti sektoriais, paviršius nešienaujamas, dalis kapų metalinių ženklų - išnykę (pavogti).

Rekomendacijos, siūlymai. Tikslinga inicijuoti paminklo pastatymą kapinių teritorijoje ar kitoje vietoje, siekti, kad vietinė valdžia aptvertų kapines, vykdytų jų priežiūros darbus, įrengtų informacines rodykles ir standus. Tokiu būdu, Lietuvos visuomenės iniciatyva bus pradėtas dar vieno tremties ir represijas patyrusių aukų atminimo memorialas.

Karabaso apylinkės iš palydovo (šaltinis: earth.google.com).

4.4. Kingyras (Kengyras)

(fotografijos, T. 2, p. 29-44)

Bendri duomenys. Kingyre dislokuotas ypatingojo lagerio Nr. 4 skyriai Nr. 1, Nr. 5, kapinės ir memorialas yra Karagandos srityje, rytinėse dab. Džezkazgano miesto prieigose, apie 530 km atstumu į pietvakarius nuo Karagandos miesto. Darbo-pataisos lageris šioje gyvenvietėje įsteigtas 1939 ar 1940 m. ir veikė iki 1943 m, vėliau, performuotas į karo belaisvių lagerį Nr. 39. Jame buvo kalinami japonų karo belaisviai, vėliau ir kitų tautybių kaliniai⁶¹. 1948 m. likvidavus karo belaisvių lagerį, jo bazėje 1948-02-28 įsteigtas ypatingasis lageris Nr. 4.

Pirmieji politiniai kaliniai lietuviai į lagerį pateko 1945 m. spalio 5 d. (vadinasi jie turėjo būti kalinami bendrai su karo belaisviais). Tuomet iš Taišeto (Irkutsko sritis, Rusija) į Kingyrą atvežta apie 11 tūkst. kalinių, iš kurių apie pusė buvo politiniai kaliniai iš Lietuvos. Iki

⁶¹ Juodvalkytė-Suščenkienė, A. 1995, p. 147.

1946 m. vasaros išgyveno tik apie 1500 lietuvių – kiti mirė nuo šalčio, bado ar ligų (šiuos duomenis reikia tikslinti). Daugiausia lietuvių lageryje buvo 1948-1952 m. Nuo 1946 m. lageris buvo padalintas į tris lagerio poskyrius – du vyrų ir vieną moterų. Vienu metu visuose juose bausmę atlikinėjo apie 9-10 tūkst. kalinių. 800 buvo lietuviai⁶². Kaliniai dirbo vario rūdos kasyklose, akmens skaldyklose, plytinėje bei statybose. 1954 m. lageryje, kovojant su itin griežtu režimu ir prastomis gyvenimo sąlygomis, prasidėjo kalinių sukilimas, kuris truko 40 dienų (1954.05.16 – 06.26). Sukilimo metu lageryje kalėjo apie 7 000 kalinių. Malšinant sukilimą buvo panaudota kariuomenė ir tankai. Spėjama, kad žuvo iki 700 žmonių, tarp kurių buvo dešimt lietuvių. Yra žinomos kelios žuvusių lietuvių pavardės: Povilas Seikalis (daugelio ekspedicijų į lietuvių kalinimo vietas Kazachstane nario, žurnalisto Antano Seikalo brolis), Vytautas Markevičius, Kazys Rimdeika, Kazimieras Šiugzdinis.

Numalšinus sukilimą, žuvusieji buvo palaidoti už lagerio iš anksto iškastuose grioviuose⁶³. Tačiau ši vieta iki šiol nesurasta. Sukilimo organizatoriai buvo nuteisti 25 metus kalėjimo, kiti jo dalyviai išskirstyti po kitus lagerius Kazachstane ir Rusijoje. Likusiems kalėti Kingyre smarkiai sušvelnintas režimas, o 1956 m. apie 75% kalinių paleisti į laisvę⁶⁴.

Ankstesnių apsilankymų ir ekspedicijų rezultatai. 1990 m. ekspedicijos metu lankytasi Kingyro sukilimo epicentro – III- iojo lagerio punkto teritorijoje. Tuo metu lagerio poskyrio teritorija jau buvo apleista, pastatai sugriuvę, nenaudojami. Ekspedicijos dalyviams apie sukilimą papasakojo Džezkazgano žurnalistas Vladislavas Nikolajevas bei buvę sukilimo liudininkai ir dalyviai A. Valaitis, N. Šalčiuvienė, E. Grybinaitė. Prie spėjamos Kingyro lagerio kapinių vietos buvo pastatytas metalinis kryžius, skirtas pagerbti visus lageryje kalėjusius ir žuvusius bei 1954 m. sukilimo aukas⁶⁵. Pažymėtina, kad ši lietuvių iniciatyva buvo pirmoji, po kurios, vėliau šioje vietoje atsirado memorialas.

2000 m. ekspedicijos metu užfiksuota, kad 1990 m. kalinių kapinėse pastatytas metalinis kryžius yra nugriuvęs. Vietos gyventojai pasakojo, kad kryžių nulenė čia praūžęs uraganas⁶⁶. 2004 m. ekspedicijos metu pagal architekto A. Vyšniūno projektą pastatytas naujas paminklas lietuviams, kalėjusiems ir žuvusiems Kingyre, įkomponuojant ir senąjį nuvirtusį kryžių. Pažymėtina, kad lietuvių inicijuoti ir pradėti memorialo pastatymo darbai yra įamžinti

⁶² Juodvalkytė-Suščenkienė, A. 1995, p. 147-148.

⁶³ Pažymėtina, kad tiksli palaidojimo vieta nėra žinoma, specialiai jos niekas neieškojo. Mūsų gidas, Džezkazgane gyvenančio, ekspedicijos palydovo, istoriko ir lagerių tyrinėtojo Turganbek Allanijazov, teigė, kad dabartinė memorialo, skirto Kingyro sukilimui atminti, vieta nėra autentiška, o parinkta supiltoje nežymioje aukštumėlėje.

⁶⁴ Ten pat, p. 148-149.

⁶⁵ Vyšniūnas A., 2016, p. 52, 189.

⁶⁶ Seikalis A., Vyšniūnas A., 2000.

dokumentiniame filme, kuris 2017 m. gruodžio mėn. 15 d. buvo demonstruojamas Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro muziejaus Tuskulėnų rimties parko patalpose. Apie 2009 m. memoriale lankėsi ir aplinką sutvarkė projekto „Misija Sibiras ‘09“ dalyviai.

2017 m. apžiūros ir patikros rezultatai. Ekspedicijos metu apsilankyta: lagerio poskyriuose, lagerio valdybos pastatų komplekse, memorialo vietoje. Atlikta šių objektų foto fiksacija, išsami apžiūra, fizinės būklės aprašymas.

4.4.1. Lageris

Kingyre buvusio ypatingojo lagerio Nr. 4 kompleksas (skyriai Nr. 1, Nr. 5; I-asis skyrius turėjo tris punktus- du vyrų, vieną moterų, sujungtų į vieną bendrą saugomą teritoriją) buvo rytinėje Džezkazgano miesto dalyje. Šiuo metu didžioji buvusio lagerio dalis yra užstatyta naujais pastatais, kuriuose įsikūrusios įvairios įmonės ir gamyklos. Lagerio valdybos pastatai (koordinatės: 47.778518, 67.733445) yra išlikę, tačiau apleisti, jų aplinka paversta savaiminiu sąvartynu. Neužstatyta yra ir buvusio lagerio administracijoje dirbusių asmenų laisvalaikio zona, kurioje išlikusios buvusio kino teatro ir valgyklos pastatų liekanos (koordinatės: 47.776117, 67.732592).

Bendros lagerių poskyrių tvoros perimetras neišlikęs, tad teritorijos dydis – neaiškus. Lagerio poskyrių barakai ir kiti pastatai beveik neišlikę. Tik kai kurie atnaujinti, naudojami pramoninei paskirčiai, turi pakitusią pirminę funkciją ir išvaizdą. Lagerio poskyrio tvoros išlikusios tik pavienės dalys, didelė dalis suardyta statybų ir komunikacijų tiesimo metu. Lagerio kalėjimo teritorijos vartai iš pirminės vietos iškelti ir guli plyname lauke netoli buvusios darbuotojų valgyklos (koordinatės: 47.777184, 67.732324). Ekspedicijos dalyviai nuo vartų nuėmė kelis spygliuotos vielos fragmentus, kurie buvo parvežti į Lietuvą ir kaip eksponatai perduoti LGGRTC Genocido aukų muziejui.

Fizinė būklė. Nepatenkinama, kritinė. Teritorija virtusi griuvėsiais, galima patekti tik į dalį jos teritorijos.

Rekomendacijos, siūlymai. Atsižvelgus į tai, kad teritorija yra be jokios priežiūros, tikslinga atlikti buvusio lagerio komplekso foto fiksaciją iš oro (dronu); surinkti verbalinę bei kitokią informaciją iš vietinių gyventojų, ją perduoti saugojimui LGGRTC muziejui. Aktualu apsilankyti ir buvusiose šachtų vietose, atlikti jų foto fiksaciją, pažymėti planuose. Siekti, kad lagerių vieta būtų paženklinta atminimo ženklais. Tikslinga išsaugoti (inicijuoti jų pervežimą ir eksponavimą) lagerio vartų fragmentus, juos įkomponuoti į lagerio atminimui skirtas priemones-būsimą monumentą (jeigu tokį bus numatoma statyti).

4.4.2. Memorialas

Pradėtas formuoti Lietuvos visuomenės pastangomis. 1990 m. lietuviai tremtiniai ir politiniai kaliniai dabartinio memorialo vietoje pastatė kryžių (koordinatės: 47.775547, 67.756764). Tai buvo pirmasis Kingyro lagerio kaliniams atminti skirtas paminklas. Vėliau, 2004 m. lietuvių iniciatyva prie stepių audros nulenкто kryžiaus buvo pastatytas monumentas, aplink kurį pradėti statyti ir kitų tautybių kaliniams pagerbti skirti paminklai. Šalia lietuvių monumento savo pėdsaką paliko latviai bei ukrainiečiai. Vietovėje taip pat stovi ir vienas privatus paminklas.

Paminklas lietuviams išlikęs gerai ir jokių nykimo požymių nepastebėta. Aplinka nėra tvarkoma, tačiau specialaus tvarkymo toje vietoje ir nereikia – augmenija toje vietoje labai skurdi, o gruntas labai kietas, todėl galima lengvai privažiuoti ir apžiūrėti memorialą.

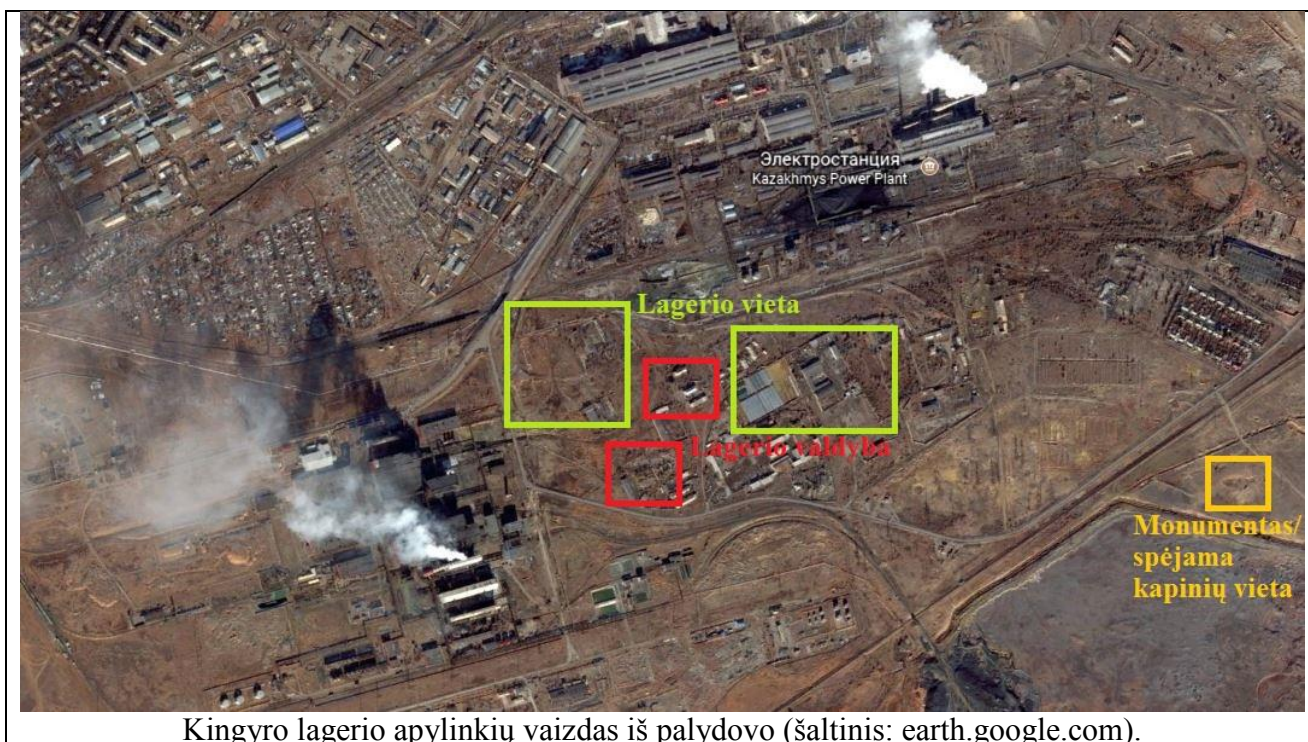
Akivaizdu, kad paminklai Kingyre tapo ne tik spėjamos kapinių vietos įamžinimo simboliais, bet tarptautiniu memorialu. Dėl šios priežasties tikslinga siekti, kad objektui būtų suteikta teisinė apsauga; ant pagrindinio kelio turėtų būti pastatyti nurodomieji kelio ženklai, kaip tai yra padaryta prie Spasko memorialo.

Fizinė būklė. Gera. Rekomendacijos, siūlymai. Nėra.

4.4.3. Kapinės

Tiksli kapinių vieta iki šiol nenustatyta ir šia linkme vietiniai kraštotyros bei kiti specialistai nedirba. Anot pirmosios lietuvių ekspedicijos narių, kurie pastatė kryžių, jis buvo pastatytas Kingyro lagerio kapinių vietoje. Tačiau, mums nepavyko nustatyti iš kur tokie duomenys yra gauti. Memorialo aplinkoje nėra nei vienos nuorodos į buvusias kapines. Karlago istorijos tyrinėtojo, Žezkazgano universiteto mokslo darbuotojo, Turganbek Allanijasov nuomone, lagerio kapinės yra ne toje vietoje, kur įrengtas memorialas. Anot jo, lagerio kapinių vieta nėra tiksliai lokalizuota. Kapinės turėtų būti maždaug vieno kilometro atstumu į pietus, tačiau tikslios vietos jis negalėjo nurodyti. Paminėtina, kad vietinių specialistų iniciatyvą surasti kapinių vietą, vietinė valdžia nepalaikė.

Rekomendacijos, siūlymai. Tikslinga išsiaiškinti buvusių kapinių ir masinio palaidojimo vietą, ją aptikus, - siekti, kad ji būtų deramai prižiūrima.

Kingyro lagerio apylinkių vaizdas iš palydovo (šaltinis: earth.google.com).

4.5. Rudnyk

(fotografijos, T. 2, p. 46-63)

Bendri duomenys. Rudnyke ypatingojo lagerio Nr. 4, nenustatyto (neaiškus skyriaus numeris, manoma, kad Nr. 4) skyriaus kompleksas buvo įsikūręs prie dabar jau nykstančios Rudnyko gyvenvietės apie 25 km atstumu į šiaurės vakarus nuo Džezkazgano, apie 560 km atstumu į pietvakarius nuo Karagandos miesto. Vietos valdžios sprendimu gyvenvietė yra pradėta griauti, o gyventojai jau keletą metų palaipsniui yra iškeliami į Džezkazgano miestą. Iškelus gyventojus, buvusioje gyvenvietės vietoje planuojama atidaryti vario rūdos gavybos karjerą.

Rudnyko lageris veikė 1940-1956 metais. Iš pradžių lageris priklausė Džezkazganlago (tai yra Karlago darbo-pataisos lageriui), nuo 1948 -02-28 d. Steplago - ypatingajam lageriui Nr. 4 ir buvo vienas jo skyrių. Minima, kad 1948-1954 m. dalyje lagerio buvo įvestas katorginis režimas, kalinius į darbą vesdavo surakintus grandinėmis. Trijuose lagerio punktuose kalėjo 9-12 tūkstančių kalinių. Kaliniai daugiausiai dirbo vario rūdos kasyklose, statybose, įrenginėjo šachtas. Lageryje buvo itin didelis mirtingumas, 1942-1943 m. žuvusiųjų ar mirusiųjų skaičius per parą siekdavo 100 žmonių⁶⁷.

⁶⁷ Juodvalkytė-Suščenkienė, A., 1995, p. 108-109.

Lietuvių kilmės politiniai kaliniai Rudnyke pradėti kalinti jau nuo 1940 m., tačiau didžiausias jų kiekis atsirado pokario metais. Tuo metu lietuvių ten būdavo 900-1200 asmenų. Yra žinoma, kad 1953 m. gruodžio 24 d. lageryje įvyko lietuvių inicijuotas kalinių streikas, o 1954 m., solidarizuojantis su Kingyro sukilėliais, Rudnyko kaliniai suorganizavo maištą, trukusį dvi savaites. Maištui vadovavo 20-ies žmonių grupė, kurioje buvo ir 5 lietuviai. Po maišto kalinimo sąlygos tapo geresnės, ilgainiui pradėta paleidinėti kalinius⁶⁸. Apie 1 km atstumu nuo lagerio buvo įrengtos kalinių kapinės, tačiau 1975 m. jos buvo užlietos vandeniu⁶⁹.

Ankstesnių apsilankymų ir ekspedicijų rezultatai. 1990 m. ekspedicijos metu aplankytas ir Rudnyko lagerio kompleksas. Pastebėta, kad per lagerio kapines nutiestas geležinkelis, o jokie kapines žymintys objektai neišlikę. Lagerio vietoje (neaišku, kurio skyriaus) įkurta vaikų vasaros stovykla. Ekspedicijos dalyviai apsilankė Nikolsko (dabar Satpajev) miestelio kapinėse, kur aptiko lietuvių kapų. Ant antkapinių plokščių išskaitytos šios pavardės: Ferencas Stasys; Milaševičius Vytautas, Albinas Kazimir Otto; Šakalis Jonas; Kėkštas Petras; Songaila Kostas; Starkienė Ona; Bakas (vardas neįskaitomas). Apsilankymo kapinėse metu prie lietuvių grupės priėjo prie kapinių gyvenanti senyvo amžiaus ukrainietė, kuri teigė, jog prižiūri šiuos lietuvių kapus.

2017 m. apžiūros ir patikros rezultatai. Ekspedicijos metu apsilankyta: buvusio lagerio poskyrių teritorijoje ir gyvenvietės kapinėse. Atlikta šių objektų foto fiksacija, išsami apžiūra, fizinės būklės aprašas. Lagerio kapinių vieta nenustatyta.

4.5.1. Lageris

Rudnyke buvusio ypatingojo lagerio Nr. 4 skyrius (Nr. 4?) su trimis vyrų koncentracijos punktais⁷⁰ (poskyriais) buvo dislokuotas aplink visą dab. Rudnyko gyvenvietę. Daugumoje vietų lagerio pastatai beveik neišlikę, matomos tik pavienės sienų ar pamatų fragmentai. 2017 m. ekspedicijos metu nustatyta, kad geriausiai išlikęs tik 4-ojo lagerio skyriaus pirmasis poskyris (punktas), kuris buvo dislokuotas vakariniame miestelio pakraštyje, prie kelio į Karsakbay. Pagal pastatų liekanų išsidėstymą apytiksliai nustatytos lagerio teritorijos ribos. Pateikiamos apytikslės 4-ojo lagerio skyriaus 1-ojo punkto (poskyrio) teritorijos kampų koordinatės:

ŠR: 47.875916, 67.443772; PR: 47.872318, 67.441112; PV: 47.876612, 67.429498; ŠV: 47.882952, 67.428285.

⁶⁸ Juodvalkytė-Suščenkienė, A., 1995, p. 108-109.

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ Tris lagerio punktus Rudnyke nurodė politinis kalinys A. Seikalis, mūsų kito susitikimo metu 2017-12-12 d.

Fizinė būklė. Nepatenkinama, teritorija virtusi griuvėsiais.

Rekomendacijos, siūlymai. tikslinga atlikti buvusio lagerio komplekso foto fiksaciją iš oro (dronu); surinkti verbalinę bei kitokią informaciją iš vietinių gyventojų, siekti, kad lagerių vieta būtų paženklinta atminimo ženklais.

4.5.2. Kapinės

Remiantis ankstesnių ekspedicijų duomenimis, pagrindinės lagerio kapinės yra nepažymėtos ir užlietos vandeniu. Dėl tos priežasties jų detaliam apžiūrėti nėra galimybių. Nekelia abejonių faktas, jog kapinėse galėjo būti palaidota ir lietuvių kilmės politinių kalinių.

Šiuo metu naikinamos Rudnyko gyvenvietės apylinkėse yra ir daugiau kapinių, kuriose buvo laidojami mirę lagerio kaliniai. Tai miestelio kapinės, esančios į pietus nuo Rudnyko, šalia miesto parko (centro koordinatės: 47.864959, 67.440168). Šiose kapinėse (o ne Nikolske, kaip teigė ankstesnių ekspedicijų dalyviai), jų centrinėje dalyje (koordinatės 47.865119, 67.439733), šiek tiek kairiau (apie 10 m) nuo centrinio tako yra devynių lietuvių kilmės asmenų bendra kapavietė.

Tai, stačiakampio formos (ilgosiomis kraštinėmis orientuota R-V kryptimi) betoniniu pamatu apribota, su vienuolika betoniniais, stačiakampio formos, apie 1 m aukščio, betoniniais tvorelių stulpais aptvertas ir betoniniu kryžiumi pažymėta teritorija. Kažkada tarpai tarp stulpų buvo uždengti metalinėmis, ažūrinėmis plokštėmis (žr. foto fiksaciją, tomą Nr. 2). Ant kiekvieno kapo yra betoninės plokštės su palaidotųjų asmenų vardais ir pavardėmis. Itin prastos kokybės betonas trupa ir kuo toliau, tuo sunkiau bus galima įskaityti įrašus. 1990 m. buvo galima įskaityti įrašus ant 7 plokščių, 2017 m. – pavyko perskaityti įrašus tik ant penkių antkapių. Apjungus 2017 m. ir ankstesnių ekspedicijų duomenis bei papildžius iš įvairių šaltinių gautą informaciją, kapuose palaidoti šie asmenys:

1. **Bakas** (vardas neįskaitomas. 2017 m. nebebuvo įmanoma perskaityti ir pavardės).
2. **Ferenca Stasys**, 1925-1958.
3. **Kėkštas Petras**, 1922-1955. „Laisvės kovų archyvo“ 25-ajame tome Petras Kėkštas minimas tarp asmenų, II-ojo Pasaulinio karo metais kolaboravusių su Vokietijos kariuomene ir tarnavusių Vokietijos kariuomenėje, kontekste. Lietuviškoje istoriografijoje nurodoma, kad: *„Petrui Kėkštui iš Kauno grįžimas namo baigėsi tragiškai: iš džiaugsmo ir jaudulio ištiko infarktas. Jis buvo palaidotas Džezkazgano Rūdyno laisvųjų kapinėse. Vėliau, aplink jo kapą atsirado kitų lietuvių kapavietės“*⁷¹.

⁷¹ Laisvės kovų archyvas T. 25, 1999, p. 152.

4. **Milaševičius Vytautas Albinas**, 1916-1967. Interaktyviuose šaltiniuose pateikiama, kad A. V. Milaševičius buvo kilęs iš trijų sūnų šeimos. Visi trys broliai buvo tarpukario Lietuvos karininkai⁷². Pats Albinas Vytautas buvo leitenantas, 1936 m. baigęs Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklą (XVIII-oji laida)⁷³. Kitur nurodoma, kad „*ltm. Vytautas Milaševičius buvo priimtas į 5-ąją policijos batalioną bei paskirtas 3-iosios kuopos būrio vadu*“⁷⁴. Remiantis istoriko Arūno Bubnio duomenimis, 5-asis policijos batalionas vokiečių okupacijos metais buvo priskirtas Vokietijos kariuomenei ir dalyvavo karo veiksmuose Rusijoje⁷⁵. Vyriausiasis Vytauto Milaševičiaus brolis pulkininkas leitenantas Otonas Milaševičius žuvo (neoficialiais žurnalisto bei Kingyro lagerio kalinio Antano Seikalio duomenimis – nusižudė⁷⁶) prasidėjus sovietinei okupacijai 1941 m. Antrasis V. Milaševičiaus brolis Aleksandras buvo Lietuvos kariuomenės majoras, aktyviai dalyvavęs ginkluotoje rezistencijoje prieš Sovietų Sąjungos okupacinę valdžią. Ilgainiui Aleksandras tapo Vakarų Lietuvos (Jūros) srities partizanų vadu bei Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio deklaracijos signataru, o po jo žūties 1949 m. suteiktas pulkininko laipsnis⁷⁷.
5. **Songaila Kostas**, 1934-1956 (2017 m. ekspedicijos metu buvo įskaitomas tik vardas).
6. **Starkienė Ona**, 1930-1957 (2017 m. ekspedicijos metu įrašas buvo nebeįskaitomas).
7. **Šakalis Jonas**, 1919-1956 (2017 m. ekspedicijos metu įrašas buvo vos įskaitomas).

Pažymėtina, kad Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras (toliau – LGGRTC) neturi jokių papildomų duomenų nė apie vieną šiose Rudnyko kapinėse palaidotą lietuvį. Didelė tikimybė, kad šių kalinių bylos buvo sunaikintos, nepaliekant jokių įrašų KGB archyve. Kita vertus, bent jau du iš šių mirusiųjų į Kazachstano lagerius galėjo patekti ne kaip politiniai kaliniai, o kaip karo belaisviai, tarnavę Vokietijos kariuomenėje. Šią versiją sustiprina dviejų iš palaidotųjų, Vytauto Albino Milaševičiaus⁷⁸ ir Petro Kėkšto – gyvenimo istorijos faktai - karu metu abu jie tarnavo III Reicho karinių pajėgų struktūrose.

⁷² <http://lzinios.lt/lzinios/Gimtas-kostas-paminklas-laisves-gynejo-tevui/227468>. Žiūrėta 2017-10-06.

⁷³ Kardas. Lietuvos karininkų laikraštis. 19 (248), p. 1.

http://www.epaveldas.lt/vbspi/showImage.do?id=DOC_O_4292_1&biRecordId=2338. Žiūrėta 2017-10-06.

⁷⁴ <http://genocid.lt/Leidyba/9/arunas.htm>. Žiūrėta 2017-10-06.

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ Pokalbis su Antanu Seikaliu 2017-09-21. Pažymėtina, kad minėtas politinis kalinys A. Seikalis, mūsų kito susitikimo metu 2017-12-12 d. teigė, kad su leitenantu V. Milaševičiumi jie susipažino Olžyrase (ar Alžyraso), Altajaus krašte ar Kemero srities buvusiam lageryje. Šio politinio kalinio tremties kelias buvo: Šiauliai - Panevėžys - Vilnius (dab. Sluškų rūmuose buvęs etapis kalėjimas paverstas iš karo belaisvių lagerio ir jo valdybos) - Maskva (Krasnaja Presnia kalėjimas) - Mordovija (Potna lageris, - pastarajame buvo daug inteligentų) – Altajaus kraštas, Kemero sritis, Meždurečensk - Alžyro lageris - Karagandos sritis, Rudnyko lageris (ypatingasis lageris Nr. 4).

⁷⁷ <http://lzinios.lt/lzinios/Gimtas-kostas-paminklas-laisves-gynejo-tevui/227468>. Žiūrėta 2017-10-06.

⁷⁸ Siekdami bent kažkiek daugiau papildyti LGGRTC duomenų archyvą, pažymėsime, kad jau grįžus Lietuvon po ekspedicijos Kazachstane, ilgos paieškos metu pavyko surasti šio leitenanto gimines. Jo giminaitis Liudvikas Milaševičius papasakojo, kad Vytautui Milaševičiui pasibaigus bausmės atlikimo terminui, buvo leista grįžti į Lietuvą.

Manoma, kad Rudnyko kapinėse, įėjus pro pagrindinius vartus, kairėje pusėje išlikęs memorialas lietuvių kilmės asmenims, buvo pastatytas jau gerokai vėliau, po to kai jie atgulė į šias kapines. 2017 m. ekspedicijos dalyviams, dėl laiko stokos, nepavyko išsiaiškinti nieko daugiau apie palaidotus asmenis ir iš vietinių gyventojų surinkti bent kažkokius atsiminimus. Memorialo įrengimo laikas nėra tiksliai nustatytas. Pažymėtina, kad LGGRTC sudarytame tremties albume (pristatytas 2015-05-29) yra viena foto su šio memorialo vaizdu, kuris spėjamai įamžintas 1956 m. Iš ties, paskutinis mirusysis leitenantas V. Milaševičius mirė 1967 m. Pirmiausiai jam buvo pastatytas metalinis obeliskas (žr. foto albumą, tomą Nr. 2). Vėliau, kaip ir kitiems palaidotiems asmenims įrengtas vienodo stiliaus betoniniai antkapiai su kryžiais ir asmens tapatybės įrašais, kapavietė aptverta bendra betonine tvorele su metaliniais, stačiakampio formos ažūriniais blokais, centre pastatytas betoninis kryžius.

Sprendžiant iš visų fotografijų, V. Milaševičius į šią kapavietę galėjo būti perlaidotas iš kitos vietos, nes pirmoje - anksčiausiai darytoje nuotraukoje nėra metalinio obelisko, kuris stovi iki šiol bendroje kapavietėje, iš kairės betoninio kryžiaus. Atsižvelgiant į išdėstytus pastebėjimus, manome, kad memorialas devyniems lietuvių kilmės politiniams kaliniams galėjo būti pastatytas po 1967 m. Kapavietė ir memorialas yra unikalus, turi istorinę, memorialinę ir meninę vertę.

Be išvardintų asmenų palaidojimų daugiau lietuviškų užrašų ant paminklų Rudnyko gyvenvietės kapinėse 2017 m. ekspedicijos metu neaptikta. Tačiau kapinėse yra keletas lietuviško stiliaus kryžių be įrašų, kurie galėjo stovėti ant lietuvių kapų. Kapinės yra labai prastos būklės: nuvirtę kryžiai ir paminklai, kapų vietos sunykusios, vietomis iškasinėtos. Akivaizdu, jog kapinės nėra prižiūrimos, tačiau, sprendžiant iš laidojimams paruoštų duobių, jos vis dar naudojamos.

Kaip jau minėta, iškėlus Rudnyko gyventojus, po kelerių metų buvusioje gyvenvietės vietoje planuojama atidaryti milžinišką vario rūdos karjerą. Mūsų ekspedicijos palydovo, Džezkazgano universiteto mokslo darbuotojo, dr. Turganbek Alanijasov žiniomis, prieš pradėdant atviro karjero eksploataciją planuojama iškelti ir visas Rudnyko gyvenvietės apylinkėse esančias kapines.

Fizinė būklė. Tiek kapinių, tiek ir devynių lietuvių kilmės politinių kalinių kapavietės būklė nepatenkinama, kritinė.

Atvykęs Lietuvon jis rado savo žmoną, jau ištekėjusią už kito vyro (berods, rusų karininko, įkalbėjusį žmoną tekėti už jo ir taip išvengti galimos tremties). Esant tokiom aplinkybėm Vytautui neliko nieko kito kaip tik grįžti atgal pas savo likimo brolius į Kazachstaną. Vietos sovietinėje Lietuvoje, jam, politiniam kaliniui neliko, kaip ir neliko šeimos, galimybės įsidarbinti, teisės matyti, prižiūrėti ir rūpintis savo brangiausiu turtu - dukrele. Sprendžiant iš Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo 1991-05-16 d. nutarties Nr. 8-23158-91 pažymėjimo įrašų, Vytautas Milaševičius, 10 metų bausmę atliko nuo 1946 m. gegužės mėn. 4 d. iki 1954 m. spalio mėn. 15 d. Iki suėmimo, jis gyveno Panevėžyje, - veikiausiai ten ir buvo suimtas (aut. pastaba).

Rekomendacijos, siūlymai. Atsižvelgus į kritinę būklę būtina imtis skubių, neatidėliotinų veiksmų tolimesniam devynių, lietuvių kilmės asmenų kapavietės perkėlimui į kitas kapines. Tikslinga atlikti išsamią foto fiksaciją, apmatavimus, demontuoti visą memorialą, prieš tai atlikus visų įrašų ant antkapinių plokščių, identifikavimą; palaikų perkėlimą į kitas kapines. Manome, kad geriausiai būtų šią kapavietę perkelti į Lietuvos Respublikos teritoriją, mirusiųjų palaikus perlaidoti vienoje iš kapinių, skirtų politiniams kaliniams, atkurti prarastasias memorialo detales – metalines tvorelių dalis.

Rudnyko lagerio apylinkių vaizdas iš palydovo (šaltinis: earth.google.com).

4.6. Saranė

(fotografijos, T. 2, p. 64-67)

Bendri duomenys. Saranėje dislokuoto ypatingojo lagerio Nr. 8 „Pesčanlag“ skyrius (skyriaus numeris nenustatytas) ir kapinės yra Karagandos srityje, 20 km į pietvakarius nuo Karagandos miesto. Po II –ojo Pasaulio karo Saranėje buvo įsteigti du lageriai, iš kurių vienas

priklausė Karlagui, o kitas - VRM (karo belaisvių lageris Nr. 99). Viename iš lagerių iki 1948 m. (gal ir vėliau) kalėjo japonų karo belaisviai, vėliau,- pastaruosius paleidus, nuo 1949-09-05 („Pečanlag“ įsteigimo data) juose buvo įkalinti politiniai kaliniai, tarp jų ir lietuvių kilmės. Kaliniai daugiausiai dirbo anglies gavybos šachtose ir plytinėse. Yra žinoma, kad: „1954-1956 m. į Saranę buvo atitremta keli šimtai lietuvių. Kaliniai ir tremtiniai dirbo akmens anglies šachtose“⁷⁹.

Ankstesnių apsilankymų ir ekspedicijų rezultatai. 1990 m. ekspedicijos metu konstatuota, kad lagerio vieta praktiškai neišlikusi. Kapinėse, kurių didžioji dalis suarta, vis dar žymi išlikę kapų kauburėliai ir iškastų kapų duobės. Žole apaugusiose kapinėse aptikti du metaliniai kryžiai. Prie kryžių pritvirtintose lentelėse išlikę iškalti užrašai žymi, jog čia palaidoti Pranas Vitkauskas (1928-1954) ir Pranas Perevičius (1908-1956). Manoma, kad lietuviai kaliniai buvo laidojami japonų karo belaisvių kapinėse, kurių palaikus (ar bent dalį jų) apie 1960 m. išsikasė ir išsivežė jų tautiečiai⁸⁰. Saranės lagerio kapinės paskutinį kartą buvo lankytas 2000 m. ekspedicijos metu.

2017 m. apžiūros ir patikros rezultatai. Ekspedicijos metu apžiūrėtas Saranės gyvenvietė, kurią statė japonų karo belaisviai bei politiniai kaliniai, apžiūrėta karo belaisvių ir politinių kalinių kapinės, atlikta jų foto fiksacija.

4.6.1. Kapinės

Ankstesnių ekspedicijų metu nustatyta, kad Saranėje buvusio ypatingojo lagerio skyriaus teritorija nėra išlikusi (šią informaciją patikrinti nebuvo laiko), todėl 2017 m. ekspedicijos metu aplankytos tik japonų karo belaisvių kapinės. Jose, kaip minėta anksčiau, yra lietuviškų antkapinių kryžių.

Kapinės yra dirvonuojančiame lauke, maždaug 4,5 km atstumu į vakarus nuo Saranės centro, į pietus nuo kelio Saranė – Shakhan, apie 25 km atstumu nuo Karagandos miesto. Kapinių centro koordinatės: 49.786439, 72.780471.

Šiose kapinėse laidoti japonų karo belaisviai, kurių palaikus ar bent dalį jų ekshumavo speciali japonų ekspedicija. Kapų, iš kurių palaikai buvo ekshumuoti, vietose yra likusios šios veiklos duobės. Visos kapinės kažkada buvo apkastos negiliu grioveliu (šiuo metu jau vos įžiūrimu), matomai, žyminčiu kapinių ribą. Šiuo metu paviršiuje dar pastebimos dvi kapinių dalys: viena didesnė šiauriau ir mažesnė- piečiau. Šios dalys, atribotos nedideliais grioveliais, jie pastebimi ir iš palydovinių nuotraukų. Didesnės kapinių dalies dydis yra maždaug 25x35 m,

⁷⁹ Juodvalkytė-Suščenkienė, A., 1995, p. 246.

⁸⁰ Vyšniūnas A., 2016, p. 119.

mažesnės – 13x17 m. Kapinėse yra metalinių strypų, ant kurių, matyt, buvo lentelės su kalinių numeriais, liekanų. Mažesniosios kapinių dalies pakraštyje stovi du metaliniai katalikiški kryžiai su lentelėmis, skirti ten palaidotiems lietuviams atminti. Kryžiai pakrypę, bet jų ir lentelių būklė yra gera.

Kapinėse buvo palaidoti bent du lietuviai:

1. **Perevičius Pranas**, 1908-1956.01.02. Kryžiaus lentelėje iškaltas įrašas:

TEGU KIEKVIENĄ KOVOS BROLĮ PAŽADINS
GIESMĖS IR ŠAUKSMAI – MES NORIME KELITIS
ATA
ČIA ILSIS PEREVIČIUS PRANAS s. JUOZO
1908 – 1956.I.2 d.

Yra žinoma, kad Pranas Perevičius nuo 1947 m. bendradarbiavo su Lietuvos partizanais, buvo jų ryšininkas, slapyvardžiu Klausa. Atlikdamas pareigas jis rinko ir perdavinėdavo informaciją partizanui, slapyvardžiu Klajūnas, taip pat perduodavo jiems šaudmenis. P. Perevičius suimtas 1950 m. kovo 3 d., nuteistas 1950-07-15, 10-iai metų lagerio⁸¹. 2017 m. ekspedicijos dalyviai Lietuvoje susitiko su Prano Perevičiaus anūku Dariumi Perevičiumi. Jis labai dėkojo už pastangas išsaugoti jo senelio atminimą, išreiškė palaikymą 2017 m. ekspedicijai ir mūsų ateities darbams bei išreiškė didžiulį rūpestį, kad Kazachstane niekas neprižiūri, ir apskritai netvarko politinių kalinių ir tremtinių kapų. D. Perevičius išreiškė norą ir pageidavimą kuo greičiau, jeigu atsirastų tokia galimybė, parvežti jo senelio - Prano Perevičiaus palaikus į Lietuvą. Pažymėtina, kad šio mirusiojo asmens anūkas D. Perevičius perdavė jo užrašytus atsiminimus apie senelį, kelias foto iš senelio laidotuvių (žr. priedą Nr. 5).

Vitkauskas Pranas, 1928-1954.06.02. Kryžiaus lentelėje iškaltas įrašas:

ATA
VITKAUSKAS PRANAS
GIMĘS 1928 m. MİRĖS 1954 m. VI 2
ILSĖKIS RAMYBĖJE
AZIJOS STEPĖJE
TAVĘS LIŪDI TĖVYNĖ IR BROLIAI
LIETUVIAI

Yra žinoma, kad Pranciškus Vitkauskas gimė 1928 m, gyveno Kentraičių kaime, Šiaulių rajone. Buvo geležinkelio tarnautojas, aktyvus partizanų rėmėjas. Suimtas 1948-04-23,

⁸¹ LYA, f. K1, Ap. 58, B. 17411/3.

kalintas Šiauliuose. Karo tribunolo 1950-01-14 nuteistas dvidešimt penkiems metams lagerio ir penkeriems tremties. Į Luglą išvežtas 1950-08-03. Mirė lageryje 1954-07-02⁸². Anot, politinio kalinio Antano Seikalio (daugelio ekspedicijų į Kazachstaną nario), Pranciškaus Vitkausko palaikai yra parvežti į Lietuvą⁸³.

Kito partizaninės kovos dalyvio ir politinio kalinio palaikai – P. Perevičiaus iki šiol lieka ilsėtis žole apžėlusiam ir niekieno neprižiūrimame lauke. Ir kas žino, ką ras kitos ekspedicijos jame: sulygintą ar užžėlusį lauką, metalo vagių veiklos pėdsakus – nuimtus ir metalo laužan parduotus kryžius, lenteles, tvorelių liekanas. Didelė tikimybė, kad dar po kelių metų bus sunku surasti šią vietą. Savo ruožtu, mes, 2017 m. ekspedicijos dalyviai atlikome foto fiksaciją, įsiamžiname su trispalve, tarytum pasižadėdami, kad vienišame kape, toli nuo tėvynės, besiilsinčio partizano palaikai nebus palikti likimo valiai, o bus ieškoma galimybių kaip garbingai jį perlaidoti gimtojoje žemėje. Juk visi jie, tokios pagarbos nusipelnė. Pagaliau netgi įrašas ant P. Perevičiaus kapo kryžiaus lentelės, kurį kažkada iškalė likę gyvi ir „Galgotos kelią“ praėję kovos bičiuliai, tarytum davė simbolinę priesaiką: „Tegul kiekvieną kovos brolių pažadins giesmės ir šauksmai – mes norim keltis...“. Dabar, visų mūsų moralinė pareiga – šį norą įvykdyti ir prikelti iš užmaršties tamsos.

Fizinė būklė. Nepatenkinama, kritinė. Kapinės neturi nei aiškių ribų, netvarkomos, apleistos, išvogti ir sunykę metaliniai antkapiniai ženklai, vietomis iškasinėtos. Neturi jokių nuorodų, sunkiai aptinkamos.

Rekomendacijos, siūlymai. Skubos tvarka ekshumuoti palaidoto asmens P. Perevičiaus palaikus, juos perkelti į Lietuvos Respublikos teritoriją, garbingai perlaidoti šalia sutuoktinės arba kitoje vietoje.

⁸² Lietuvos gyventojų genocidas, T. 3, 2009, p. 712.

⁸³ Pokalbis su politiniu kaliniu Antanu Seikaliu, 2017-09-21.

4.7. Selo Doskej

(fotografijos, T. 2, p. 68-71)

Bendri duomenys. Selo Doskej yra kaimas 13 km į šiaurės rytus nutolęs nuo Karagandos centro. Šioje vietovėje lagerio nebuvo, bet ekspedicijos metu išsiaiškinome, kad kapinėse (centro koordinatės: 49.864286, 73.257753) yra palaidota lietuvių. Nėra duomenų, kad iki 2017 m. čia būtų apsilankiusi bent viena lietuvių ekspedicija. Savo ruožtu mes atlikome bendrą kapinių būklės ir kapų foto fiksaciją.

2.7.1. Kapinės

Selo Doskey gyvenvietės kapinėse palaidoti mažiausiai du lietuvių kilmės asmenys. Greičiausiai tai tėvas ir sūnus:

1. **Nikodemas Mockevičius**, Marijono (1917.05.15-1982.10.30). N. Mockevičius buvo pagrindinės organizacijos narys, suimtas 1945-12-31. 1946-07-12 nuteistas dešimčiai metų lagerio. Bausmę atliko Steplage. 1954-07-10 buvo paleistas iš lagerio, gyveno tremtyje. Nuo 1956-05-20 – gyveno laisvėje⁸⁴.
2. **Nikodemas Mackevičius**, Nikodemo (1957.07.07-2016.06.04).

⁸⁴ Lietuvos gyventojų genocidas, T. 2, 2002, p. 567.

Iš įrašų aiškėja, kad Nikodemus Mackevičius, gimęs 1957 m. negalėjo būti politinis kalinys, o tik represuotojo asmens vaikas. Jis, greičiausiai, kad gimė politinio kalinio, pasilikusio gyventi Kazachstane, šeimoje. Jo tėvas Nikodemus Mockevičius g. 1917 m., atsižvelgiant į jo mirties datą, ko gero buvo politinis kalinys.

Negalime būti tikri, jog kapinėse nėra palaidota ir daugiau lietuvių: kapinės smarkiai apaugusios augalija ir tam, jog būtų apžiūrėti visi paminklai, reikalingas kapinių valymas. Kaip bebūtų, apsilankymo metu pastebėjome medinių bei metalinių katalikiškų kryžių be užrašų, taip pat lietuviško stiliaus medinių tvorelių. Mediniai kryžiai bei tvorelės per ilgą laiką jau apgriuvo, kartais jau labiau primena medienos atliekų sąvartą, o ne kapą.

Norint išsiaiškinti, ar kapinėse yra palaidota daugiau lietuvių, būtų tikslinga vykdyti atskirą ekspediciją, su tikslu išvalyti kapines, apklausti kaime gyvenančius vyresnio amžiaus asmenis, kurie dar galėtų prisiminti tvarkingesnes kapines, ar ankstyvesniais laikais kaime gyvenusius žmones. Taip pat neatmetama galimybė, jog kapinės gali turėti kapinių planą, kuriame galėtų būti pažymėta kokiam plote, kada ir kas buvo palaidotas.

Fizinė būklė. Patenkinama, tačiau būklė palaipsniui blogėjanti.

Rekomendacijos, siūlymai. Tikslinga vykdyti periodinį kapinių būklės monitoringą, kapines įtraukti į lankytinų vietų sąrašą.

Selo Doskej apylinkių vaizdas iš palydovo. Kapinės apibrauktos raudonai (šaltinis: earth.google.com).

4.8. Spaskas

(fotografijos, T. 2, p. 72-78)

Bendri duomenys. Spaskas yra gyvenvietė 33 km į pietus nuo Karagandos. Šiuo metu dalis gyvenvietės yra karinio dalinio teritorijoje. Spaske buvo: Gulago darbo-pataisos lageris, vėliau,- karo belaisvių lageris Nr. 39, vėliau 1948-1950 m. Steplago lagerių grupei, 1950 m. perduotas Luglagui, o 1951 m. reorganizuotas į Pesčianlagą. Lageryje vienu metu kalėjo 15-20 tūkst. kalinių. Daugiausia jų buvo iš vakarų Ukrainos ir Baltijos šalių. Lietuviškoje istoriografijoje nurodoma, kad lietuviai kaliniai lageryje sudarė apie 20 proc. jo kontingento. Tai daugiausiai partizanai, jų ryšininkai ir rėmėjai⁸⁵.

Dauguma lageryje kalėjusių žmonių buvo neįgalieji arba nepagydomi ligoniai, pradę sveikatą kituose GULAG'o lageriuose. Kasdien lageryje mirdavo dešimtys kalinių⁸⁶. Iš vietinių gyventojų sužinota, kad lagerio „gydykloje- sanatorijoje“ buvo atliekami bandymai su sergančiais kaliniais.

Ankstesnių apsilankymų ir ekspedicijų rezultatai. 1990 m. ekspedicijos ataskaitoje pažymėta, kad buvusio lagerio vietoje įsikūręs karinis dalinys. Kitoje kelio pusėje, greta lauko, kuriame palaidota tūkstančiai įvairių tautų kalinių ir karo belaisvių, funkcionuoja tankodromas. Ekspedicijos dalyviai prie kapinių lauke aptikto anoniminio keturkampio kūgio formos metalinio paminklo su kryžiumi pritvirtino lentelę „Čia ilsisi politiniai kaliniai-stalinizmo aukos 1941-1957“⁸⁷.

2000 m. ekspedicijos metu užfiksuota, kad Vokiečių karių kapų globos tautinės sąjungos pastangomis kapinių laukas aptvertas metaline tvora, po visą lauką išdėstytos nedidelių iki 1 m aukščio 3 metalinių kryžių kompozicinės grupės, o lauko gale pastatytas didžiulis metalinis kryžius. Kapinių teritorijoje 9 šalys, tai Vokietija, Rumunija, Japonija, Vengrija, Suomija, Prancūzija, Lenkija, Ukraina ir Italija jau buvo pastačiusios paminklus savo šalių žuvusiesiems⁸⁸. 2004 m. kapinėse pagal skulptoriaus J. Jagėlos ir architekto A. Vyšniūno projektą pastatytas paminklas lietuviams, kurie kentėjo ir žuvo Kazachstane⁸⁹. 2009 m. Spasko kapines aplankė ekspedicija „Misija Sibiras '09“. 2011 m. privačia iniciatyva įvyko keturiais ratais varomų

⁸⁵ Juodvalkytė-Suščenkienė, A., 1995, p. 256-257.

⁸⁶ Ten pat.

⁸⁷ Vyšniūnas 2016 p. 67, 97, 105.

⁸⁸ Seikalis A., Vyšniūnas A., 2000.

⁸⁹ Vyšniūnas 2016 p. 67, 97, 105

automobilių klubo „4x4 Pajūris“ ekspedicija, kurios metu dalyviai Spasko kapinėse pastatė medinį kryžių tremtyje kentėjusiems ir žuvusiems lietuviams atminti.

2017 m. apžiūros ir patikros rezultatai. Aplankytos kapinės- memorialas ir buvusio lagerio prieigos, atlikta kapinių foto fiksacija vietoje ir nuo tankodromo.

4.8.1. Lageris

Aplankyta pietrytinė buvusio lagerio dalis, nes, kaip minėta, didžioji lagerio dalis yra karinio miestelio teritorijoje. Už karinės teritorijos ribos yra tik maža dalis buvusio lagerio pastatų. Jie itin prastai išlikę, yra vos kelios sienos. Dabar sunku susidaryti bendrą vaizdą, kaip vietovė turėjo atrodyti prieš 70 metų. Lagerio teritorija matoma iš palydovinės nuotraukos, kuriose galima įžiūrėti pastatų ir jų grupių kontūrus.

Fizinė būklė. Nevertinta.

Rekomendacijos, siūlymai. Siekti apsilankyti lagerio teritorijoje, atlikti (jeigu tai įmanoma) foto fiksaciją, apklausti vietinius gyventojus, surinkti verbalinę ir kitą informaciją.

4.8.2. Kapinės/memorialas

2017 m. ekspedicijos metu įvertinta, kad kapinių fizinės būklės per 17 metų ne itin pakitusi. Paviršiuje vis dar matosi kapų sampilai, kapinės aptvertos, vis dar stovi visi lietuviški paminklai. Tiesa, po 2000 m. ekspedicijos lietuviams čia pastatyti dar du atminimo ženklai: paminklas 2004 metais bei medinis kryžius 2011 m. Kapinių teritorijoje pastatyta ir dar daugiau kitų valstybių ar tautų mirusiesiems atminti.

2017 m. ekspedicijos metu stovėjo 30 paminklų ar kryžių (neskaitant Vokietijos karių sąjungos Volksbund visame lauke pastatytų nedidelių kryžių kompozijos). Paminklai skirti: visiems nukentėjusiems nuo represijų ir palaidotiems Kazachstane (paminklas pastatytas Kazachstano iniciatyva), azerbaidžaniečiams, prancūzams, kazachams, ukrainiečiams, čečėnams ir ingušams, gruzinams, italams, korėjiečiams, vokiečiams (2 vnt.), lietuviams (4 vnt.), latviams, armėnams, suomiams, estams, rumunams, ispanams, lenkams, vengrams, moldavams (paminkle parašyta Besarabija), japonams, žydams, rusams, baltarusiams, slovakams.

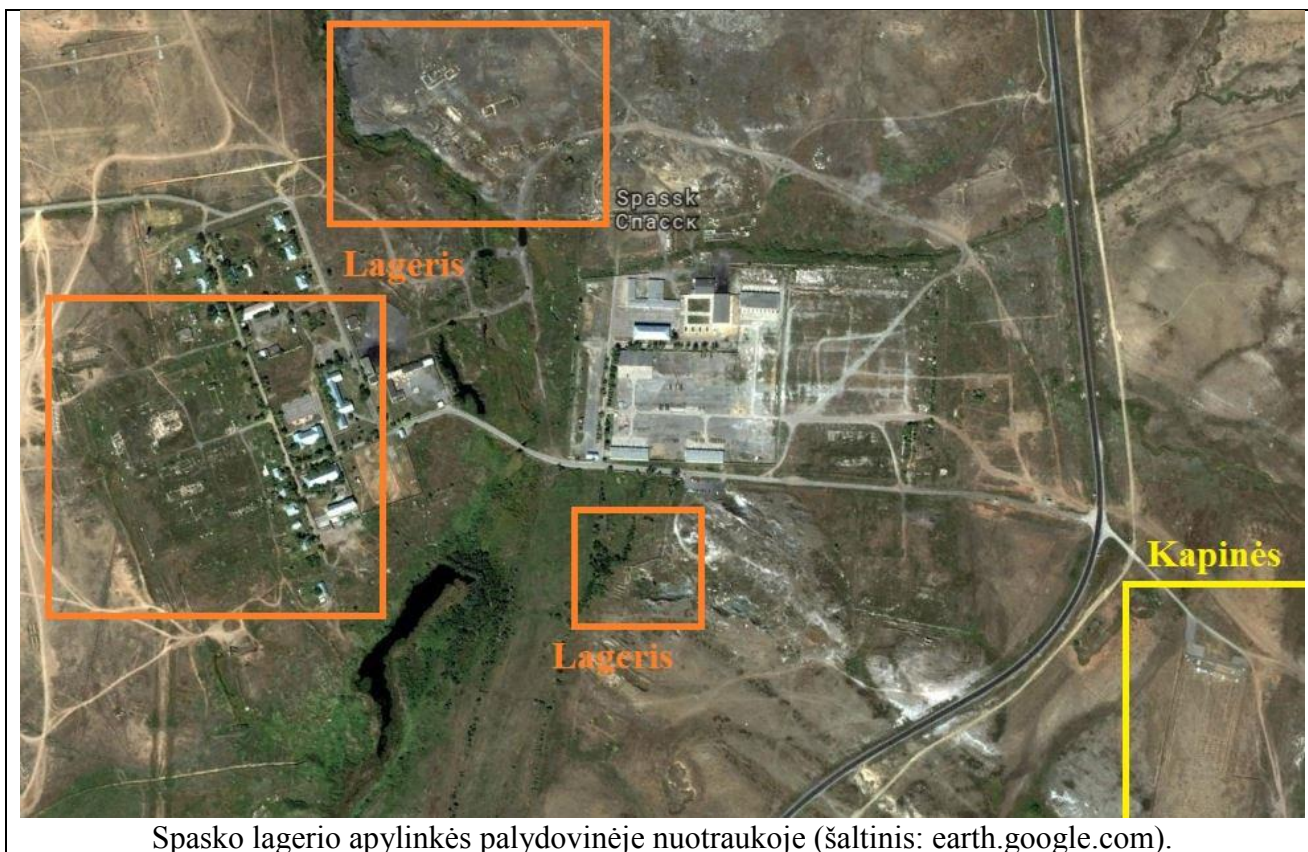
Paminklas lietuviams yra itin geros būklės, tik ant galinės pusės juodais dažais užpurkšti skaičiai „396“. Skaičiai, greičiausiai, buvo užrašyti ant akmens dar iki suformuojant paminklą, tačiau būtų gerai juos nuvalyti.

Kapinėse yra pavienių duobių, suformuotų palaikų ekshumacijos metu. Kaip ir Saranės atveju, taip ir čia, akivaizdu, jog turi egzistuoti kapinių planas su tiksliai nurodytomis kiekvieno asmens palaidojimo vietomis. O gal tai vėlgi galioja tik karo belaisviams? Vis dėl to, tai reiktų išsiaiškinti vietos archyvuose.

Kapinių palydovinėse nuotraukose matosi augmenijos, vešinės kapų duobių vietose ir aplink jas esančiame grunte, skirtumai. Taip galima apskaičiuoti teritorijos plotą bei nustatyti tikslias koordinatas. Palydovinėse nuotraukose taip pat pastebėti ir keli skirtingi laidojimo etapai: vienas – laidojimas grupiniuose ar masiniuose kapuose (šiaurinė kapinių dalis), kitas – individualios kapų duobės (pietinė kapinių dalis). Galima daryti prielaidą, jog karo belaisviai buvo laidoti tranšėjos formos masiniuose/grupiniuose kapuose, o politiniai kaliniai – individualiuose kapuose.

Fizinė būklė. Puiki.

Rekomendacijos, siūlymai. Tikslinga atlikti dokumentų paiešką Kazachstano ir Rusijos archyvuose, išsiaiškinti čia mirusių lietuvių kilmės politinių kalinių pavardes, parengti jų sąvadą; pavardes įrašyti memoriale. Kapines įtraukti į Lietuvai reikšmingą kultūros paveldo objektą ir lankytinas vietas.

Spasko lagerio pastatų liekanos palydovinėje nuotraukoje (šaltinis: earth.google.com).

Spasko lagerio pastatų liekanos palydovinėje nuotraukoje (šaltinis: earth.google.com).

Spasko lagerio pastatų liekanos palydovinėje nuotraukoje (šaltinis: earth.google.com).

Spasko lagerio kapinės palydovinėje nuotraukoje (šaltinis: earth.google.com).

Spasko lagerio kapinių šiaurinė dalis palydovinėje nuotraukoje (šaltinis: earth.google.com).

Spasko lagerio kapinių pietinė dalis palydovinėje nuotraukoje (šaltinis: earth.google.com).

4.9. Zelionaja Balka

(fotografijos, T. 2, p. 79-82)

Bendri duomenys. Gyvenvietė yra 11 km atstumu į šiaurės rytus nuo Karagandos miesto. Žinių apie šioje vietovėje buvusį lagerio skyrių – nėra, kadangi šiuo klausimu specialiai niekas nesidomėjo. Sprendžiant pagal lietuviškų paminklų kiekį kapinėse (centro koordinatės: 49.850352, 73.222055), panašu, jog gyvenvietėje gyveno nemažai lietuvių kilmės asmenų, kurie,

kaip manome, buvo jau paleisti iš lagerio arba čia gimę politinių kalinių vaikai. Nežinoma ar iki 2017 m. čia būtų apsilankiusi bent viena lietuvių ekspedicija.

2017 m. apžiūros ir patikros rezultatai. Ekspedicijos metu išsamiau apžiūrėtos kapinės, bendrauta su vietiniais gyventojais, giminystės ryšiais susijusiais su lietuviais politiniais kaliniais.

2.9.1. Kapinės

Gyvenvietės kapinės yra rytinėje jos dalyje, plyname lauke, teritorija aptverta tvora. Išsamiau apžiūrėjus jas pastebėta, kad jose yra palaidoti įvairių tautybių asmenys, labai daug vokiečių kilmės asmenų. Jų kapai apleisti, apaugę žolėmis. Nyksta takeliai tarp kapų, jie užtvėriami plečiant kapų plotus. Kapinių įvairiose vietose palaidoti mažiausiai 6 lietuviai. Vienas iš palaidotųjų, Valerijus Gavėnas, yra gimęs 1957 m. Kadangi tuo metu lietuviai jau nebebuvo tremiami bei įkalinami lageriuose, galima manyti, kad jis yra gimęs Kazachstane arba vėliau atvykęs pasilikęs gyventi Kazachstane. Šalia jo, greičiausiai, yra palaidotas jo tėvas Petras Gavėnas, gimęs 1935 m. ir kuris galėjo būti politinis kalinys.

Kapinėse palaidoti šie lietuviai:

1. **Zigmas Alekna**, Miko. 1924.04.20-1991.09.21. Z. Alekna, gyvenęs Kėdainių rajone buvo stribas, pats suimtas 1946-06-06. 1947-10-07 karo tribunolo nuteistas dvidešimt penkeriems metams lagerio ir penkeriems tremties. Į laisvę paleistas 1956-12-11⁹⁰.
2. **Stepas Jonikas**. 1919.12.25-1976.02.08.
3. **Janina Miliūnienė**, Antano. 1924.12.02-1991.01.06.
4. **Albinas Bungards**, Jono. 1915.01.23-1997.11.28.
5. **Petras Gavėnas**, Jono. 1935.03.14-2008.11.23.
6. **Valerijus Gavėnas**, Petro. 1957.11.22-1996.04.08.

Kaip ir Selo Doskej atveju, negalime būti tikri, jog Zelionaja Balka kapinėse nėra palaidota daugiau lietuvių: kapinės smarkiai apaugusios augalija ir tam, jog būtų apžiūrėti visi paminklai, reikalingas kapinių valymas. Kaip bebūtų, apsilankymo metu pastebėjome medinių bei metalinių katalikiškų kryžių be užrašų, taip pat lietuviško stiliaus medinių tvorelių. Mediniai kryžiai bei tvorelės per ilgą laiką jau apgriuvo, kartais jau labiau primena medienos atliekų sąvartą, o ne kapą.

Norint išsiaiškinti, ar kapinėse yra palaidota daugiau lietuvių, būtų tikslinga vykdyti atskirą ekspediciją, su tikslu išvalyti kapines, apklausti kaime gyvenančius vyresnio amžiaus asmenis, kurie

⁹⁰ Lietuvos gyventojų genocidas, T. 2, 1998, p. 43.

dar galėtų prisiminti tvarkingesnes kapines, ar ankstyvesniais laikais kaime gyvenusius žmones. Taip pat neatmetama galimybė, jog kapinės gali turėti kapinių planą, kuriame galėtų būti pažymėta kokiame plote, kada ir kas buvo palaidotas.

Fizinė būklė. Patenkinama, palaipsniui blogėjanti.

Rekomendacijos, siūlymai. Tikslinga atlikti foto fiksaciją iš oro (dronu); mirusiųjų ir kapinėse palaidotųjų lietuvių kilmės asmenų pavardes patikrinti LGGRTC ir kitose asmens tapatybių duomenų bazėje. Kapines įtraukti į lankytinų vietų registrą.

Zelionaja Balka apylinkių vaizdas iš palydovo. Kapinės apibrauktos raudonai (šaltinis: earth.google.com).

5. Apibendrinimas, išvados ir rekomendacijos

2017 m. atliktų Lietuvai reikšmingo kultūros paveldo objektų ir atminties vietų patikrą, nustatyta, kad: paveldas susijęs su represijomis yra praktiškai nesaugomas, apleistas ir nykstantis.

Visais lankytų objektų patikrinimo ir apžiūros atvejais buvusių darbo-pataisos, karo belaisvių ir vėliau politinių kapinių lagerių ir jų skyrių fizinė būklė yra kritinė. Jų teritorijos, daugeliu atveju, apleistos, neprižiūrimos ir savaime baigia sunykti. Vietinė valdžia nerodo jokios iniciatyvos šių vietų nei išsaugojimui, nei atminimo ženklų bei nuorodų pastatymui. Muziejų ekspozicijose ši tema nušviečiama per menkai, tik bendrais bruožais.

Tiek veikiančių, tiek ir riboto veikimo ar neveikiančių civilinių kapinių būklė, taip pat yra nepatenkinama ir kritinė. Šiuo metu mažose gyvenvietėse veikiančios civilinės kapinės, neprižiūrimos, nes po 1991 m. prasidėjusios migracijos beveik neliko mirusiųjų giminių. Gyvenviečių kapinėse neveikia jokios kapinių priežiūros tarnybos. Dėl šios priežasties kapinėse vystosi savavališki kapų plotų didinimas kitų kapų ir takų sąskaita, kapų sunykimas. Lankytini kapai tampa nepasiekiami, sunkiai aptinkami. Vietinė valdžia nelinkusi reguliuoti nemusulmoniškų kapinių tvarkybos klausimų. Represijas patyrusių asmenų (karo belaisvių, politinių kalinių, tremtinių) kapinių priežiūros klausimai palikti likimo valiai. Jų vietos sunkiai aptinkamos, nykstančios arba išnykusios. Užfiksuotas vienas civilinių kapinių, kuriose palaidoti Lietuvos partizanai ir karininkai, vietinės valdžios iniciatyva numatomas sunaikinimas. Antai, Rudnyko gyvenvietės (Džezkazgano miesto apylinkės) kapinės ketinama sunaikinti ir įrengti atvirą vario gavybos karjerą. Būtinai Lietuvos visuomenės ir valdžios įsikišimas siekiant išsaugoti arba perkelti šiose kapinėse palaidotų lietuvių kilmės asmenų (partizanų ir karininkų) kapus.

Lietuvos visuomenės pastangomis Spaske ir Balchaše įrengtų paminklų būklė – gera. Tačiau, siekiant didesnio lankomumo, vietinės valdžios dėmesio, palankaus požiūrio į visus aplankytus ir aprašytus objektus, kiekvienam objektui būtinos tikslinės, nedidelių resursų reikalaujančios priemonės (pastarosios rekomenduojamos prie kiekvieno objekto aprašymo).

Siekiant išsaugoti Lietuvai reikšmingą kultūros paveldą Kazachstane būtina parengti ir patvirtinti ilgalaikį veiksmų planą. Remiantis tarptautine totalitarinių režimų aukų atminties įamžinimo Europoje praktika, plane turi būti numatytos šios priemonės:

1. Archyvinų duomenų paieška ir sisteminimas

Lietuvių politinių kalinių ir tremtinių kapavietės Kazachstane iš anoniminių turi tapti taptų personalinėmis, t.y. yra būtina, kiek tai leidžia archyviniai šaltiniai, nustatyti lageriuose mirusiųjų ar žuvusiųjų kalinių vardus ir pavardes, gimimo ir mirties datas, suėmimo ir įkalinimo aplinkybes. Todėl viena iš veiksmų programos priemonių yra archyvinių duomenų Kazachstano ir Lietuvos archyvuose paieška. Reiktų išskirti dvi pagrindines archyvinių duomenų grupes, kurias būtina surinkti ir susisteminti siekiant išsaugoti istorinę atmintį apie Kazachstano lageriuose kalėjusius ir žuvusius lietuvius. Pirma, būtina sukaupti visų Kazachstano lageriuose kalėjusių politinių kalinių, kurie mirė arba buvo nužudyti lageriuose, sąrašą. Antra, Kazachstano archyvuose egzistuoja mirusiųjų sąrašai ir lagerių kapinių planai, pagal kuriuos galima būtų identifikuoti tiksliai mirusiųjų kalinių palaidojimo vietas/kapus.

Vykdam šią priemonę darbui Kazachstano archyvuose tikslinga pasitelkti vietinius specialistus: istorikus, muziejininkus bei archyvų darbuotojus. Šiam priemonei įgyvendinti tikslinga Lietuvoje suorganizuoti Lietuvos ir Kazachstano specialistų mokslinį-praktinį seminarą skirtą archyvinių duomenų apie lietuvių politinius kalinius ir tremtinius paieškai Lietuvos ir Kazachstano archyvuose.

Taip pat tikslinga vystyti glaudesnius ryšius su Rusijos Federacijoje veikiančia visuomenine organizacija „Memorial“, jos pagalba siekti gauti dokumentų apie lietuvių kilmės represijas patyrusių asmenų, bylų kopijas, konkrečias įkalinimo ir mirties vietas.

2. Kultūros paveldo objektų ir atminties vietų paieška, dokumentavimas, apsauga, monitoringas

Lagerių vietos, kuriuose kalėjo lietuviai kaliniai, ir kapinės turėtų būti dokumentuotos, t.y. atlikti tyrimai nustatant šių objektų teritoriją ir vertingąsias savybes. Natūroje nustatytos ir planuose pažymėtos kultūros paveldo objektų teritorijos turėtų būti saugomos Kazachstano nekilnojamo kultūros paveldo apsaugos teisės aktuose numatytais priemonėmis.

Dokumentuojant turėtų būti naudojami archyviniai šaltiniai, atliekami neinvaziniai tyrimai (satelitinių aero foto vaizdų ir geofizikinių tyrimų rezultatų analizė) bei archeologiniai žvalgomieji tyrimai. Tokie tyrimai artimiausiu metu turėtų būti atliekami dokumentuojant Balchašo ir Karabaso lagerių ir kapinių vietas. Nedidelės apimties neinvazinius žvalgomuosius tyrimus rekomenduojama atlikti Spaske siekiant nustatyti ar už aptvertos ir saugomos lagerio kapinių teritorijos nėra likę pavienių kapų.

Ekspedicijos metu aplankytose civilinėse kapinėse užfiksuota nemažai antkapinių paminklų, kurių „lietuviškumą“ galima identifikuoti pagal išorinius požymius. Tai lietuviškos

pavardės ir antkapiniai užrašai lotyniškais ir kirilicos rašmenimis, katalikiškos formos kryžiai ir kiti kapams būdingi puošybos elementai. Tokių paminklų detalią inventorizaciją ir archyvinių dokumentų apie lietuvius politinius kalinius paieška rekomenduojama atlikti Zelionaja Balka, Doskej kaimo kapinėse.

Pirmo būtinumo ir svarbos darbai. 1. Siekiant išsaugoti lietuvių politinių kalinių kapus nykstančios Rudnyko šachtininkų gyvenvietės kapinėse būtina imtis kuo skubesnių veiksmų. Visų pirma reikia atlikti kapinėse palaidotų lietuvių kapų dokumentavimą bei vietos valdžios organams nusiųsti oficialų užklausimą dėl kapinių tolimesnio likimo. Jei kapinės iškeliamos, būtina mirusiųjų lietuvių kalinių palaikus skubiai ekshumuoti ir su derama pagarba perlaidoti.

2. Šalia Saranės stepėje esančios kapinės vietos valdžios vargu ar kada bus tvarkomos, nes nemaža dalis šiose kapinėse buvusių japonų karo belaisvių kapų buvo ekshumuoti. Todėl tikslinga kapinėse esančius dviejų lietuvių politinių kalinių kapus palaikus ekshumuoti ir su derama pagarba perlaidoti Lietuvoje. Esamus du geležinius kryžius su originaliais užrašais, gavus vietos valdžios leidimą, parvežti į Lietuvą ir perduoti muziejui arba atstatyti perlaidojimo vietoje.

3. Tikslinga atlikti kelias (tris – keturias) iš atestuotų nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialistų sudarytas ekspedicijas į visus Kazachstano regionus, kuriose buvo lagerių, tremties vietos. Būtina išsiaiškinti kiek esamų ir buvusių gyvenviečių kapinėse yra lietuvių kilmės asmenų kapų, atlikti tokių kapinių ir kapų fizinės būklės įvertinimą, asmens tapatybės įrašų nuorašus, apklausti ir surinkti verbalinę bei kitokią informaciją apie lietuvių kilmės asmenų gyvenamąsias vietas, sąlygas.

4. Būtina vykdyti nuolatinį ar periodinį Lietuvos visuomenei reikšmingų objektų paiešką ir apžiūrą.

3. Informacijos apie kultūros paveldo objektus populiarinimas ir sklaida.

Informacija apie Lietuvai reikšmingą kultūros paveldą Kazachstane turi būti prieinama visuomenei. Kultūros paveldo objektuose atliktų tyrimų ir archyvuose surinkti duomenys turi būti panaudoti rengiant pažintinius/edukacinius kelionių žinynus po politinių kalinių kalėjimo, tremties ir palaidojimo vietas Kazachstane. Ekspedicijos metu teko patirti, kad Lietuvai reikšmingo paveldo objektus sunku surasti, vietose trūksta informacijos apie juos. Tikslinga valstybiniame lygmenyje oficialiai kreiptis į vietos valdžią, kad kalėjimo ir palaidojimo vietose būtų įrengtos lentelės su trumpa informacija apie čia kalėjusius ir palaidotus politinius kalinius, keliuose įrengti nukreipiantys kelio ženklai.

Tikslinga pritarti architekto A. Vyšniūno idėjai Karabase, autentiškos geležinkelio stoties vietoje įrengti atminimo lentą apie čia veikusį lagerį – kalinių paskirstymo punktą. Džezkazgane kreiptis į vietos valdžią, kad išlikusiuose lagerio administracijos pastatuose būtų įrengtas vietos muziejaus filialas su Kingyro lageryje vykusio 1954 m. sukilimo ekspozicija. Neatmestina, kad tokia ekspozicija gali būti įrengta ir esamame vietos muziejuje.

Totalitarizmo aukų atmintis gali būti įamžinta ir neautentiškose vietose. Kaip pavyzdį galima paminėti totalitarinių režimų atminties įamžinimą virtualioje erdvėje, kas šiuo metu ypač plačiai praktikuojama. Egzistuoja įvairios atminties įamžinimo formos. Neretai yra pasirenkamos istorinių fotonuotraukų albumo forma, kaip kalėjimo vietos ir kaliniai atrodė konkrečiu laikotarpiu bei liudininkų atsiminimai. Virtualiose svetainėse publikuoti žuvusių/mirusių kalinių sąrašus bei trumpas biografijas.

Pabaigai paminėsime, kad 2018 - ieji paskelbti partizano A. Ramanausko-Vanago, Sąjūdžio ir Tėvo Stanislovo metais. Šia proga aktualu ir prasminga prisiminti, deramai paminėti, išsaugoti ir įamžinti visų už Lietuvos Nepriklausomybę kovojusių asmenų atminimą. Aktualu ir prasminga deramai pagerbti ir išsaugoti Golgotos kelią praėjusių ir Tėvynėn negrįžusių, rezistencijos dalyvių Kazachstane, atminimą. Juk jie - ženkli ir neatsiejama mūsų laisvės kovų istorijos dalis.

Dr. Romas Jarockis

Dr. Linas Kvizikevičius

Simonas Sprindys

Priedas Nr. 1. Džezkazgano miesto 2012-20120 m. socialinio-ekonominio vystymosi planas.

Приложение
к постановлению Правительства
Республики Казахстан
от « » 2013 года
№

Утвержден
постановлением Правительства
Республики Казахстан
от 3 ноября 2011 года № 1283

КОМПЛЕКСНЫЙ ПЛАН
социально-экономического развития городов Жезказган, Сатпаев и Улытауского района Карагандинской
области на 2012 – 2020 годы

№ п/п	Наименование мероприятия	Форма заверше-ия	Ответстве- н-ые за испол- нение (реализаци- ю)	Сроки представ- ления информа- ии	Предполагае-мые расходы (млн. тенге)	Источники финанси-рования
-------	--------------------------	------------------	--	-----------------------------------	--------------------------------------	---------------------------

1	2	3	4	5	6	7
1. Расширение минерально-сырьевой базы						
1	Провести генеральный пересчет балансовых и забалансовых запасов, запасов охранных целиков и маломощных залежей Жезказганского месторождения (рудники Анненский, Северный, Восточный, Южный, Степной, Западный), составить ТЭО отработки рудных запасов и вовлечь их в отработку	Информа-ция в МРР	Акима-т Карагандинс- кой области, ТОО «Корпо- рация «Казах- мыс» (по согласо- ванию)	Июль 2012-2014 годов, январь 2015 года	2012 год – 98,0 2013 год – 98,0 2014 год – 98,0	Собственные средства ТОО «Корпорация «Казахмыс»

1	2	3	4	5	6	7
2	Провести дополнительное финансирование мероприятий по проведению геологоразведочных работ на территории горных отводов Жезказганского месторождения	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, ТОО «Корпорация «Казах-мыс» (по согласованию)	Июль 2012-2015 годов, январь 2016 года	2012 год – 3343,5 2013 год – 2913,2 2014 год – 2914,1 2015 год – 2407,7	Собственные средства ТОО «Корпорация «Казахмыс»
3	Провести комплексный анализ фондовых геолого-геофизических материалов с целью определения перспектив по всем видам полезных ископаемых и направления геологоразведочных работ в пределах Жезказганской впадины	Информация в МРР	МИНТ, АО НК «Казгеология» (по согласованию), ТОО «Корпорация Казахстан-мыс» (по согласованию)	2014-2016 гг.	2014 год – 162,0 2015 год – 500,0* 2016 год – 1338,0*	Республиканский бюджет
4	Проработать вопрос передачи права недропользования АО «НК «СПК «Сарыарка» на: 1) техногенные минеральные образования для организации производства для вторичной переработки; 2) месторождения твердых полезных ископаемых (Жезды, Киякты, Жаксы-Котр, Акшоки, Сарыузен и др.); 3) месторождения общераспространенных полезных ископаемых (Маманское, Алтыбай, Никольское, Каракенгирское и др.)	Информация в МРР	МИНТ, АО НК «СПК «Сары-арка» (по согласованию)	Июль 2012-2014 годов	Не требуется	
5	Организация проведения поисковых работ на участках Западный борт Жезказганской синклинали, Западная прибортовая часть Жезказганской синклинали	Информация в МРР	МИНТ	2015-2017 гг.	2015 год – 460,0* 2016 год – 460,0* 2017 год – 460,0*	Республиканский бюджет

1	2	3	4	5	6	7
6	Организация проведения поисковых работ на участках Жартас-Соркудук и Южное погружение месторождения западная Сары-Оба	Информа-ция в МРР	МИНТ	2015-2017 гг.	2015 год – 340,0* 2016 год – 340,0* 2017 год – 340,0*	Республикан-ский бюджет
7	Организация проведения поисковых работ на участках Северо-Тобылгинский, Сарыдалинский, Борсенгир, Унгурлисайский, Кингирский в пределах Жезказганской впадины	Информа-ция в МРР	МИНТ	2016-2018 гг.	2016 год – 1300,0 2017 год – 1300,0* 2018 год – 1300,0*	Республикан-ский бюджет
8	Организация проведения поисковых работ на участках Куленьский, Юго-Восточная часть Жезказганской впадины	Информа-ция в МРР	МИНТ	2017-2019 гг.	2017 год – 600,0* 2018 год – 600,0* 2019 год – 600,0*	Республикан-ский бюджет
9	Организация проведения поисковых работ на участках Каракудукское, Уйтасское, Жанайское, Южно-Жездинское, Южно-Ащиккульское	Информа-ция в МРР	МИНТ	2018-2020 гг.	2018 год – 5000,0* 2019 год – 5000,0* 2020 год – 5000,0*	Республикан-ский бюджет
10	Вовлечь во вторичную переработку техногенных минеральных образований: 1) отвалных шлаков Жезказганского медеплавильного завода в объеме - 1000 тыс. тонн; 2) хвостохранилища № 3 Жезказганской обогатительной фабрики № 1 и 2 в объеме - 62371,9 тыс. тонн с проведением дополнительных мероприятий по геологоразведке и проведением экспертизы в государственной комиссии по запасам Республики Казахстан	Информа-ция в МРР	МОСВР, МИНТ, МТК, акимат Карагандинской области, ТОО «Корпорация «Казах-мыс» (по согласованию)	Июль 2012-2015 годов, январь 2016 года	2012 год – 142,0 2013 год – 142,0 2014 год - 142,0 2015 год – 142,0	Собственные средства ТОО «Корпорация «Казахмыс»
11	Провести мероприятие по принудительному	Информа-ция в МРР	Акимат Карагандин	2015-2016 годы		

1	2	3	4	5	6	7
	отчуждению земельных участков поселка Жезказган и прилегающих населенных пунктов Весовая, Крестовский, Перевалка и ГРП для государственных нужд в целях разработки месторождений полезных ископаемых: 1) строительство жилья; 2) развитие инженерной инфраструктуры		ской области, МРР, МЭБП		2015 год – 9 290* 2016 год – 9 290* 2015 год - 8 408,5* 2016 год - 8 408,5*	Республикан-ский бюджет Республикан-ский бюджет
12	Вынести в установленном порядке на заседание Межведомственной комиссии по выработке рекомендаций по отнесению месторождений к категории низкорентабельно-го, а также месторождения (группы месторождений, части месторождений) к категории высоковязких, обводненных, малодебитных или выработанных, за исключением общераспространенных полезных ископаемых, вопросы Жезказганской группы месторождений ТОО «Корпорация Казахмыс» на 2014-2017 годы	Информа-ция в МРР	МЭБП, МИНТ, МФ, ТОО «Корпо-рация «Казах-мыс» (по согласо-ванию)	2014 - 2017 годы	Не требуется	
13	Начать разработку запасов медьсодержащих руд охранного целика под поселком Жезказган и прилегающих населенных пунктов Весовая, Крестовский, Перевалка и ГРП	Информа-ция в МРР	Акима-т Карагандинс кой области, МИНТ, ТОО «Корпо-рация «Казах-мыс» (по согласо-ванию)	Июль 2015-2016 годов		
2. Индустриально-инновационное развитие						
14	Продолжить строительство	Информа-ция в	Акима-т	Июль 2012	2012 год – 965,5	Собственные средства

1	2	3	4	5	6	7
	горнодобывающих предприятий, расположенных за пределами Жезказганских месторождений, в том числе на базе запасов Жиландинской группы месторождений (Восточная Сарыоба, Итауыз, Западная Сарыоба, Кипшакпай и Карашошак)	МЭРТ, МИНТ	Карагандинс кой области, ТОО «Корпорация «Казах-мыс» (по согласованию)	года		ТОО «Корпорация «Казахмыс»
15	Проработать вопрос по поиску эффективного инвестора с обеспечением дополнительного финансирования на разведку и дальнейшую разработку железорудных месторождений Балбраун и Керегетас	Информация в МРР	Акимат Карагандинс кой области, МИНТ, ТОО «Корпорация «Казах-мыс» (по согласованию)	Июль 2012-2014 годов	Не требуется	
16	Организация производства колодезных колец различного диаметра, стеновых и фундаментных блоков, пустотных плит перекрытий ТОО «Самга»	Информация в МРР	Акимат Карагандинс кой области	2014 – 2015 года	2014 год – 17,5 2015 год – 17,5	Собственные средства ТОО «Самга» Заемные средства
17	Организация производства запасных частей для горнорудных предприятий по Республике Казахстан и за его пределами, с привлечением и трудоустройством местного населения и молодых специалистов, окончивших Жезказганские ВУЗы	Информация в МРР	Акимат Карагандинс кой области	2016 – 2018 года	2016 год – 200,0 2017 год – 237,5 2018 год – 237,5	Собственные средства ТОО «Mustang servise 2030» Заемные средства
18	Организация подведения недостающей инфраструктуры к проектам: 1) «Создание племенного центра промышленного птицеводства» подключение воздушной линии 10 кВт;	Информация в МРР	Акимат Карагандинс кой области	2014 год	2014 год – 41,0 2014 год – 21,0	Собственные средства ТОО «Capital Projects Ltd», АО «НУХ «КазАгро»

1	2	3	4	5	6	7
	2) «Создание тепличного хозяйства с овощехранилищем»					
19	Организация строительства торгово-развлекательного комплекса в городе Сатпаев: 1) разработка бизнес плана 2) строительство торгово-развлекательного комплекса	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	Январь, июль 2014 года, январь 2015 года	2014 год – 150,0 2014 год – 150,0	Собственные средства ИП «Инсебаев» Заемные средства
20	Организация создания откормочной площадки крупно-рогатого скота в городе Сатпаев: 1) разработка бизнес плана; 2) строительство откормочной площадки	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	январь, июль 2014 года, январь 2015 года	2014 год – 55,0 2014 год – 45,0	Собственные средства ИП «Шиндин» Заемные средства
21	Модернизация и расширение птицефабрики по производству яиц в городе Сатпаев	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	январь, июль 2014 года, январь 2015 года	2014 год - 80,0 2014 год – 50,0	Собственные средства ИП «Ахтямов» Заемные средства
22	Внести предложения по выработке технологии для гидрометаллургии для бедных сульфидных руд с последующим созданием производства	Информация в МРР, МИНТ	Акимат Карагандинской области, РГП «Национальный центр по комплексной переработке минерального сырья», ТОО «Корпорации	Июль 2012-2014 годов, январь 2015-2017 годов	Не требуется	

1	2	3	4	5	6	7
			я «Казахмыс» (по согласовани ю)			
23	Организовать кредитование субъектов малого и среднего предпринимательства городов Жезказган, Сатпаев и Улытауского района Карагандинской области через АО «Фонд развития предприниматель-ства «Даму» путем обусловленного размещения средств через банки второго уровня при участии ТОО «Корпорация Казахмыс» 1) субсидирование процентных ставок по кредитам для малого и среднего бизнеса в городе Жезказган; 2) строительство II – ой очереди предприятия по производству корпусных фильтров, ТОО «Казтехфильтр»; 3) создание тепличного хозяйства с овощехранилищем, СПК «Улытау Флора»; 4) открытие культурно-развлекательного центра, ИП «Жайлаубаев»	Информа-ция в МРР	Акимат Карагандинс кой области, АО «ФРП «Даму» (по согласовани ю), ТОО «Корпораци я «Казах-мыс» (по согласовани ю)	2012-2017 годы	2014 год – 50,0 2015 год – 50,0 2016 год – 50,0 2017 год – 50,0* 2014 год – 100,0 2015 год – 200,0 2016 год – 200,0 2014 год – 36,4 2015 год – 14,5 2014 год – 70,0 2015 год – 140,0 2016 год – 140,0	Собственные средства фонда «Даму», ТОО «Корпорация «Казахмыс» Собственные средства ТОО «Казтехфильтр» Собственные средства СПК «Улытау Флора» Собственные средства ИП «Жайлаубаев»
24	Организация добычи марганцевых руд на месторождении Жезды Улытауского района	Информа-ция в МРР, МИНТ	Акимат Карагандинс кой области, АО «НК «СПК «Сары-арка» (по согласовани ю) ТОО «ATRIO ltd» (по согласовани ю)	2015 - 2016 годы	2015 год – 300,0 2016 год – 1000,0	Собственные средства ТОО «ATRIO ltd»

1	2	3	4	5	6	7
			ю)			
25	Организация добычи изверженных пород (строительного камня) на месторождении Никольское Улытауского района	Информация в МРР, МИНТ	Акимат Карагандинской области, АО «НК «СПК «Сары-арка» (по согласованию) ТОО «Самга» (по согласованию)	2013-2014 годы	2013 год – 60,0 2014 год – 60,0	Собственные средства ТОО «Самга»
26	Организация добычи меди из техногенных минеральных образований Карсакпайского медеплавильного завода Улытауского района	Информация в МРР, МИНТ	Акимат Карагандинской области, АО «НК «СПК «Сары-арка» (по согласованию) ТОО «Varda Minerals» (по согласованию)	2014-2015 годы	2014 год – 450,0	Собственные средства ТОО «Varda Minerals»
27	Организация добычи бурого угля на месторождении Киякты Улытауского района	Информация в МРР, МИНТ	Акимат Карагандинской области, АО «НК «СПК «Сары-арка» (по согласованию), ТОО «BUILD SKILL» (по согласованию)	2016-2017 годы	2017 год – 1125,0	Собственные средства ТОО «BUILD SKILL»
28	Создание племенного центра	Информация в	Акимат	Декабрь	2013 год – 1200,0	Собственные средства

1	2	3	4	5	6	7
	промышленного птицеводства, ТОО «Capital Projects Ltd»	МРР	Карагандинс кой области, ТОО «Capital Projects Ltd» (по согласованию)	2013 года		сельских товаропроизво-дителей
29	Провести модернизацию и расширение швейного производства в городе Жезказган	Информа-ция в МЭРТ, МИНТ	Акимат Карагандинс кой области, ТОО «Юта-рия Ltd» (по согласованию)	Июль 2012 года	2012 год – 9,0	Собственные средства ТОО «Ютария Ltd»
30	Провести реконструкцию Жездинского водохранилища с магистральным каналом Талапской оросительной системы протяженностью 15,8 км с площадью 3,6 га: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) реализация проекта	Информа-ция в МРР	Акимат Карагандинс кой области, МОСВР, МЭБП	2015 - 2019 годы	2015-2016 годы – 37,5* 2017-2019 годы – 1250,0*	Республикан-ский бюджет
31	Создание индустриального парка в города Сатпаев площадью 12 га: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) строительство инженерно-коммуникационной инфраструктуры	Информа-ция в МРР	Акимат Карагандинс кой области, МРР, МЭБП	2014 - 2015 годы	2014 год – 10,0* 2015 год – 20,0* 2015 год – 180,0*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет
32	Строительство инженерно-коммуникационной инфраструктуры протяженностью 7 км от карьера Жартас для организации орошаемого земледелия в городе Сатпаев: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) строительство инженерно-коммуникационной инфраструктуры	Информа-ция в МРР	Акимат Карагандинс кой области МРР, МОСВР, МЭБП	Январь, июль 2014-2016 годов, январь 2017 года	2014 год – 35,0 2015 год – 35,0* 2016 год – 35,0* 2015 год – 315,0* 2016 год – 315,0*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет

1	2	3	4	5	6	7
33	Реконструкция и организация банно-прачечного комплекса ИП «Оразбаева»	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	2014-2015 годы	2014 год – 150,0 2015 год – 150,0	Собственные средства ИП «Оразбаева»
3. Жилищно-коммунальное хозяйство						
Теплоснабжение						
34	Организация строительства теплоэлектроцентрали в городе Жезказган (ТЭЦ-2) с учетом города Сатпаев: 1) разработать технико-экономическое обоснование 2) разработать проектно-сметную документацию 3) строительство теплоэлектроцентрали	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	2016-2020 годы	2016 год – 200,0 2017 год – 500,0 2018 год – 500,0 2019 год – 29700,0 2020 год – 89100,0	Частные инвестиции
35	Комплекс работ и технических мероприятий по реконструкции и модернизации Жезказганской ТЭЦ	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, ТОО «Корпорация «Казахмыс» (по согласованию)	Январь, июль 2013-2015 годов, январь 2016 года	2012 год – 1740,2 2013 год – 6084,2 2014 год – 2320,4 2015 год – 83,9	Собственные средства ТОО «Корпорация «Казахмыс»
36	Реконструкция тепловых сетей города Жезказган: 1) разработать проектно-сметную документацию 2) реконструкция и модернизация тепловых сетей	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР, МЭБП	2012-2020 годы	2012 год – 295,3 2015 год – 47,5* 2016 год – 277,8* 2017 год – 277,8* 2018 год – 277,8* 2019 год – 277,8* 2020 год – 490,3* 2015 год – 427,6*	Местный бюджет

1	2	3	4	5	6	7
					2016 год – 3540,3* 2017 год – 2500,0* 2018 год – 2500,0* 2019 год – 2500,0* 2020 год – 4412,1*	Республикан-ский бюджет
37	Проработать вопрос снижения износа инженерных сетей и проведение ремонтных работ на тепловой станции № 1 города Сатпаев	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, ТОО «Корпорация «Казахмыс» (по согласованию)	2014-2020 гг.	Не требуется	Собственные средства ТОО «Корпорация «Казахмыс»
Водоснабжение						
38	Завершить строительство Эскулинского водовода с учетом водоснабжения города Жезказган	Информация в МРР	МОСВР, МЭБП, акимат Карагандинской области	2014 год	2014 год – 700,0*	Республикан-ский бюджет
39	Провести реконструкцию напорной части Уйтас-Айдосского водовода протяженностью 13 км	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, ТОО «Корпорация «Казахмыс» (по согласованию)	2014 год	2014 год – 2062,0	Собственные средства ТОО «Корпорация «Казахмыс»
40	Строительство водозабора на Кожамсеитовском месторождении подземных вод для водоснабжения города Жезказган: 1) переоценка запасов подземных вод месторождения; 2) строительство водозабора для водоснабжения города Жезказган	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР, МИНТ, МЭБП	2012-2018 годы	2012 годы – 2,3 2013 год – 7,0 2016 год – 500,0* 2017 год – 500,0* 2018 год – 575,9* 2016 год – 2000,0* 2017 год – 2000,0* 2018 год – 2303,9*	Республикан-ский бюджет Местный бюджет Республикан-ский бюджет
41	Реконструкция магистрального водовода село Талап: 1) разработать проектно-	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР, МЭБП	2013-2015 годы	2013 год – 2,4 2015 год – 69,4* 2015 год – 277,5*	Местный бюджет Республикан-ский

1	2	3	4	5	6	7
	сметную документацию; 2) реконструкция водовода					бюджет
42	Реконструкция внутригородских водопроводных сетей города Жезказган: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) реконструкция системы водоснабжения город Жезказган	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР, МЭБП	2012-2018 годы	2012 год – 109,8 2013 год – 86,2 2015 год – 125,0* 2016 год – 375,0* 2017 год – 500,0* 2018 год – 1120,7* 2015 год – 499,9* 2016 год – 1500,0* 2017 год – 2000,0* 2018 год – 4483,0*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет
43	Реконструкция хозяйственно-питьевых очистных сооружений города Жезказган: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) реконструкция системы водоснабжения города Жезказган	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР, МЭБП	2012-2018 годы	2012 год – 45,6 2013 год – 106,4 2015 год – 200,0* 2016 год – 500,0* 2017 год – 500,0* 2018 год – 996,9* 2015 год – 800,0* 2016 год – 2000,0* 2017 год – 2000,0* 2018 год – 3987,9*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет
44	Строительство очистных сооружений для очистки питьевой воды поступающей из Кенгирского водохранилища в городе Сатпаев: 1) разработка технико-экономического обоснования; 2) разработать проектно-сметную документацию; 3) строительство очистных сооружений города Сатпаев	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР, МЭБП	2014-2018 годы	2014 год – 10,0 2015 год – 52,0* 2017 год – 50,0* 2018 год – 60,0* 2017 год – 450,0* 2018 год – 540,0*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет
45	Строительство центральной канализации в селе Улытау	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР, МЭБП	2015-2016 годы	2015 год – 100,0* 2016 год – 76,8* 2015 год – 400,0* 2016 год – 307,4*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет
Развитие благоустройства и коммунального хозяйства						

1	2	3	4	5	6	7
46	Реконструкция городского парка города Жезказган, площадью 21 га; 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) реконструкция парка	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР, МЭБП	2014-2015 годы	2014 год – 22,2 2015 год – 500,0*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет
47	Приобретение спецтехники для обслуживания города Жезказган	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	2014-2018 годы	2014 год – 88,0 2015 год – 40,0* 2016 год – 56,0* 2017 год – 86,3* 2018 год – 163,6*	Местный бюджет
48	Строительство внешней инфраструктуры к действующему полигону твердых бытовых отходов (водо,-электроснаб-жение) в городе Жезказган: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) строительство инфраструктуры	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	2014-2015 годы	2014 год – 9,9 2015 год – 150,0*	Местный бюджет
4. Жилищное строительство						
49	Строительство арендного жилья в городе Жезказган в рамках Программы «Доступное жилье 2020»	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР	2014-2020 годы	2014 год – 19,4 2015 год – 27,8* 2016 год – 27,8* 2017 год – 27,8* 2018 год – 27,8* 2019 год – 27,8* 2020 год – 29,5* 2014 год – 234,4 2015 год – 36,6* 2017 год – 250,0* 2018 год – 250,0* 2019 год – 250,0* 2020 год – 265,3*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет
50	Строительство арендных жилых многоквартирных домов в рамках Программы «Доступное жилье» в городе Сатпаев	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР	2014-2020 годы	2014 год – 12,5 2015 год – 12,5* 2016 год – 15,0* 2017 год – 17,5* 2018 год – 17,5* 2019 год – 17,5* 2020 год – 17,5*	Местный бюджет

1	2	3	4	5	6	7
					2014 год – 200,0 2015 год – 173,0* 2016 год – 135,0* 2017 год – 157,5* 2018 год – 157,5* 2019 год – 157,5* 2020 год – 157,5*	Республикан-ский бюджет
51	Строительство арендного жилья в рамках Программы «Доступное жилье» в селе Улытау	Информа-ция в МРР	Акимат Карагандинс кой области	2013-2017 годы	2013 год - 42,8 2014 год – 42,8 2015 год – 45,0* 2016 год – 45,0* 2017 год – 47,0*	Местный бюджет
52	Развитие и обустройство инженерно-коммуникационной инфраструктуры Восточного жилого района в городе Сатпаев	Информа-ция в МРР	Акимат Карагандинс кой области, МРР, МЭБП	2014-2016 годы	2014 год – 18,4 2015 год – 18,4* 2016 год – 18,4* 2014 год – 496,0	Местный бюджет Республикан-ский бюджет
53	Развитие инженерно-коммуникационной инфраструктуры в городе Жезказган в рамках Программы «Доступное жилье 2020»	Информа-ция в МРР	Акимат Карагандинс кой области, МРР	2014-2018 годы	2014 год – 27,0 2015 год – 27,0* 2016 год – 27,0* 2017 год – 27,0* 2018 год – 27,0* 2014 год – 540,3 2015 год – 358,2* 2017 год – 243,0* 2018 год – 243,0*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет
54	Капитальный ремонт многоквартирных жилых домов в городе Сатпаев, в т.ч.: 1) 1 дом - в 2015 году; 2) 1 дом – в 2016 году	Информа-ция в МРР	Акимат Карагандинс кой области, МРР, МЭБП	2015-2016 годы	2015 год – 15,5* 2016 год – 22,7*	Республикан-ский бюджет

1	2	3	4	5	6	7
55	Капитальный ремонт многоквартирных жилых домов в городе Жезказган, в т.ч.: 1) 5 домов - в 2014 году; 2) 6 домов – 2015 году; 3) 10 домов – в 2016 году	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР, МЭБП	2014-2016 годы	2014 год – 78,7 2015 год – 92,3* 2016 год – 120,0*	Республикан-ский бюджет
5. Транспортная инфраструктура						
56	Реконструкция автомобильной дороги «Кызылорда-Павлодар-Успенка-граница РФ», участок Кызылорда-Жезказган, км 216-314 (98 км), учитывая аспекты экономической эффективности, а также направления маршрутов: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) реконструкция автомобильной дороги «Кызылорда-Павлодар-Успенка-граница РФ», участок Кызылорда-Жезказган, км 216-314 (98 км)	Информация в МРР	МТК, МЭБП, акимат Карагандинской области	2012 – 2017 годы	2012 год – 76,7 2013 год – 36,9 2014 год – 500,0 2015 год – 3000,0* 2016 год – 7000,0* 2017 год – 15000,0*	Республикан-ский бюджет
57	Перенос участка республиканской автодороги «Есиль-Петропавловск» км 24,7-39,55 протяженностью 14,8 км.	Информация в МРР	МТК, МЭБП, МРР, акимат Карагандинской области	2014 – 2015 годы	2014 год – 978,0 2015 год – 979,1*	Республикан-ский бюджет
58	Реконструкция автомобильной дороги «Жезказган-Есиль-Петропавловск», участок Жезказган-Аркалык, км 137-252 (115 км), учитывая аспекты экономической эффективности проекта, а также направления маршрутов	Информация в МРР	МТК, МЭБП, акимат Карагандинской области	2017 год	2017 год – 158,6*	Республикан-ский бюджет
6. Социальная инфраструктура						

1	2	3	4	5	6	7
Образование						
59	Строительство детского сада в селе Кенгир на 100 мест в городе Жезказган: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) строительство детского сада в с.Кенгир на 100 мест	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	2014-2015 годы	2014 год – 6,0 2015 год – 300,0*	Местный бюджет
Здравоохранение						
60	Строительство поликлиники на 500 посещений в городе Жезказган в рамках государственно-частного партнерства; 1) корректировка проектно-сметной документации; 2) разработать технико-экономическое обоснование; 3) строительство поликлиники	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	2012 – 2016 года	2012 год – 41,0 2014 год – 25,0 2015 год – 300,0* 2016 год – 624,0*	Местный бюджет В рамках государственно-частного партнерства
61	Капитальный ремонт здания станции скорой медицинской помощи города Жезказган	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	Декабрь 2015 года	2015 год – 50,0*	Местный бюджет
62	Капитальный ремонт здания и оснащение минимальным набором медицинского оборудования специализированного лечебно профилактического предприятия города Жезказган	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	Декабрь 2014 года, декабрь 2015 года	2014 год – 70,0 2015 год – 93,4*	Местный бюджет
63	Оснастить медицинским оборудованием коммунальное государственное предприятие «Центральная больница города Жезказган» акимата Карагандинской области	Информация в МРР	МЗ, акимат Карагандинской области	Декабрь 2014 года	2014 год – 11,9	Республиканский бюджет
64	Оснастить технологическим оборудованием коммунальное государственное казенное предприятие «Санаторий	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	Декабрь 2014 года	2014 год – 7,2	Местный бюджет

1	2	3	4	5	6	7
	Карлыгаш» акимата города Жезказган					
65	Провести капитальный ремонт здания кожно-венерологического диспансера и оснастить минимальным набором медицинского оборудования для организации городской поликлиники города Жезказган	Информация в МЭРТ	Акимат Карагандинской области	Январь 2013 года	2012 год – 130,0	Местный бюджет
66	Оснастить медицинским оборудованием коммунальное государственное предприятие «Поликлиника города Сатпаев» акимата города Сатпаев	Информация в МРР	МЗ, акимат Карагандинской области	Декабрь 2014 года	2014 год – 11,5	Республиканский бюджет
67	Провести капитальный ремонт центральной районной больницы в селе Улытау областного акимата Карагандинской области	Информация в МЭРТ	Акимат Карагандинской области	Январь 2013 года	2012 год – 48,0	Местный бюджет
Спорт						
68	Строительство физкультурно-оздоровительного комплекса в селе Улытау	Информация в МРР	АДСФК, акимат Карагандинской области	2017 год	2017 год – 260,0	Внебюджетные средства
Культура						
69	Капитальный ремонт зала Дома дружбы и культуры народов в городе Жезказган: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) капитальный ремонт зала Дома дружбы и культуры народов	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	2014 - 2015 годы	2014 год – 4,9 2015 год – 100,0*	Местный бюджет
70	Строительство пристройки к зданию Жезказганского историко-археологического	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	2014 - 2015 годы	2014 год – 10,0 2015 год – 70,0*	Местный бюджет

1	2	3	4	5	6	7
	музея 1) разработать проектно- сметную документацию; 2) строительство пристройки к зданию Жезказганского историко-археологического музея					
7. Экология и природопользование						
71	Модернизация системы управления твердо-бытовыми отходами по городам Жезказган, Сатпаев: 1) разработка обоснования инвестиций к проектам модернизации системы управления твердо-бытовыми отходами по городам Жезказган, Сатпаев 2) разработать проектно- сметную документацию; 3) реализация проекта	Информа-ция в МРР	МОСВР, МЭБП, акимат Карагандинс кой области	2016 - 2017 годы	2016 год – 60,4* 2016-2017 гг. – 2100,0* 2017 год – 1500,0*	Республикан-ский бюджет В рамках государствен-но- частного партнерства
72	Реконструкция и модернизация канализационных очистных сооружений города Жезказган: 1) разработать технико- экономическое обоснование; 2) разработать проектно- сметную документацию; 3) реконструкция и модернизация канализационных очистных сооружений	Информа-ция в МРР	Акимат Карагандинс кой области, МРР, МЭБП	2012 – 2019 годы	2012-2013 гг. – 13,2 2014-2015 гг. – 67,2* 2016 год – 500,0* 2017 год – 761,67* 2018 год – 761,67* 2019 год – 761,67* 2016 год – 2000,0* 2017 год – 2285,0* 2018 год – 2285,0* 2019 год – 2285,0*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет
73	Реконструкция системы водоотведения города Жезказган: 1) разработать проектно- сметную документацию; 2) реконструкция системы водоотведения	Информа-ция в МРР	Акимат Карагандинс кой области, МРР, МЭБП	2013 - 2019 годы	2013 год – 106,2 2014 год – 159,3 2015 год – 200,0* 2016 год – 550,835 2017 год – 925,83* 2018 год – 925,83* 2019 год – 925,83* 2015 год – 800,0* 2016 год – 2203,34* 2017 год – 2777,48* 2018 год – 2777,48*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет

1	2	3	4	5	6	7
					2019 год – 2777,48*	
74	Реконструкция системы водоотведения в селе Кенгир города Жезказган: 1) разработать проектно-сметную документацию 2) реконструкция системы водоотведения	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	2012 - 2014 годы	2012 год – 41,0 2013 год – 166,7	Местный бюджет
75	Посадка зеленых насаждений вокруг Кенгирского водохранилища в г.Жезказган: 1) разработать проектно-сметную документацию 2) проведение посадочных работ	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области	2014 - 2015 годы	2014 год – 6,0 2015 год – 250,0*	Местный бюджет
76	Строительство канализационных сетей в 66, 74 жилых кварталах города Сатпаев: 1) корректировка проектно-сметной документации 2) строительство канализационных сетей	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР	2013 - 2015 годы	2013 год – 8,6 2014 год – 183,0 2015 год – 183,0*	Местный бюджет
77	Строительство системы ливневой канализации и коллекторно-дренажной системы в городе Жезказган: 1) разработать технико-экономическое обоснование 2) разработать проектно-сметную документацию; 3) строительство системы ливневой канализации и коллекторно-дренажной системы	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР, МЭБП	2012 - 2018 годы	2012-2013 гг. – 19,7 2014-2015 гг. – 62,2* 2016 год – 508,2* 2017 год – 635,25* 2018 год – 635,25* 2016 год – 2032,8* 2017 год – 1905,75* 2018 год – 1905,75*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет
78	Строительство системы ливневой канализации и коллекторно-дренажной системы в городе Сатпаев: 1) разработать технико-экономическое обоснование 2) разработать проектно-сметную документацию;	Информация в МРР	Акимат Карагандинской области, МРР	2012- 2017 годы	2012 год – 19,7 2013-2014 гг. – 103,3* 2015 год – 206,625* 2016 год – 327,787* 2017 год – 271,001* 2015 год – 826,498*	Местный бюджет Республикан-ский бюджет

1	2	3	4	5	6	7
	3) строительство системы ливневой канализации и коллекторно-дренажной системы				2016 год – 1311,147* 2017 год – 813,004*	
8. Мероприятия по предупреждению и ликвидации ЧС						
79	Строительство пожарного депо на 6 автомобилей в городе Жезказган: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) строительство пожарного депо	Информация в МРР	МЧС, МЭБП, акимат Карагандинской области	2015 - 2017 годы	2015 год – 32,7* 2016 год – 476,2* 2017 год – 476,2*	Республикан-ский бюджет
80	Строительство водно-спасательной станции 2 разряда города Жезказган: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) строительство водно-спасательной станции	Информация в МРР	МЧС, МЭБП, акимат Карагандинской области	2015 - 2016 годы	2015 год – 19,8* 2016 год – 236,0*	Республикан-ский бюджет
81	Строительство пожарного депо города Сатпаев: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) строительство пожарного депо	Информация в МРР	МЧС, МЭБП, акимат Карагандинской области	2016 – 2018 годы	2016 год – 32,7* 2017 год – 497,3* 2018 год – 497,3*	Республикан-ский бюджет
82	Строительство водно-спасательной станции 2 разряда города Сатпаев: 1) разработать проектно-сметную документацию; 2) строительство водно-спасательной станции	Информация в МРР	МЧС, МЭБП, акимат Карагандинской области	2017 - 2018 годы	2017 год – 19,8* 2018 год – 236,0*	Республикан-ский бюджет
9. Развитие сельских территорий						
83	Увеличение поголовья скота путем расширения действующих хозяйств и создание новых производств в селе Улытау: 1) ежегодное приобретение крупного рогатого скота (далее КРС) - 300 голов,	Информация в МРР	МСХ, акимат Карагандинской области	2014 – 2020 годы	2014 год – 100,0 2015 год – 110,0 2016 год – 120,0 2017 год – 130,0* 2018 год – 140,0* 2019 год - 150,0* 2020 год – 150,0*	Собственные средства «СХТП», Заемные средства АО «Казагро», БВУ

1	2	3	4	5	6	7
	лошадей - 200 голов; 2) создание племенного репродуктора КРС на 500 голов; 3) строительство откормочной площадки на 500 голов крестьянского хозяйства «Ахан»				2014 год – 70,0 2015 год – 80,0 2014 год – 158,0 2014 год – 52,0	
84	Создание кормовой базы для развития животноводства (увеличение поголовья лошадей, площадей посева фуражных культур, многолетних трав) в селе Улытау: 1) приобретение сельскохозяйственной техники в лизинг (тракторов - 15 ед., комбайнов - 5 ед., сельхозмашин - 60 ед. ежегодно); 2) кредитование весенне-полевых и уборочных работ	Информация в МРР	МСХ, акимат Карагандинской области	2014 - 2020 годы	2014 год – 100,0 2015 год – 110,0 2016 год – 120,0 2017 год – 130,0* 2018 год – 140,0* 2019 год - 160,0* 2020 год – 178,0*	Собственные средства «СХТП», Заемные средства АО «Казагро», БВУ
85	Создание сети молокоприемных пунктов в селе Улытау	Информация в МРР	МСХ, акимат Карагандинской области	2015 год	2015 год – 45,0	Собственные средства «СХТП», Заемные средства АО «Казагро», БВУ, АО НК «СПК»Сарыарка»
86	Строительство колбасного цеха в городе Жезказган с мощностью 50 голов КРС и 300 голов овец в смену в городе Жезказган	Информация в МРР	МСХ, акимат Карагандинской области	2018 год	2018 год – 45,0* 2018 год – 135,0*	Собственные средства «СХТП», Заемные средства АО «Казагро», БВУ
87	Организация производства по переработке шерсти в селе Улытау	Информация в МРР	МСХ, акимат Карагандинской области	2015 - 2018 годы	2015 год – 142,0 2018 год – 48,0*	Собственные средства «СХТП», Заемные средства АО «Казагро», БВУ

1	2	3	4	5	6	7
88	Создание сервисно-заготовительного центра по производству кормов, организация откорма КРС и сбыту сельхозпродукции в селе Улытау	Информация в МРР	МСХ, акимат Карагандинской области	2015 год	2015 год – 500,0	Собственные средства «СХТП», Заемные средства АО «Казагро», БВУ, АО НК «СПК» Сарыарка»
Потребность в ресурсах:						
	Республиканский бюджет	-			169 189,1	
	2012 год				79,0	
	2013 год				43,9	
	2014 год				3912,1	
	2015 год				28 769,6	
	2016 год				46 429,5	
	2017 год				37 483,5	
	2018 год				29 066,8	
	2019 год				13 570,1	
	2020 год				9 834,6	
	Местный бюджет	-			21 400,6	
	2012 год				763,3	
	2013 год				622,6	
	2014 год				871,0	
	2015 год				2 422,6	
	2016 год				3 956,1	
	2017 год				4 627,0	
	2018 год				5 589,9	
	2019 год				2 010,8	
	2020 год				537,3	
	Внебюджетные средства	-			160 936,6	
	2012 год				6 709,2	
	2013 год				10 497,4	
	2014 год				9 567,4	
	2015 год				4 792,6	
	2016 год				4 754,0	
	2017 год				3 932,5	
	2018 год				1 245,5	
	2019 год				30 010,0	
	2020 год				89 428,0	
	Итого:	-			351 526,3	

Примечание:

* объемы расходов по мероприятиям, финансируемым за счет средств республиканского и местного бюджетов на 2015 – 2020 годы, будут уточняться в соответствии с утвержденной проектно-сметной документацией при формировании республиканского и местного бюджетов на соответствующий плановый период;

Расшифровка аббревиатур:

МРР	– Министерство регионального развития Республики Казахстан
МСХ	– Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан
МОН	– Министерство образования и науки Республики Казахстан
МОСВР	– Министерство окружающей среды и водных ресурсов Республики Казахстан
МЗ	– Министерство здравоохранения Республики Казахстан
МИНТ	– Министерство индустрии и новых технологий Республики Казахстан
МТК	– Министерство транспорта и коммуникаций Республики Казахстан
МЭБП	– Министерство экономики и бюджетного планирования Республики Казахстан
МФ	– Министерство финансов Республики Казахстан
МЧС	– Министерство по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан
АДСФК	– Агентство Республики Казахстан по делам спорта и физической культуры
АО «НУХ «КазАгро»	– акционерное общество Национальный управляющий холдинг «КазАгро»
АО НК «СПК Сарыарка»	– акционерное общество «Национальная компания «Социально – предпринимательская корпорация Сарыарка»
АО «ФРП «Даму»	– акционерное общество «Фонд развития предпринимательства «Даму»
РГП	– республиканское государственное предприятие
ТОО	– товарищество с ограниченной ответственностью
СХТП	– сельскохозяйственные товаропроизводители
БВУ	– банки второго уровня
ВУЗ	– высшее учебное заведение

Priedas Nr. 2. Vytauto Milaševičiaus mirties liudijimo kopija.

повторное

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ
ӨЛГЕНДІК ТУРАЛЫ КҮӨЛІК

Гражданин (ка) Милашевичус
Азамат Витаутас Отанович

умер (ла) 30.04.1967
квартал болды Мирного сельского поселения
девятым (д-грамм и пропись — цифрами және жазумен) селемного

в возрасте 50 лет, о чем в книге регистрации актов о смерти
жасы бул жөнінде өлгендік туралы актілерді тіркеу кітабында
19 67 года апрель 16 16 16
жылы айының күні

произведена запись за № 47
жазылды

Причина смерти повторной инфаркт
Өлу себебі миокарда острой сердечной
сосудистой недостаточности

Место смерти: город, селение Усть-Каменогорск
Өлген жері: қала, село
район
аудан
область, край Усть-Каменогорская
облыс, өлке Қаз-ССР
республика
республика
Место регистрации 2 Сатпаев
Тіркеген орны Усть-Каменогорск

ЗАГС Усть-Каменогорск
Дата выдачи 1 апрель 1967 г.
Выдано 1 экземпляр

М.П. Усть-Каменогорск
М.О. Усть-Каменогорск

I-КТ N 314+92

МТ Гознак, 1969, Казахская яз.

Priedas Nr. 3. Karagandos apskrities archyve iš skaityklos darbuotojos gautos kortelės kopija.
(L. Kvizikevičiaus nuotr.).

1. Фамилия <i>Сидоров</i>	Категория <i>артиллерия</i>
2. Имя <i>Олег</i>	
3. Отчество <i>Александрович</i>	
4. Год рождения <i>1914</i> 5. Место рождения <i>г. Кинешма, Ивановская обл. (брак)</i>	
6. Адрес (до призыва) <i>г. Лузнец</i>	194 г. № <i>1</i> 194 г. № <i>1</i> 194 г. № <i>1</i>
7. Профессия (специальность) <i>сержант</i>	Лич. дело № <i>274.0</i> Арх. № <i>1</i>
8. Образование { Общее <i>н.ш.</i> Военное <i>нет</i>	Дата взятия в плен <i>96 VII</i> м-ца 1941 г.
9. Партийность <i>б/п</i>	
10. Национальность <i>ингуш</i>	
11. Гражданство <i>пермано-кавказ</i>	
12. Последняя должность в армии и друг. орган.	
13. Последний чин или звание <i>сержант артиллерии</i>	Указательный палец правой руки.

Место взятия в плен, название части
Збонт. 194-ой стрелковой дивизии

Место и время
место не знает

Отметка о движении военнопленного *28/II-71* *тем не*

1-100 25/II-42

Фамилия сотрудника, составившего карточку *Орлов*

5. II. 1943 года.

Priedas Nr. 4. Prano Perevičiaus anūko Dariaus Perevičiaus užrašai apie senelį.

Kad niekada nepamirščiau...

Vieną dieną bevartant albumą pas mamą (ieškojau senelio nuotraukų muziejui) – atidžiau žiūrinėjant senelio nuotraukas man kažko užkliuvo užrašas ant senelio antkapinio kryžiaus. Nuotrauktės labai mažos, o užrašas beveik neįskaitomas. Per padidinamąjį stiklą perskaičiau senelio vardą pavardę, gimimo mirimo metus, o paskui buvo užrašyti kažkokie žodžiai apie brolių šauksmą ir panašiai. Man pasirodė, kad tai labai svarbūs žodžiai ir aš turiu juos kažkaip perskaityti. Nuotraukos man nė kiek negelbėjo. Internetas taip pat. Močiutės antkapinio paminklo užrašas visai išbluko išnyko, reikėtų uždėti naują lentelę su nauju užrašu, bet tuo pačiu galėčiau įamžinti ir senelį – įrašyti ir senelio vardą pavardę su tais paslaptingais žodžiais – ateinančioms kartoms, kad nepamirštų....

Ta mintis mane taip apniko, kad dieną naktį galvojau, kaip gauti tą užrašą. Tada kilo mintis apie senelio kapą... nuotraukoje kryžius geležinis, tvirtas – o gal jis dar tebestovi... Mama sakydavo, kad Lietuvos nepriklausomybės pradžioje, kad lietuviai ieškojo kapų tremties vietose – teta per televizorių matė ir senelio kapą Karagandoje su aiškiu užrašu.

Interneto paieškoje įvedus „Karaganda“ man kažkodėl išmetė „Misija Sibiras“ nuorodą. Pasirodo šis projektą domino ne tik Sibiras... jie buvo ir Kazachstane. Svetainę skersai išilgai išlandžiojau – kad ko nepraleisčiau. Supratau, kad jaunieji projekto dalyviai dar Lietuvoje buvo mokomi fotografuoti lietuvių kapavietes – vadinasi turi būti nuotraukų. O gal kartais ir senelio kapo nuotrauka būtų tarp jų... Labai maloniai sutiko padėti projekto vadovas, tačiau senelio kapo nuotraukų nebuvo. Kadangi nebuvo mačiusi 2009 m. ekspedicijos „Misija Sibiras“ Kazachstane – projekto vadovas pasisiūlė atsiųsti filmuotos medžiagos įrašą. Labai dėkinga už šį filmą. Tai buvo pirma mano pažintis su Kazachstanu su Karagandos lagerių sistema.

- Kaip senelis Pranas Perevičius ir jo artimieji gyveno iki represijos į Karagandos lagerius
Pasakojimas paremtas tik mano mamos ir Lietuvos ypatingajame archyve esančio senelio bylos dokumentais.

Pranas Perevičius, sūnus Juozo, gimė 1908 m. Užubaliuose (Debeikių valsčius, Anykščių apskritis). Baigė 4 klases pradinės mokyklos.

Devyniolikos metų vedė Veroniką Juzėnaitę (1904 m. gim.). Gal netgi tais pačiais metais senelis išėjo į kariuomenę. Tarnavo 3 metus Kaune Ulonu pulke.

Nuotraukoje senelis yra viršutinėje eilėje, antras iš dešinės.

Senelis buvo stalius, namuose gamindavo įvairiausius baldus. Buvo paskirtas Anykščių apskrities Debeikių valsčiaus viršaičiu.

Turėjo 3 vaikus: 2 sūnus ir dukrą.

Smetonos laikais buvo „Tautininkų“ partijos nariu ir tuo pačių priklausė partijos valdybai.

Kai iš Lietuvos išėjo vokiečiai senelis palaikė ryšį su partizanų ginkluotu būriu, kurio vadas Teodoras Kviklys „Klajūnas“. Vėliau tapo jų ryšininku po slapyvardžiu „Klausas“. Nuo 1946 m. partizanams liepus įstojo į komunistų partiją. Nuo 1947 m. pradžios su partizanais palaikė tiesioginį ryšį – perdavinėjo šovinius ir informaciją apie planuojamus MGB-MVD veiksmus.

1947 n. gruodžio 15 d. tapo Paruošų ministerijos agentu. Darbo žmonių tarybos komitetas senelį charakterizuoja taip: su savo darbu blogai tvarkėsi, atsisakydavo vykdyti įsakymus, kad būtų surinkta daugiau paruošų (prievolės), 1948-1949 m. Debeikių valsčius buvo labiausiai atsilikęs pagal visų rūšių prievolių surinkimą, darbe nesirodydavo po kelias dienas, dingdavo neaišku kur... Iš pasakojimų senelis neidavo į tvartus skaičiuoti gyvulių, netikrindavo kiek kas ko turi – užsirašydavo tiek kiek žmogus pasakydavo – kad žmonių nenuskriausti.

1948 m. sausį buvo išrinktas Debeikių valsčiaus Darbo žmonių tarybos deputatu, tačiau jokios visuomeninės-politinės veiklos nevykdė.

1950 m. pradžioje perkeltas į Troškūnus taip pat dirbti Paruošų ministerijos agentu.

1950 m. kovo 3 d. suimtas ir išvežtas tardymui į Panevėžį, vėliau į Vilnių. O tada jau išvežė į vieną iš Karagandos lagerių.

- Kada ir kodėl senelis buvo represuotas? Koks likimas ištiko močiutę ir kitus tuo laikmečiu gyvenusius artimuosius?

Senelis nuteistas 1950 m. liepos 15 d. – jam skirta 10 metų kalėti (kituose šaltiniuose 25 metai). Nuteistas už ryšius su partizanais. Senelis buvo sistemingai skundžiamas sovietinei valdžiai, močiutės ar senelio žodžiai buvo pranešami. Nors senelis visiems gelbėdavo ir padėdavo atsirado

piktų žmonių (ir atrodo, kad be godžių senelio giminaičių čia neapseita). Močiutė taip pat buvo labai veikli ir drąsi moteris.

Po senelio suėmimo visa šeima grįžo atgal į Debeikius, ten po truputį močiutė su vaikais įsikūrė. Močiutė išpardavė visus brangius daiktus ir bandė senelį išpirkti. Ėjo kryžiaus kelius, kad tik išlaisvinti senelį – tačiau niekas negelbėjo. Nuo senelio gaudavo laiškų – 1-2 per metus. Paskutiniame laiške senelis rašė, kad greit pasimatysim, kad jau paleidžia. Tačiau netrukus pasiekė žinia apie senelio mirtį. Po senelio mirties – močiutės sveikata pablogėjo. Nelengva būti „bandito“ žmona – nelengva būti „bandito“ vaikais. Su viltimi užsimiršti, aplankyti vyro kapą močiutė su vaikais pardavė namus ir išvažiavo į Kazachstaną (Šiaurės Kazachstano apskritis). Ten palengva įsikūrė, dirbo. Tačiau tėviškės, giminių, artimųjų ilgesys močiutę su vaikais sugrąžino į Lietuvą. Bet niekas čia jų nelaukė... prisiglausti nėra pas ką (giminėms, matyt, ne garbė buvo tokie svečiai), Debeikiuose ir aplinkui darbo nebeatsirado jiems. Vėl neviltis... Ilgos darbo paieškos baigėsi Ažuožeriuose, Anykščių rajone – tuometinis sodininkystės tarybinio ūkio direktorius Nazarovas mielai davė visiems darbo, davė ir kur gyventi. Vaikai suaugo subrendo, sukūrė šeimas. Močiutė sulaukė garbingo amžiaus (mirė 1988 m.)

- Senelis kalėjimo metais. Kaip jis ten gyveno, kokia jo buvo kasdienybė?

Čia aš daug negaliu papasakoti. Kadangi senelis buvo labai geras stalius, tai lageryje irgi dirbo staliaus darbus. Laiškuose senelis nedaug ką rašė, matyt negalima buvo.

Čia nuotrauka daryta lageryje. Senelis sėdi dešinėje pusėje. Draugų vardai nežinomi.

- Apie senelio mirties aplinkybes

Senelis mirė 1956 m. sausio 30 d. Pranešime apie senelio mirtį buvo nurodyta, kad mirė dėl silpnos širdies. Senelio draugai atsiuntė močiutei senelio asmeninius daiktus per visą kalinimo laikotarpį išlikusius su seneliu. Atsiuntė ir filmutę su senelio laidotuvių nuotraukomis. Močiutė nuotraukas padarė giminaitis labai mažas ir nekokybiškas – tačiau jau geriau tokios negu nieko.

Laidotuvių nuotraukose nusifotografavo senelio draugai. Močiutė norėdama išsiaiškinti senelio mirties aplinkybes senelio draugų labai ieškojo, bet niekaip nerado. Buvo žinoma, kad vienas senelio draugų buvo kunigas, tuo remiantis senelio sesuo bandė per bažnyčią ieškoti informacijos – tik aišku tuo metu jokios pagalbos negavo. Neturime informacijos ir dabar ir nėra vilties, kad kas nors atpažins savo giminaičius. Labai keista kai kiti mirę kaliniai buvo sumetami į duobes, o senelis buvo laidojamas gražiam karste, jam pastatytas labai gražus antkapinis kryžius. Šalia senelio palaidotas lietuvis Vitkauskas Pranas irgi panašiai, net ir kryžiai kažkuo panašūs su gražiais užrašais – tik laidojimo metai skirtingi. Klausimų daugiau negu atsakymų...

•

Lietuvos ypatingajame archyve radau senelio bylą (2 tomai) – tai tik laiko klausimas per kiek laiko aš ją perskaitysiu, nes archyvo skaitykloje negaliu apsigyventi, o ranka rusų kalba rašyti puslapiai ne taip lengvai pasiduoda perskaitomi. Dar labai norėtusi nors akies krašteliu pamatyti Kazachstano archyvuose galbūt esančią senelio bylą – nes neturiu duomenų kuriame Karagandos lageryje senelis kalėjo.

•

Senelio kapą radau filme „Karlagas – mirties žemė“. Tai vienos iš pirmųjų lietuvių ekspedicijų į Karagandą filmuota medžiaga (<http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/10225#.UH1S6O3-3ew.mailto>) . Parodė ne tik senelio kapą, bet ir perskaitė užrašą, perskaitė tuos paslaptinius žodžius, kurių taip ilgai ieškojau „Čia ilsisi Perevičius Pranas, Juozo 1908-1956.01.30 TEGUL KIEKVIENĄ KOVOS BROLĮ PAŽADINS GIESMĖS IR ŠAUKSMAI. MES NORIME KELITIS“.

106

**КСРО ИМ СТЕПНОЙ ЛАГЕРІ
ТАРИХЫНЫҢ ОЧЕРКТЕРІ**

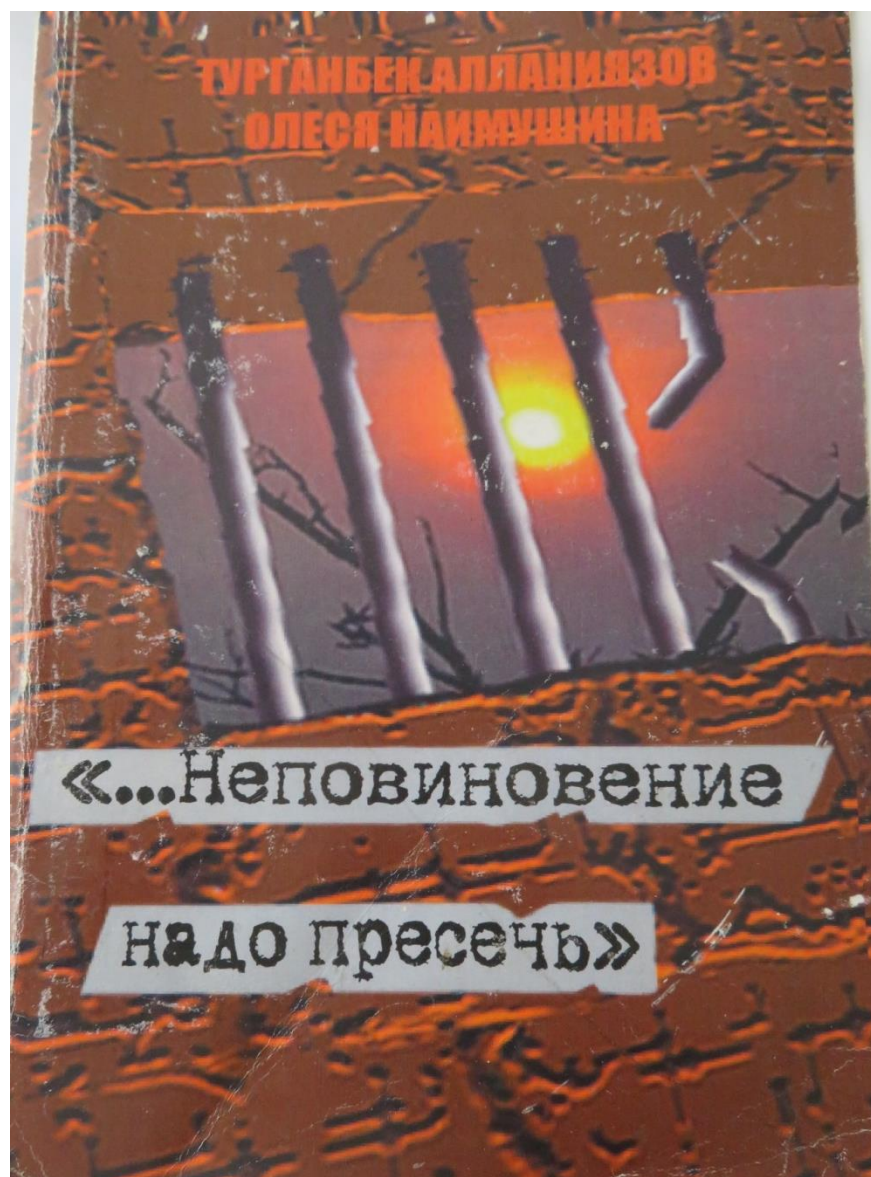
●

**ОЧЕРКИ ИСТОРИИ
СТЕПНОГО ЛАГЕРЯ МВД СССР**

●

**HISTORICAL OUTLINES OF
USSR MIA STEPNOY CAMP**

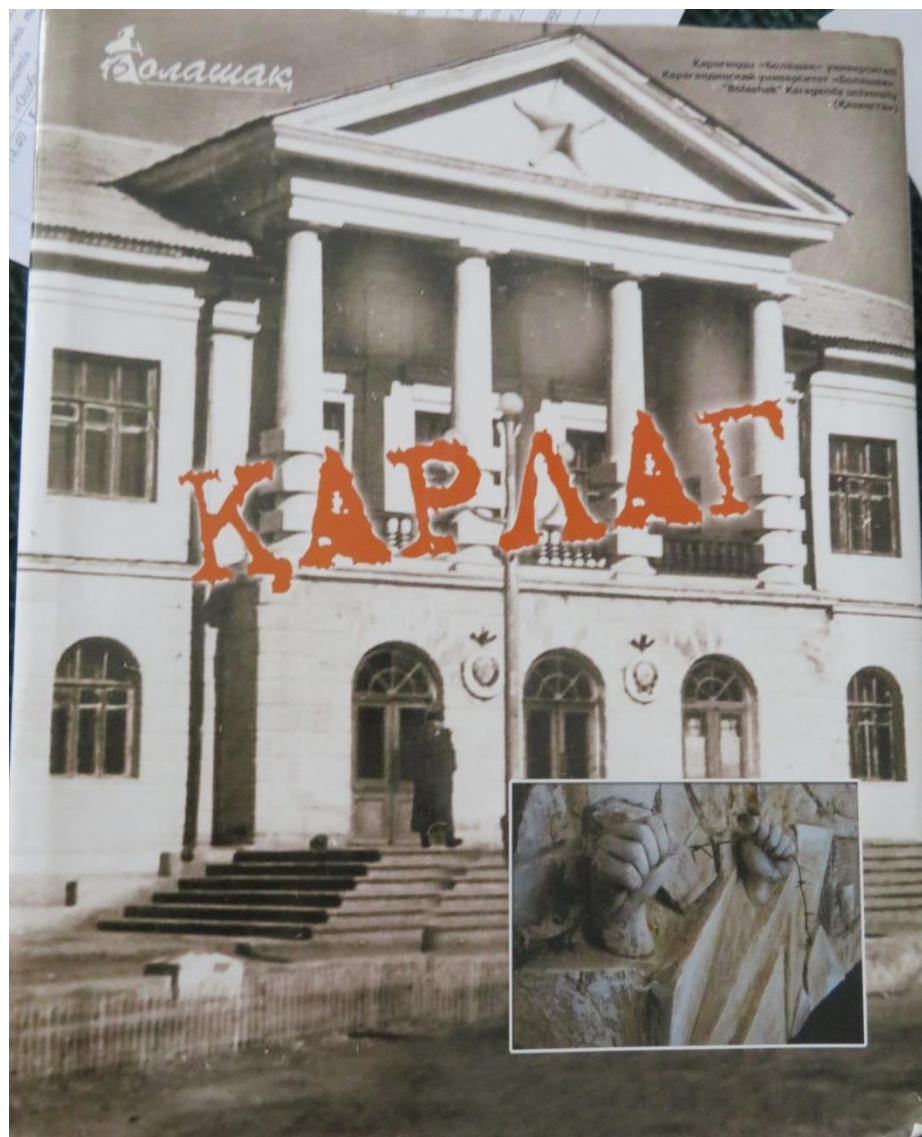
Белашак

Особласти

Труд СССР

Степной
Песчаный
Луговой
Дальний

СПРАВОЧНИК

**СИСТЕМА
ИСПРАВИТЕЛЬНО-
ТРУДОВЫХ
ЛАГЕРЕЙ В СССР**

1-KA-KAR-ŽEZ	1	Unikalus numeris sąrašė		
Lietuvių kapas Rudnyke	2	Objekto pavadinimas		
Kazachstanas	3	Valstybė (sritis/kraštas)		
Karaganda	4	Rajonas/autonomija		
Rudnykas	5	Gyvenvietė (kaimas)		
25 km	6	Atstumas nuo rajono centro (artimiausia gyvenvietė, nuo kurios galima pasiekti objektą)		
47.865119, 67.439733	7	Objekto centro koordinatės		
-	8	Lietuviškose kapinėse		
+	9	Kompaktiškai išsidėstę mišriosios kapinės		
-	10	Lietuvių kapai išbarstyti		
+	11	Naudojamos		
+	12	Nykančios		
Labai bloga	13	Lietuviškų kapų būklė		
+	14	Kapinės aptvertos (aptvėrimo medžiaga)		
Betonas	15	Lietuviškų kapų paminklų ir antkapių medžiaga		
+	16	Kapinėse		
-	17	Nurodoma kita buvimo vieta		
+	18	Bendras kryžius		
+	19	Nuotraukos		
-	20	Schemos		
+	21	Palaidotųjų sąrašai (žymūs asmenys)		
-	22	Perkelti palaikai		
2017-07-11	23	Informacijos data		
UAB „Kultūros vertybių paieška“ 2017 m. ekspedicija	24	Informacijos šaltiniai		
Objektas yra Rudnyko civilių kapinėse, kurios vis dar naudojamos, tačiau žadama jas naikinti (kartu su visu kaimu, rengiant vietų kasykloms). Betoniniai paminklai apgriuve, vardai sunkiai įskaitomi.	25	Pastabos		

2-KA-KAR-KAR	1	Unikalus numeris sąrašė		
Lietuvių kapas Selo Doskej	2	Objekto pavadinimas		
Kazachstanas	3	Valstybė (sritis/kraštas)		
Karaganda	4	Rajonas/autonomija		
Selo Doskej	5	Gyvenvietė (kaimas)		
13 km	6	Atstumas nuo rajono centro (artimiausia gyvenvietė, nuo kurios galima pasiekti objektą)		
49.864286, 73.257753	7	Objekto centro koordinatės		
-	8	Lietuviškose kapinėse		
+	9	Kompaktiškai išsidėstę mišriosios kapinės		
-	10	Lietuvių kapai išbarstyti		
+	11	Naudojamos		
+	12	Nyktančios		
Patenkinama	13	Lietuviškų kapų būklė		
Metalinė tvora	14	Kapinės aptvertos (aptvėrimo medžiaga)		
Ornamentas 50%	15	Lietuviškų kapų paminklų ir antkapių medžiaga		
+	16	Kapinėse		
-	17	Nurodoma kita buvimo vieta		
-	18	Bendras kryžius		
+	19	Nuotraukos		
-	20	Schemos		
+	21	Palaidotųjų sąrašai (žymūs asmenys)		
-	22	Perkelti palaikai		
2017-07-09	23	Informacijos data		
UAB „Kultūros vertybių paieška“ 2017 m. ekspedicija	24	Informacijos šaltiniai		
Tai tėvo ir sūnaus kapas, aptvertas bendra tvora. Objektas yra civilių kapinėse, kurios vis dar naudojamos, tačiau iš esmės neprižiūrimos, nykstančios ir gausiai apaugusios menkaverte augalija.	25	Pastabos		

3-KA-KAR-KAR	1	Unikalus numeris sąraše
Lietuvių kapai Zelenaja Balka	2	Objekto pavadinimas
Kazachstanas	3	Valstybė (sritis/kraštas)
Karaganda	4	Rajonas/autonomija
Zelenaja Balka	5	Gyvenvietė (kaimas)
11 km	6	Atstumas nuo rajono centro (artimiausia gyvenvietė, nuo kurios galima pasiekti objektą)
49.850352, 73.222055	7	Objekto centro koordinatės
-	8	Lietuviškosė kapinėse
-	9	Kompaktiškai išsidėstę mišriosios kapinės
+	10	Lietuvių kapai išbarstyti
+	11	Naudojamos
+	12	Nykstančios
Patenkinama	13	Lietuviškų kapų būklė
Metalinė tvora	14	Kapinės aptvertos (aptvėrimo medžiaga)
Ornamentas, medis 20%	15	Lietuviškų kapų paminklų ir antkapių medžiaga
+	16	Kapinėse
-	17	Nurodoma kita buvimo vieta
-	18	Bendras kryžius
+	19	Nuotraukos
-	20	Schemos
+	21	Palaidotųjų sąrašai (žymūs asmenys)
-	22	Perkelti palaikai
2017-07-08	23	Informacijos data
UAB „Kultūros vertybių paieška“ 2017 m. ekspedicija	24	Informacijos šaltiniai
Pavieniai lietuvių kapai išsibarstę civilių kapinėse, kurios vis dar naudojamos, tačiau iš esmės neprižiūrimos, nykstančios ir gausiai apaugusios menkaverte augalija.	25	Pastabos